

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİNDEKİ
GÜNCEL SORUNLAR

Hazırlayan
Cihangir Cengiz

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ömer Kurtbağ

TOKAT – 2013

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİNDEKİ
GÜNCEL SORUNLAR

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 13 / 12 / 2013

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan: Prof. Dr. Salih BARIŞIK

Üye: Doç. Dr. İlhan EROĞLU

Üye: Yrd. Doç. Dr. Ömer KURTBAĞ

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 03/12/2013 tarih ve 35-03 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Mühür
İmza

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

13/12/2013

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Cihangir Cengiz

İmzası

ÖZET

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin dönüm noktalarından biri olan ve hukuki temeli Ankara Anlaşmasına dayanan gümrük birliği (GB), 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle tesis edilmiştir. Gümrük Birliği ile Türkiye ekonomisi önemli bir reform sürecine girmiştir. GB'nin, başta Türkiye'nin Avrupa Birliği pazarındaki payının artışı ve Türk sanayisinin GB sonrası geçirdiği değişim olmakla birlikte başka bir takım faydaları da sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak imzalandığı dönemde Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin kısa sürede gerçekleşeceği düşüncesiyle göz önünde bulundurulmayan fakat günümüzde oldukça önemli yan etkiler meydana getiren bir takım sorunlu uygulamalar Türkiye-AB Gümrük Birliği ilişkisinde kendisini göstermektedir.

Bu çalışma, gümrük birliğinin, hâlihazırda belirli bir seviyeye ulaşmış Türkiye-AB ekonomik entegrasyonunu daha ileri seviyelere ulaştırması bağlamındaki yüksek beklentileri karşılamadığını ileri sürmektedir. Ayrıca çalışma GB'nin, hem Avrupa Birliği ile hem de üçüncü ülkeler ile gerçekleştirilen ticarete Türkiye ekonomisi aleyhine sonuçlar doğmasına neden olan uygulamaları içerdiğini savunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu sorunlu uygulamaların ortadan kaldırılması zorunluluğu çerçevesinde bir takım çözüm önerileri getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Türkiye-AB İlişkileri, Gümrük Birliği, Gümrük Birliğinde Yaşanan Sorunlar.

ABSTRACT

As one of the turning points of Turkey-European Union (EU) relations, the customs union (CU) between Turkey and the EU was established from 1st January 1996 with the entry of force of the Decision 1/95 of the Association Council on 1st January 1996. With the arrival of the CU, Turkish economy has entered into a period of substantial reform process. The benefits of the CU, including mainly an increase in Turkey's market share in the EU markets and the post-CU changes Turkish industry underwent, have often been voiced. However there still exist some problematic areas in the Turkish-EU customs union, which have significant side-effects not being taken into consideration at the time of signing of CU for the sake of the Turkish hopes of full membership in a short time.

This study argues that the customs union could not meet the high expectations in the context of raising the existing level of economic integration between the EU and Turkey to an upper level. Moreover, it claims that the CU contains some practices and consequences that do not function to Turkey's favour in its trade with both the European Union and the third countries. Thus, given the necessity of the elimination of all these problematic practices, the study seeks to bring a number of solutions.

Key Words: Turkey, the European Union, Turkey-EU Relations, the Customs Union (CU), the CU Related Problems.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ

1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME; TANIMI VE AŞAMALARI	6
1.1.1. Ekonomik Bütünleşmenin Tanımı	6
1.1.2. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları.....	8
1.1.2.1. Tercihli Ticaret Anlaşması	9
1.1.2.2. Serbest Ticaret Bölgesi.....	10
1.1.2.3. Gümrük Birliği	11
1.1.2.4. Ortak Pazar	12
1.1.2.5. Ekonomik Birlik	13
1.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ.....	16
1.2.1. Gümrük Birliği Teorisinin Açıklanması	16
1.2.2. Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri	20
1.2.2.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri.....	21
1.2.2.1.1. Üretim Etkisi.....	21
1.2.2.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki	23
1.2.2.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etki	25
1.2.2.1.2. Tüketim Etkisi.....	28
1.2.2.1.3. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi	29
1.2.2.2. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri	32
1.2.2.2.1. Rekabet Artışı Etkisi.....	32
1.2.2.2.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi.....	34
1.2.2.2.3. Teknolojik Gelişme Etkisi	36

1.2.2.2.4. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi.....	37
1.2.2.2.5. Kutuplaşma Etkisi.....	38

II. BÖLÜM

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TAMAMLANMA SÜRECİ VE GENEL ÇERÇEVESİ

2.1. TÜRKİYE’NİN AET’YE ORTAK ÜYELİK BAŞVURUSU	40
2.2. ANKARA ANLAŞMASI	43
2.2.1. Ankara Anlaşması’nın Amacı, İlkeleri ve Kapsamı	43
2.2.2. Türkiye-AET Ortaklık Organları	45
2.2.2.1. Ortaklık Konseyi	45
2.2.2.2. Ortaklık Komitesi	46
2.2.2.3. Karma Parlamento Komisyonu	47
2.2.2.4. Gümrük İşbirliği Komitesi	47
2.2.3. Ortaklığın Dönemleri	47
2.2.3.1. Hazırlık Dönemi	48
2.2.3.2. Geçiş Dönemi	49
2.2.3.3. Son Dönem	51
2.3. KATMA PROTOKOL	52
2.3.1. Katma Protokolün Niteliği ve Kapsamı	52
2.3.2. Tarafların Katma Protokolden Doğan Yükümlülükleri	53
2.3.2.1. Malların Serbest Dolaşımına Yönelik Yükümlülükler.....	54
2.3.2.1.1. Sanayi Ürünleri	54
2.3.2.1.2. Tarım Ürünleri	60
2.3.2.2. Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı.....	61
2.3.2.3. Sermayenin Serbest Dolaşımı.....	63
2.4. TAM ÜYELİK BAŞVURUSU	63
2.5. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TAMAMLANMASI VE GENEL ÇERÇEVESİ	67
2.5.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve Gümrük Birliği	67
2.5.2. Gümrük Birliği İle Kaydedilen Yasal ve Kurumsal Değişiklikler.....	70
2.5.2.1. Gümrük Vergileri, Eş Etkili Vergiler ve Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması	70
2.5.2.2. Ortak Ticaret Politikasına ve Tercihli Gümrük Rejimlerine Uyum	72

2.5.2.3. Teknik Mevzuat Uyumu ve Ticarete Teknik Engellerin Kaldırılması	75
2.5.2.4. Gümrüklere İlişkin Hükümler	77
2.5.2.5. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları.....	79
2.5.2.6. Rekabet	79
2.5.2.7. Kamu Alımları.....	81
2.5.2.8. Vergilendirme.....	82
2.5.2.9. Kurumsal Hükümler ve İdari İşbirliği	83

III. BÖLÜM

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİNDE YAŞANAN BAŞLICA GÜNCEL

SORUNLAR

3.1. DANIŞMA VE KARAR ALMA MEKANİZMASI	87
3.2. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI	90
3.3. VİZE UYGULAMALARI.....	99
3.4. TAŞIMA KOTALARI.....	110
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA.....	126
ÖZGEÇMİŞ	141

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Gümrük Birliğinin Ticaret Yaratıcı Etkisi.....	24
Tablo 1.2. Gümrük Birliğinin Ticaret Saptırıcı Etkisi.....	25
Tablo 2.1. Katma Protokol'ün Kapsamı.....	53
Tablo 3.1. Türkiye'nin Dış Ticareti ve Avrupa Birliği'nin Payı (Milyon \$).....	86
Tablo 3.2. STA'ların Yürürlüğe Giriş Tarihleri Açısından AB ve Türkiye Karşılaştırması.....	92
Tablo 3.3. AB Üyesi Ülkeler ve Türkiye Arasında İkili Anlaşmalarla Belirlenen Geçiş Belgesi Adeti ve İhtiyaç Duyulan Geçiş Belgesi Adeti.....	111

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	:Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	:Avrupa Toplulukları
ATAD	:Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	:Dış Ticaret Müsteşatlığı
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
ECU	:Avrupa Para Birimi
EFTA	:Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	:Gümrük Birliği
GBOK	:Gümrük Birliği Ortak Komitesi
GİK	:Gümrük İşbirliği Komitesi
GKA	:Geri Kabul Anlaşması
GSYH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTS	:Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
İKV	:İktisadi Kalkınma Vakfı
KDV	:Katma Değer Vergisi
KPK	:Karma Parlamento Komisyonu
MÜSİAD	:Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OEEC	:Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OGT	:Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	:Ortaklık Konseyi Kararı
OTP	:Ortak Tarım Politikası
ÖİK	:Özel İhtisas Komisyonu
ÖTV	:Özel Tüketim Vergisi
STA	:Serbest Ticaret Anlaşması
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGT	:Türk Gümrük Tarifesi
TMMOB	:Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TSE	:Türk Standartları Enstitüsü
TURKAK	:Türk Akreditasyon Kurumu
TUSİAD	:Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UND	:Uluslararası Nakliyeciler Derneği
WIPO	:Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçları Avrupa ülkeleri arasında ekonomik, politik ve savunma alanlarında işbirliğine gitme ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. Türkiye de, özellikle Sovyet Rusya'nın baskılarından kurtulmak ve 15 Mayıs 1959'da AET'ye başvuruda bulunan Yunanistan'ı yalnız bırakmamak amacıyla bu oluşum içerisinde yer almak istemiştir. Bununla birlikte, Avrupa da kurulabilecek siyasi bir yapının içerisinde olma ve ürettiği mallar için büyük bir pazar oluşturabilme isteği de Türkiye'nin AET içerisinde kendisine bir yer bulma çabası içerisinde girmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye 31 Temmuz 1959'da AET'ye "ortak üyelik" başvurusunda bulunmuştur. Söz konusu başvurunun bir sonucu olarak 12 Eylül 1963 tarihinde AET ile Türkiye arasında Ortaklık Anlaşması (Ankara Anlaşması) imzalanmıştır. Böylelikle Türkiye'nin AET'ye (günümüzde AB) tam üyeliğinin yolu açılmıştır. Zira bahse konu Anlaşma Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğini öngörmektedir. Anlaşma 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşması'nda bir gümrük birliği vasıtasıyla kademeli olarak tam üyeliğin gerçekleştirilmesi için üç aşama öngörülmüştür. Bu aşamalar hazırlık aşaması, geçiş aşaması ve son aşama olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Bu çerçevede Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle başlayan, AET'nin tek tarafı olarak yükümlülük üstlendiği hazırlık aşaması 1 Ocak 1973 tarihinde Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi ile son bulmuş, böylece yükümlülüklerin tek tarafı değil karşılıklı ve dengeli olarak üstlenildiği bir geçiş dönemi başlamıştır. Geçiş döneminin sonunda ise bir gümrük birliğinin AB ve Türkiye arasında tesis edilmesi öngörülmüştür. Nitekim

Türkiye-AB ortaklık ilişkisinin en önemli parçası olan gümrük birliği, Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında kabul edilen 1/95 sayılı OKK uyarınca, Türkiye ekonomisi üzerinde oldukça önemli etkiler meydana getiren bir gelişme olarak 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanmıştır. Böylece Topluluk ile olan ilişkiler yeni bir boyut kazanmış, artık geçiş dönemi sonlanarak Ortaklık Anlaşması'nda öngörülen son döneme girilmiştir.

Ayrıca Türkiye-AB arasında tesis edilen gümrük birliği, klasik bir gümrük birliğinin ötesine geçerek Türkiye'ye sadece malların serbest dolaşımı ve üçüncü ülkelere karşı uygulanacak ortak bir gümrük tarifesi ile ilgili yükümlülükler değil devlet yardımları, rekabet kuralları, fikri ve sınaî mülkiyet haklarının korunması vb. alanlar da Topluluk mevzuatına uyma yükümlülüğü getirmiştir. Bu anlamda GB ile Türk ekonomisi önemli bir reform sürecinden geçmiş, rekabet edebilirlik ve tüketicilerin korunması vb. alanlarda önemli adımlar atmıştır. Ayrıca Türkiye AB gibi büyük bir pazara erişmenin yanı sıra hem AB ülkelerinden hem de AB ülkelerine gümrüksüz erişme imkânı bulma çabası içerisinde olan üçüncü ülkelere yabancı sermaye çekme imkanı bulmuştur. Ancak bu gelişmelerin yanı sıra hâlihazırda Türkiye-AB gümrük birliğinde, ekonomik entegrasyonun daha da güçlenmesini engelleyen bir takım sorunlar bulunmaktadır. Bu çalışmanın hazırlanma amacı tam da bu noktada anlam kazanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye-AB ilişkilerinin en önemli parçası olan GB'de yaşanan ve GB'nin sorgulanmasına yol açan, esasen bu tarz bir bütünleşmenin mantığına ve ruhuna aykırı düşen bazı uygulamalar ve bu uygulamalardan kaynaklanan güncel sorunları ortaya koymak, günümüzde hız kazanan Türkiye-AB Gümrük Birliği tartışmalarına katkı sağlamaktır. AB'nin en büyük ticaret ortağımız olduğu,

ihracatımızın önemli bir bölümünü her dönem AB'ye gerçekleştirdiğimiz ve Türkiye'nin AB'ye hala bir tam üyelik hedefinin olduğu göz önüne alındığında söz konusu ekonomik entegrasyonda yaşanan sorunların ortaya konması ve bu sorunlara çözüm önerilerinin üretilmesinin gerekliliği çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. “Uluslararası Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi” başlıklı birinci bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda “Ekonomik Bütünleşme”nin çeşitli tanımlamalarına yer verilmiş, mallar üzerinde sadece belirli ürünlerde ve kısmen serbesti sağlayan bütünleşmeden, ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırıldığı bir bütünleşmeye kadar uzanan ekonomik bütünleşme çeşitlerine değinilmiştir. Bu çerçevede tercihli ticaret anlaşması, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik olmak üzere, ekonomik bütünleşme aşamaları, bütünleşmeye giden ülkelerin birbirlerine tanımış olduğu tavizler, üçüncü ülkelere karşı uygulanan ortak ticari politikalar ve bütünleşmenin üye ülkelerin ulusal makro-ekonomik politikalarını bağımsızca uygulama serbestisi üzerinde meydana getirmiş olduğu kısıtlamalar açısından irdelenmiştir. İkinci kısımda ise klasik görüş çerçevesinde “Gümrük Birliği Teorisi” açıklanmış; çeşitli iktisatçıların gümrük birliği teorisine yapmış olduğu katkılar incelenmiş, oluşturulacak bir gümrük birliğinin üye ülkeler üzerinde meydana getirebileceği olası statik ve dinamik etkiler teorik olarak ele alınmıştır.

“Türkiye-AB İlişkileri Kapsamında Gümrük Birliğinin Tamamlanma Süreci ve Genel Çerçevesi” başlıklı ikinci bölümde Türkiye'nin AET'ye “ortak üyelik” başvurusundan gümrük birliğinin tamamlanmasına kadar olan süreç ayrıntıları ile incelenmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini öngören ve bir çerçeve anlaşma olma niteliğini taşıyan Ankara Anlaşması ve bahse konu anlaşmanın

ayrıntılarını ortaya koyan Katma Protokol ve diğer ek protokoller kapsamında tarafların üstlenmiş oldukları yükümlülükler; tarafların bahse konu yükümlülükleri yerine getirmek amacı ile yine taraflar arasında belirlenen bir takvim içerisinde malların, sermayenin, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımına yönelik olarak gerçekleştirdikleri düzenlemeler; Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir yer tutan – Türkiye'nin AB'ye- tam üyelik başvurusu ve sonrasında yaşanan gelişmeler; Türkiye'nin, AB'nin GB'ne girmesinin hukuki bir göstergesi olan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve ayrıntıları; gümrük birliği sürecinde kaydedilen yasal ve kurumsal değişiklikler/gelişmeler değerlendirilmiştir. Ayrıca ortaklık ilişkisinin düzgün işlemesi ve geliştirilmesi amacı ile tesis edilen ortaklık organlarına da bu bölümde yer verilmiştir.

Çalışmamızın ana temasını oluşturan “Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Başlıca Güncel Sorunlar” başlıklı üçüncü bölümde ise gümrük birliğinin Türkiye ekonomisi aleyhine sonuçlar doğurmasına neden olan, gümrük birliği kararının revize edilmesi gerekliliği tartışmalarına yol açan sorunlar ayrıntılı bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, gümrük birliğinin düzgün işlemesi ve Türkiye'nin çıkarlarının gözetilmesine olanak sağlayacak danışma ve karar alma mekanizmasında yaşanan aksaklıklar; Türkiye'nin gerek AB gerekse üçüncü ülke pazarlarında dezavantajlı konuma düşmesine ve haksız rekabete maruz kalmasına neden olan, esasında ticaret sapmasına yol açan, AB'nin üçüncü ülkelerle gerçekleştirmiş olduğu serbest ticaret anlaşmaları kaynaklı sorunlar; Türk iş adamlarının gümrük birliği kapsamında gerçekleştireceği iş bağlantılarının önünde ticari bir engel teşkil eden vize uygulamaları; Türkiye'nin ihracatı üzerinde doğrudan olmasa da dolaylı olarak baskı oluşturan taşıma kotası uygulamaları bu bölümde değerlendirilmiştir. Ayrıca bahse

konu sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik bir takım çözüm önerilerine de bu bölümde yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ

1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME; TANIMI VE AŞAMALARI

1.1.1. Ekonomik Bütünleşmenin Tanımı

Latince kökenli olan ve önceleri yenilemek manasında kullanılan “entegrasyon” kavramı, parçaları bütünün içerisinde birleştirme anlamında ilk defa 1620 yılı basımlı Oxford English Dictionary adlı İngilizce sözlükte kullanılmıştır (Ertürk, 2002: 43). Türkçe literatürde ise “entegrasyon” kelimesi bütünleşme ve birleşme gibi anlamlara gelmektedir. Ekonomik bütünleşme kavramı ilk defa 31 Ekim 1949 tarihinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECE) Konseyi’nde Paul G. Hoffman tarafından sunulan bir bildiriye yer almıştır (Karluk, 2009: 258).

Ekonomik bütünleşme kavramı hakkında günümüze kadar çeşitli tanımlamalara yer verilmiştir. P. G. Hoffman’a göre ekonomik entegrasyon “malların ülkeler arasındaki serbest dolaşımını engelleyen miktar kısıtlamalarının, ödemelerin akışına konan engellerin ve bütün tarifelerin ortadan kaldırıldığı tek, geniş bir pazarın kurulmasıdır” (Bayraktutan, 2007: 8). Karluk ise ekonomik bütünleşmeyi, “birleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp ticarete engel olan kısıtlamaları ortadan kaldırarak bir ortak pazar yaratmaktır” (Karluk, 2009: 258) şeklinde tanımlamıştır.

Kindleberger bütünleşme ile ilgili olarak, “kapsamı açıklanmadıkça hiçbir anlam ifade etmeyen işbirliği, düzenleme ve örgütlenme gibi çok heceli bir kelimedir” tabirini kullanmakta ve ekonomik bütünleşmeyi “üretim faktörleri fiyatlarının eşit bir hale

getirilmesidir” şeklinde tanımlamaktadır. Tinbergen ise ekonomik bütünleşme için “uluslararası ekonomik işbirliğinin en uygun düzeye çıkartılmasıdır” (Kılıç, 2005: 5–6) demektedir. Ayrıca Tinbergen pozitif bütünleşme ve negatif bütünleşme arasındaki farklara da değinmiştir (Balkır, 2010: 345). Negatif bütünleşme dış ticaret önündeki engellerin kaldırılmasını ifade ederken pozitif bütünleşme ekonominin bütünleşen bölümleri için eşit koşulların sağlanmasını ifade etmektedir (Bayraktutan, 2007: 10). G. Myrdal bütünleşme kavramını genişleterek bütünleşmenin, birleşen ekonomiler arasında ticaret ve üretim faktörlerine dolaşım serbestliği sağlamasından ziyade sosyal sınıflar, bölgeler ve bütünleşmeye dahil olan ülkeler açısından fırsat eşitliğini de sağlamış olması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Bayraktutan, 2007: 8).

Balassa, ekonomik bütünleşme için tek bir tanım vermek yerine, ilk aşamasından en son aşamasına kadar bölerek tanımlama yolunu seçmiştir. Bu bağlamda Balassa’ya göre ekonomik bütünleşme; ticaret önündeki engellerin kaldırılması (ticaret bütünleşmesi), bütünleşme içerisinde bulunan ülkeler arasında faktörlerin serbestçe hareket edebilmesi (faktör bütünleşmesi), ulusal ekonomi politikalarının uyumlaştırılması (politika bütünleşmesi) ve en sonunda bunların bir araya gelmesi sonucu oluşan tam bütünleşme tipleridir (Ertürk, 2002: 44).

Ekonomik bütünleşmenin en genel tanımı ise, bütünleşme içerisinde bulunan ekonomilerde mal ve hizmet dolaşımının serbestleşmesini sağlayıp, dış ticaret önündeki engelleri kaldırarak ortak bir pazar oluşturmaktır (Baydur ve Süslü, 2004: 232–233).

İktisatçılar tarafından yapılan ekonomik bütünleşme tanımları arasında çeşitli farklılıklar olmakla beraber şu üç temel noktada anlaşmaya varıldığı görülmektedir. Bunlar (Uyar, 2000: parag.5) ;

- Ekonomik bütünleşme esasında iş bölümüne dayanmaktadır.

- Bütünleşmenin ileri safhalarında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlanması gerekmektedir.
- Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin kaynağı ve gideceği yere göre ayrıcalıklı uygulamalar görmemesini içermektedir.

Ekonomik bütünleşmeler teorisi, bütünleşmeye dahil olan ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri dış ticaret önündeki engellerin kaldırılmasını içermektedir. Ekonomik bütünleşmeler, siyasi yapı olarak bağımsız olan ülkeleri ekonomik anlamda birbirlerine daha da bağımlı hale getirmektedir. Ülkeler oluşturacakları bütünleşme hareketleri sayesinde, üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve bunların bir sonucu olarak toplumsal refahlarını artırmayı amaçlamaktadırlar (Seyidoğlu, 2007: 226–227). Ülkelerin ekonomik bütünleşme hareketlerine yönelmesinin diğer bir nedeni ise, bölgesel olarak yakın olan komşu ülkeler arasında yaşanabilecek çıkar çatışmalarını önlemekle beraber (Ateş, 2011: parag.6) ekonomik ve siyasi güçlerin birleştirilmesi sonucu bölge dışında kalan ülke ve ülke gruplarına karşı dayanışma sağlamak ve uluslararası politikada daha etkili olmak düşüncesidir (Seyidoğlu, 2007: 227).

Ekonomik bütünleşmeler uygulamada bir ülke sınırları içindeki farklı bölgelerin ekonomik bütünleşmesi, farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmesi şeklinde ortaya çıkan ekonomik bütünleşme veya farklı bölgesel grupların birleşerek tek bir ekonomik ve politik birim haline gelmesini amaçlayan “dünya bütünleşmesi” şeklinde ortaya çıkabilir (Uyar, 2000: parag.9).

1.1.2. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları

Ekonomik bütünleşme safhalarını sıralamada da bir fikir birliği olmamakla beraber, ekonomik bütünleşme şekilleri şu şekilde sıralanabilir;

- Tercihli Ticaret Anlaşması

- Serbest Ticaret Bölgesi
- Gümrük Birliği
- Ortak Pazar
- Ekonomik Birlik

Bazı iktisatçılar bu safhalar dışında, ekonomik birleşmeleri bütünleşme aşamalarında uygulanan politikalar ölçüsünde değerlendirmiş; ticaret bütünleşmesi, faktör bütünleşmesi, politika bütünleşmesi ve tam bütünleşme şeklinde ayrıma tabi tutmuşlardır. Ticaret bütünleşmesi üyeler arasındaki ticaretin serbestleşmesini ifade eder. Faktör bütünleşmesi, ticaret bütünleşmesine ek olarak üretim faktörlerinin de bütünleşme kapsamına dahil edilmesini gerektirir. Politika bütünleşmesinde bütünleşmeye dahil olan ülkelerin ekonomileri ekonomik birlik aşamasında olduğu gibi tam olarak birleşirken, tam bütünleşme şeklinde ekonomik, sosyal ve parasal birlik tam olarak sağlanmaktadır (Uyar, 2000: parag.8).

1.1.2.1. Tercihli Ticaret Anlaşması

Ekonomik birleşmelerin en zayıf şekli olan tercihli ticaret anlaşmaları, iki ve daha fazla ülke arasında tek taraflı veya karşılıklı olarak dış ticaret önündeki engellerin belirli ürünler de kısmen kaldırılarak, taraflar arasında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasına imkan sağlayan, ancak taraf ülkelerin anlaşmaya dahil olmayan üçüncü ülkeler ile yaptıkları ticaretlerinde mevcut düzenlemelerini devam ettirmelerine izin veren anlaşmalardır (Karluk, 2007: 519). Bu tür birleşmede asıl amaç taraf ülkeler arasındaki ticaret hacmini artırmak, uluslararası ticaret önündeki engelleri kaldırarak dış ticaret üzerindeki kontrolleri minimum seviyeye indirmektir (Uyar, 2000: parag.11).

Tercihli ticaret anlaşmaları, bu tip anlaşmalarda gümrük tarifeleri ve kotaların tamamen ortadan kaldırılmaması ve dolayısıyla dış ticaretin tam olarak

serbestleştirilememesi nedeniyle Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) sözleşmesinin 24'üncü maddesinde yasaklanmıştır (Dura ve Atik, 2007: 7). Ayrıca en çok kayırılan ülke kuralı çerçevesinde diğer Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeleri aleyhine ayrımcılık yapmama ilkesine ters düştüğü için DTÖ üyeleri arasında uygulanamaz (Karluk, 2007: 519). 1932 yılında İngiltere ile Commonwealth üyesi ülkeler arasında oluşturulan Commonwealth Ekonomik İşbirliği Sistemi bu tür anlaşmalara örnek olarak verilebilir (Uyar, 2000: parag.11).

1.1.2.2. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi, üyeler arasındaki ticareti kısıtlayan tarife ve kota gibi engellerin kaldırıldığı ve üye ülkelerin birlik dışında kalan üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulama zorunluluğunun olmadığı ekonomik bütünleşme türüdür. Ekonomik bütünleşmelerin ikinci safhası olan serbest ticaret bölgesinin tercihli ticaret anlaşmalarından farkı, üye ülkelerin birbirlerine karşı uyguladıkları tarife ve tarife dışı engellerin tamamının ortadan kaldırılmasıdır. Bölge içerisinde mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı sağlanırken üretim faktörlerinin serbest dolaşımı öngörülmemektedir (Karluk, 2007: 519). Ayrıca bu tür bütünleşmelerde ekonomi politikalarının uyumlaştırılması da söz konusu değildir (Dedeoğlu, 1996: 35). Dolayısıyla üye ülkeler, bölge dışında kalan üçüncü ülkelere karşı kendi çıkarları doğrultusunda ve bağımsız olarak belirledikleri ekonomi politikalarını uygularlar. Serbest ticaret bölgelerinde amaç üye ülkeler arasında gerçekleştirilen mal ve hizmet ticareti önündeki engelleri kaldırarak ortak bir pazar oluşturmaktır (Baydur ve Süslü, 2004: 233).

Serbest ticaret bölgesinde üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaması bir takım sorunlara yol açmaktadır. Ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaması durumunda, eğer üye ülkelerden birindeki gümrük tarifesi, bölge

dışındaki ülkelerden mal ithal edecek ülkenin gümrük tarifesi daha düşükse, üçüncü ülke bu malı önce düşük tarifeli ülkeye ihraç edecek daha sonra bu mal daha yüksek tarifeli ülkeye yeniden ihraç (re-export) edilecektir. Bu durumda ise asıl ithalatçı ülke gümrük vergilerinden doğacak kardan mahrum kalacaktır (Balkır, 2010: 356). Bu sorunun önüne geçilebilmesi için malların ilk üretim yerlerini belirten “menşe belgeleri” düzenlenir. Bunun sonucunda yüksek gümrük tarifesine sahip olan ülke ithal edilen mallardan gümrük vergisi farkı alır ve böylece ülkenin çıkarları bölge içinde korunmuş olur. Bu uygulama ise üye ülkeler arasındaki ticarete bürokratik engellerin ortaya çıkmasına neden olur (Karluk, 2007: 520).

Dünya ekonomisinde serbest ticaret bölgelerine, Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Avrupa Ekonomik Alanı (EES) ve Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA) örnek olarak verilebilir (Karluk, 2007: 520-521).

1.1.2.3. Gümrük Birliği

Gümrük birliği (GB), birlik içerisinde gerçekleştirilen ticaret üzerindeki gümrük tarifeleri ve kotalar gibi her türlü engel ve kısıtlamaların kaldırıldığı, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulandığı bütünleşme şeklidir. GB ile sadece mal piyasalarında bütünleşmeye gidilmesi amaçlanmış ve birlik üyesi ülkeler arasındaki mal dolaşımını engelleyen gümrük tarifeleri ile dış ticaret kontrolleri kaldırılarak birlik dışı ülkelere karşı uygulanan gümrük vergileri eşitlenmiştir (Baydur ve Süslü, 2004: 233).

Serbest ticaret bölgesinde olduğu gibi gümrük birliğinde de, daha ileri düzeyde bir bütünleşmeyi gerektiren üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılması söz konusu değildir. Bununla birlikte gümrük birliği, kendi çıkarları doğrultusunda dış ticaret politikalarını uygulamaları bağlamında üye

ülkelere bir takım kısıtlamalar getirmesinden dolayı serbest ticaret bölgesinden daha ileri bir ekonomik bütünleşmeyi ifade eder (Bayraktutan, 2007: 15-16).

Gümrük birliği, her ne kadar serbest ticaret bölgesinden daha ileri bir bütünleşme şekli olsa da, serbest ticaret bölgelerinde var olan ticaret serbestliği önündeki bürokratik engeller GB’de, birlik dışından ithal edilen mallara ortak bir gümrük tarifesi uygulanması durumunda görülür. İthal edilen maldan alınacak gümrük vergisinin, asıl ithalatçı olan birlik üyesi ülke yerine malın birlik içine girişini sağlayan fakat asıl ithalatçı olmayan ülke tarafından tahsil edilmesi durumu söz konusu olabilir. Bu durum ise asıl ithalatçı ülkenin elde etmesi gereken gümrük vergilerinden mahrum kalması anlamına gelmektedir. Bu sebeple gümrük birliklerinde, üçüncü ülke mallarının ithali sonucu elde edilen gümrük vergileri tüm birlik çapında bir fonda toplanarak üye ülkelere dağıtılır ya da birliğin ortak giderlerinin finansmanı için kullanılır (Seyidoğlu, 2007: 228-229).

Uygulamada en çok karşılaşılan bütünleşme türü olan GB’nin ilk örneği, 1834 yılında Prusya’da gerçekleştirilen Alman Gümrük Birliği (Zollverein) olmakla beraber, 1932 de Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında tesis edilen Benelux Gümrük Birliği ve 1957’de Roma Anlaşması’yla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gümrük birliğinin başarılı örnekleri olarak verilebilir (Bayraktutan, 2007: 16–17).

1.1.2.4. Ortak Pazar

Ortak pazar, gümrük birliği ile sağlanan serbest ticaret ve birlik dışı ülkelere karşı uygulanan ortak bir gümrük tarifesi uygulamalarına ek olarak emek, sermaye ve girişimci gibi üretim faktörlerinin serbest dolaşımına olanak sağlayan, dolayısıyla GB’den daha ileri düzeyde bir ekonomik bütünleşme biçimidir (Dedeoğlu, 1996: 38). Üretim faktörleri dolaşımının serbestleştirilmesi ile birlikte, ortak pazar içinde yer alan

ülkede bulunan sermaye için, en uygun yatırım alanı bulma olanağı sağlanırken, işgücü de serbestçe dolaşarak istediği üye ülkede çalışma imkânına sahip olacaktır. Ayrıca mal, hizmet ve üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanması, ortak pazar içerisinde faktör fiyatlarının eşitlenmesinde ve kaynak kullanımının etkin hale getirilmesinde önemli rol oynayacaktır (Baydur ve Süslü, 2004: 234).

Ortak pazar, üye ülkelerin iç pazarlarından oluşmuş “genişletilmiş bir iç pazar” dır. İç pazarın oluşturulması için ise fiziksel (kişiler ve mallar için), teknik (hukuk prosedürleri, sermaye hareketleri, hizmet dolaşımı vb.) ve mali engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Ateş, 2011: parag.20). Buna yönelik olarak üye ülkeler sınır kontrollerinin kaldırılması, vergilerin uyumlaştırılması, işçilerin çalışma ve oturma izinlerine yönelik anlaşmaların yapılması, banka ve sigorta işlemlerinin uyumlaştırılması vb. düzenlemeleri yürürlüğe koymuşlardır (Kırdar, 2005: 7).

Uygulamada ortak pazar terimi, ilk defa 1956 tarihli Spaak Raporu’nda yer almış, Roma Anlaşması’nın yürürlüğe girişinden itibaren sıkça kullanılmaya başlanmıştır. En önemli örneği AET olmakla birlikte, Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) ve Karayipler Topluluğu Tek Pazarı (CARICOM)’da ortak pazara örnek olarak verilebilir (Karluk, 2007: 523).

1.1.2.5. Ekonomik Birlik

Ekonomik birlik, ekonomik bütünleşme hareketlerinin en ileri safhasıdır. Ekonomik birlik ile üye ülkeler arasındaki ekonomik, mali ve sosyal politika alanlarındaki tüm farklılıkların giderildiği bir kuruluş ifade edilmektedir. Öyle ki aralarında bir ekonomik birlik tesis eden ülkeler adeta bir ülkenin çeşitli bölgeleri haline gelmişlerdir (Dedeoğlu, 1996: 39-40). Böyle bir aşamaya geçilmiş olması için, dış ticaret önündeki engellerin kaldırılması, birlik dışındaki ülkelere karşı ortak bir gümrük

tarifesi uygulanması ve üretim faktörlerinin birlik içerisinde serbest dolaşımının sağlanması gibi ortak pazar oluşturma koşullarının ötesinde tüm ekonomik, mali ve sosyal politikaların uyumlaştırılması ve bu politikaların uyumlaştırılmasında görev alacak uluslararası organların kurulmuş olması gerekmektedir. Bu durumda ekonomik birliklerde, üye ülkelerin ulusal makro ekonomik politikalarını uygulamaya yönelik serbestileri kısıtlanarak bazı yetkiler birlik düzeyinde bir kuruluşa devredilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 228). Bu aşamada uyumlaştırılacak politikalar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Özpençe, 2009: 9);

- Mal ve faktör piyasalarında bütünleşmenin sağlanabilmesi açısından gümrük engellerinin kaldırılması, sermaye ve emek dolaşımının serbestleştirilmesinin yanı sıra vergilendirme ve çeşitli teşvikler gibi mal ve faktör akımlarını engelleyen politika araçlarının ortadan kaldırılması ve bu alanlarda uyuma gidilmesi,
- Uluslararası düzeyde etkiye sahip –çevre sorunları gibi– konularda ortak politikaların izlenmesi,
- Ulusal bazda halledilemeyecek ve uluslararası kaynakların kullanımını gerektirecek – büyük ölçekli teknoloji, bilimsel araştırmalar, projeler gibi– alanlarda ortak politikaların izlenmesi,
- Birlik içinde, rekabetçi yapıyı bozarak tekelleşmeyi ortaya çıkarabilecek uygulamaları ortadan kaldırmaya yönelik politikalarda işbirliğine gidilmesi.

Ekonomik birlikler özellikle tek bir para sistemi, ortak bir merkez bankası, birleştirilmiş bir mali sistem ve ortak bir dış ticaret politikasını öngörmektedir. Bu anlamda parasal birliği de bünyesinde barındırmaktadır (Karluk, 2007: 523). Parasal birlik; bir ülke grubunun ulusal paralarının değerini sabit kurlar üzerinden birbirlerine

bağladıkları, aralarında tek para sistemine ve tek bir Merkez Bankasına geçtikleri ve birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak para kurunu serbestçe belirleyebildikleri bir sistemdir (Özpençe, 2009: 11). Söz konusu birlikler genellikle dalgalı kur sistemlerinden kaynaklanan kur değişmelerinin dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki olumsuz etkilerini yok etmek amacıyla oluşturulan birliklerdir. (Seyidoğlu, 2007: 228). Parasal birliğin oluşturulması için gerekli süreç ise şu aşamalardan oluşmaktadır (Uyar, 2000: parag.20);

- Birliğe üye olan ülkeler arasında döviz kurlarında birliğin sağlanması,
- Birlik içerisinde sermaye hareketlerini engelleyen tüm kısıtlamaların ortadan kaldırılması,
- Üye ülkelerin ekonomi politikalarındaki uyumun gerçekleşmesi,
- Ortak bir merkez bankasının kurulması,
- Birlik içinde ortak bir para biriminin kabulü ve kullanılması.

Ekonomik birlik için verilebilecek en önemli örnek Amerika Birleşik Devletleri (ABD)' dir. Birlik içinde yer alan eyaletler arasında hiçbir ticari engel söz konusu değildir ve tek para birimi ile tek merkez bankası vardır. Sosyo-ekonomik politikaları ile maliye ve para politikaları merkezi hükümet tarafından belirlenir (Kılıç, 2005: 14). Ekonomik birliğe diğer bir örnek ise Avrupa Birliği (AB) içindeki –tek para birimi olarak Euro’yu kabul eden ülkelere oluşan– Euro Bölgesi’dir (Karlık, 2007: 523).

Üye ülkeler ekonomik bütünleşme aşamalarının hangisinde veya hangilerinde yer almak isterlerse istesinler, bütünleşmenin başarılı olabilmesi için bazı şartların oluşması gerekmektedir. Bu şartlar ise (Kılıç, 2005: 15);

- Üye ülkelerin taşıma giderlerinden dolayı aynı coğrafi bölgede yer almaları,
- Ekonomik ve siyasi sistemlerinde benzerlik olması,

- Ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından yakınlık,
- Ortak tarihi, kültürel, sosyal ve dini değerlere sahip olmalarıdır.

1.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ

1.2.1. Gümrük Birliği Teorisinin Açıklanması

Gümrük birliği teorisi ile ilgili ilk ciddi çalışma Jacop Viner (1950) tarafından yapılmakla beraber Viner'den önceki bazı iktisatçılar da teorinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Dura ve Atik, 2007: 10). Bu anlamda gümrük birliği teorisini Viner öncesi dönem ve Viner sonrası dönem olarak iki kısımda incelemek yerinde olacaktır.

Viner öncesi dönemde gümrük birliği teorisine katkılar Smith, Taussing ve Torrens'e aittir. Smith, iki ülke arasındaki ticarete gümrük vergilerinin kaldırılıp diğer ülkelere karşı uygulanacak ortak bir gümrük tarifesi oluşturulması durumunda, bu iki ülkedeki üretici ve satıcıların bundan fayda sağlayacağını vurgulamıştır. Taussing, oluşturulan gümrük birliği sonucu gerçekleşecek karşılıklı tarife indirimlerinin fayda ve maliyetinin, ülkelerin dış ticarete sahip oldukları paylara bağlı olduğunu savunmuştur. Taussing bu görüşünü örneklendirirken, 1876 yılında Hawai'den ithal edilen şeker için ABD tarafından tanınan indirimlerin, Hawai'nin ABD piyasasındaki payının küçük olmasından dolayı ABD'deki şeker fiyatlarını çok fazla etkilemediğini ve buna karşılık Hawaii üreticilerin kar oranlarının yükseldiğini belirtmiştir. Diğer bir yazar Torrens ise çok taraflı ticaret anlaşmalarının ticaret hadleri üzerinde olumsuz etkiler doğuracağını belirterek, çok taraflı ticaret anlaşmalarına alternatif olarak tek taraflı ticaret anlaşmalarının ülke refahını artırmada daha uygun bir seçim olacağını savunmuştur (Dura ve Atik, 2007: 10). Bir anlamda Torrens çok taraflı serbest ticarete karşı çıkmıştır denilebilir.

Viner sonrası dönemde ise ilk olarak Vineryen görüşün ele alınması gerekmektedir. Gümrük birliği teorisine yönelik olarak yapılan çalışmaları ilk ele alan ve inceleyen Jacop Viner (1950) dir. Viner, “The Theory of Customs Union” adlı eseri ile gümrük birliği teorisinin temelini atmıştır. Eserin yayınlandığı yıl olan 1950’den 1965’e kadar GB teorisi iki farklı dönemden geçmiştir. İlk dönemde GB teorisi üretim ve tüketim etkileri açısından incelenmiş, ikinci dönemde ise iktisatçılar GB’ne katılmanın amacını sorgulamışlar ve “ikinci en iyi teorisi”nin gelişimi ile GB’ne katılan ülkeler açısından doğacak sonuçların refah üzerine etkileri tartışmışlardır (Aynagöz, 2003: 24-25).

Viner’in söz konusu eseri yayınlanana kadar, GB’nin serbest ticaretin gelişimini destekleyeceği, uygun bir kaynak dağılımı sağlayacağı ve bunun sonucunda dünya refahındaki bir artışa katkı sağlayacağı görüşü hakim olmuştur. Viner ise çalışmasında, GB’nin daha serbest bir ticarete mi, yoksa daha korumacı bir politikaya mı yönelik olduğunu incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaca yönelik olarak, üretimdeki değişikliklerin refah düzeyi üzerine etkilerini konu edinen bir üretim modeli geliştirmiş ve GB’nin bir sonucu olarak “ticaret yaratıcı” –GB sonucu üye ülkeler arasındaki ticaretin artması– ve “ticaret saptırıcı” –GB sonucu dünya ile birlik üyesi ülkeler arasındaki ticaretin azalması– şeklinde iki etki tanımlamıştır. Viner ticaret yaratıcı etkinin refah artırıcı ve ticaret saptırıcı etkinin kaynak dağılımını olumsuz etkilemesi sonucunda refah azaltıcı etki olduğunu ileri sürerek (Aynagöz, 2003: 25), ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkiden büyük olması durumunda dünya refahının artacağını aksi takdirde ise dünya refahının azalacağını belirtmiştir (Ertürk, 2002: 53).

Viner analizi kaynak dağılımının değişmesi ve üretim etkisi üzerine odaklanmakla beraber, analiz, iki mal, üç ülke (ev sahibi, ticarete bulunulan ülke ve

üçüncü ülke), sabit üretim maliyetleri, sabit dış ticaret hadleri ve talep esnekliğinin sıfır olması gibi varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlar gerçeklikten uzak olduğundan dolayı, Viner'in sonuçlarının geçerliliği kısıtlı kalmış ve Viner analizi eleştirilere maruz kalmıştır (Aynagöz, 2003: 25-26).

Viner analizi ilk olarak Meade tarafından eleştirilmiştir. Meade, kısmi denge yaklaşımı ve kardinalist refah varsayımları çerçevesinde GB sonucu ortaya çıkan kayıp ve kazançları incelemiştir. Analizinde Viner'in aksine, üretim maliyetlerinin her zaman sabit olamayacağını belirtmiş ve "tüketim etkilerini" de analize dahil etmiştir (Aynagöz, 2003: 27-28). Ayrıca, tüketim üzerindeki değişimleri inceleyen Meade, gümrük birliği ile nisbi fiyatların -değişmesi sonucu mallar arası ikamenin gerçekleşeceğini- ve üye ülkeler arasında tüketimin değişeceğini öne sürmüştür (Karluk, 2009: 264). Viner ve Meade'nin bu çalışmaları, klasik gümrük birliği teorisinin temelini oluşturmuş ve bundan sonraki çalışmalar bu temel üzerine kurulmuştur. Viner ve Meade tarafından oluşturulan gümrük birliği teorisi sonraları Lipsey ve Lanchester tarafından daha da geliştirilmiştir (Aynagöz, 2003: 27-28).

Lipsey ve Lanchester "ikinci en iyi teorisi" olarak bilinen teoriyi geliştirmişlerdir (Dura ve Atik, 2007: 11). Teori üzerinde ilk defa Meade tarafından çalışılmış, ancak teorinin olgunlaşması için Lipsey ve Lanchester'in çalışmalarının tamamlanması beklenmiştir. Viner'in çalışmasında GB'nin serbest ticaret için bir basamak olduğu görüşü hâkim olduğundan dolayı, GB'nin dünya refahını artıracığı düşünülmüştür. Ancak GB, üçüncü ülkelere karşı koruma politikalarını bünyesinde barındığı için dünya refahı açısından hem faydalı hem de zararlı etkileri bir arada bulundurmaktadır (Ertürk, 2002: 53). Teoriye göre, tam rekabet ve serbest ticaret, dünya refahını maksimum kılma açısından "birinci en iyi politika" olarak kabul görmektedir.

Ancak gerçek dünyada monopollerin varlığı ve hükümet önemleri tam rekabet koşullarının önüne geçmektedir. Tam rekabet ve serbest ticaretin sağlanamadığı bu durumlarda var olan engelleri dengelemek amacıyla başka önlemlerin (yeni gümrük tarifesi gibi) alınması ise “ikinci en iyi politika” dır. Mevcut engellerin varlıklarını sürdürmeleri durumunda “birinci en iyi politika” değil “ikinci en iyi politika” geçerli olmaktadır. Gümrük birliklerinde serbest ticaret önündeki engellerin tamamının kaldırılmamasından dolayı gümrük birlikleri ikinci en iyi teoriye en iyi örnektir (Dura ve Atik, 2007: 11).

Lipsey, analizi farksızlık eğrileri yardımı ile genişleterek, tüketim etkisinin üretim etkisinden fazla olması durumunda ortaya çıkacak ticaret saptırıcı etkinin de dünya refahı üzerinde olumlu etkiler yaratacağı sonucuna ulaşmıştır. Gehrels, Lipsey’den bağımsız olarak yürüttüğü çalışmalarında Lipsey ile aynı sonuçlara ulaşmıştır (Aynagöz, 2003: 32). Lipsey ve Gehrels’in Meade’den farkları, tüketim etkisi sonucu ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin de dünya refahını artırmada katkıda bulunabileceğini savunmalarıdır. Melvin ve Bhagwati, Lipsey ve Gehrels’in görüşlerine ek olarak, talep esnekliğinin sıfır olması durumunda da ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin dünya refahını artırmaya katkıda bulunabileceğini savunmuşlardır. (Karluk, 2009: 265).

Viner sonrası gümrük birliği teorisine katkıda bulunan diğer bir isim ise Vanek’tir. Vanek, dış fiyatları sabit kabul etme varsayımını ortadan kaldırarak iki mal ve üç ülkeli bir modelle genel denge analizi çerçevesinde GB’nin dış ticaret hadleri üzerindeki etkilerini incelemiştir (Aynagöz, 2003: 32). Vanek, kardinalist fayda yaklaşımı yerine ordinalist fayda yaklaşımını benimsemiştir (Ertürk, 2002: 54). Yazara göre, GB sonrasında üye ülkelerin gerçekleştirilen ticaretten yarar sağlaması, bu

ticaretin dünya refahı açısından olumlu sonuçlar doğuracağı manasına gelmemektedir. Bu durum ancak gerçekleştirilen ticaretten kazançlı çıkan ülkenin, diğer iki ülkenin zararını tanzim ettikten sonra kendisine de net bir kazanç kalması durumunda gerçekleşecektir. Bu ise dış ticaret hadlerini değiştirmeyecek bir Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) ile mümkündür. Kemp ise bu düşünceden yola çıkarak üyelerin üçüncü ülkeler ile ticaretlerinin azalması durumunda, GB'nin üyelerin yararına üçüncü ülkelerin ise zararına olduğunu belirtmiştir. Ancak zarar eden tarafın zararının karşılanması ve yine de diğer ülkeye net bir kazanç kalması durumunda GB dünya refahı açısından yararlı olacaktır (Aynagöz, 2003: 32).

Cooper ve Massel ise GB'nin ekonomik etkilerinden ziyade GB niçin oluşturulur soruna odaklanmışlardır. GB ile tek taraflı tarife indirimlerini karşılaştıran bu yazarlara göre GB vergi kayıplarından dolayı tek yanlı ticaret indirimlerinden daha kötü sonuçlar doğurmaktadır. Bundan dolayı da ülkeler arasında GB oluşturulmasının nedeninin ekonomik fayda elde etmekten ziyade siyasi bir fayda elde etmek olduğunu belirtmişlerdir (Aynagöz, 2003: 29).

1.2.2. Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri

Gümrük birliği ve benzeri bütünleşme hareketleri, üye ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasını gerektirdiğinden dolayı, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yolunda atılan bir adım olarak görülebilir. Ancak üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ticari engel uygulama politikalarını (OGT uygulaması gibi) devam ettirmeleri nedeniyle bu tür bütünleşmeler yoluyla dünya ticaretini serbestleştirme girişimleri sınırlı kalmaktadır. Gümrük birliklerinin ülkeler üzerinde meydana getirmiş olduğu etkiler “statik etkiler” ve “dinamik etkiler” şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Statik etkiler kısa dönemli etkilerdir. Dinamik etkiler

ise uzun vadede süreklilik gösteren, genellikle kalkınmayı hızlandıran etkilerdir (Seyidoğlu, 2007: 229–230).

1.2.2.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Statik etkiler kısa dönemde ekonomik alt yapı ve teknolojinin sabit kaldığı varsayımı altında GB sonrası kaynakların yeniden dağılımı sonucu ortaya çıkan etkiler olarak nitelendirilmektedir (Balkır, 2010: 360). Buna göre, dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, ülkeleri iş bölümüne yönelterek ülkelerin faktör donanımları dahilinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları üretim alanlarında uzmanlaşmalarını sağlamakta, bunun sonucunda kaynakların yeniden dağılımının getirmiş olduğu etkinlik artışı ticarete katılan ülkelerin refahını artırmaktadır (Gökalp ve Yıldırım, 2004: 263).

Gümrük birliği kurulması, üye ülkelerdeki nispi fiyatların değişmesine neden olmaktadır. Bu değişim ise üretim, tüketim ve ticaret akımları üzerinde etkili olmaktadır (Balkır, 2010: 359). Gümrük birliğinin statik etkileri; üretim etkileri, tüketim etkileri ve dış ticaret hadlerine etkileri olarak üç grupta incelenebilir.

1.2.2.1.1. Üretim etkisi

Gümrük birliğinin üretim etkisi, gümrük birliğinin kurulmasının ardından uluslararası boyutta ticareti gerçekleştirilen malların üretim yerinde meydana gelen değişikliği ifade etmektedir (Bakkalcı, 2002: 41). Gümrük birliklerinin üretim üzerindeki etkileri belirli mallara yönelik tüketici taleplerinin üçüncü ülke üreticileri ve yurtiçi üreticilerden birlik içindeki diğer üretici ülkelere kayması sonucunda meydana gelmektedir (Karluk, 2009: 268).

Üretim etkisi, “olumlu üretim etkisi” ve “olumsuz üretim etkisi” olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birlik sonrası yeni ticaret alanlarının oluşturulmasıyla birlikte ticaretin yönü değişmekte, buna bağlı olarak da üretimin yeri ve miktarında

değişiklikler meydana gelmektedir. İşte bu yüzden bu iki – olumlu ve olumsuz ticaret etkileri– etki ticaret hacminden bağımsız olarak düşünülemez. Olumlu üretim etkisi, Viner’in birlik sonrasında ortaya çıkan ticaret yaratıcı etki olarak tanımlamış olduğu etkidir. Olumsuz üretim etkisi ise ticaret saptırıcı etki ile aynı manaya gelmektedir (Karluk, 2009: 268).

Gümrük birliklerinin üretim etkileri mal, hizmet ve üretim faktörü piyasalarında tam rekabet şartlarının geçerli olduğu varsayımı altında incelenmektedir. Kabul edilen diğer varsayımlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- Emek arzı ve teknolojik gelişme sabit olarak kabul edilmekte ve teknolojik gelişme dışsal bir faktör olarak ele alınmaktadır.
- Tam istihdam koşullarında üretim faktörleri ikame edilebilirler. Ancak faktörler ülke içerisinde serbest bir şekilde hareket edebilirken ülkeler arasında hareketi söz konusu değildir.
- Hükümetler dış ticarete sadece tarife araçlarını kullanarak müdahale ederler, mali ve parasal politika araçlarını kullanarak müdahalede bulunmazlar (Balkır, 2010: 359–360).
- Ulaşım maliyetleri sıfırdır.
- Fiyatlar maliyetler tarafından belirlenmektedir.
- Üretim sabit maliyetlerle yapılmaktadır.
- Analizlerde üç ülke –ev sahibi ülke, diğer birlik üyesi ülke ve üçüncü ülke– yer almaktadır.
- “Advalorem” gümrük vergileri uygulanmaktadır (Dura ve Atik, 2007: 13).

1.2.2.1.1.1. Ticaret yaratıcı etki

GB'nin ticaret yaratıcı etkisi, birliğin kurulmasının bir sonucu olarak ticaret engellerinin ortadan kaldırılmasıyla, birlik üyesi ülkeler arasındaki dış ticaret hacminin artması ve üretimin daha etkin ellerde toplanmasını ifade eder. Bu etki birlik üyesi ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerini, birlik içerisinde daha düşük maliyete sahip olan diğer birlik üyesi ülkenin üretiminin almasıyla, diğer bir deyişle birlik içerisinde karşılaştırmalı üstünlüğe bağlı bir uzmanlaşmanın sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü birliğe katılan ülkelerin refah düzeylerindeki artışın da yüksek olacağına bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Seyidoğlu, 2007: 230).

Gümrük birliğinin kurulmasıyla, ticaret önündeki engellerin kaldırılması sonucu birlik üyesi ülkeler kendi aralarında gerçekleştirdikleri ticarete bazı girdileri daha ucuza alabilirler. Böylece yüksek maliyetli yurtiçi üretimin yerini aynı malı daha ucuza üreten diğer birlik üyesi ülkelere gerçekleştirilen ithalat almakta ve üretim daha düşük maliyetli bir kaynağa yönelmektedir (Gökalp ve Yıldırım, 2004: 267). Ayrıca fiyatların düşmesiyle beraber birlik içerisindeki tüketim miktarı da artmaktadır. Bir malın üretim kaynağının yer değiştirmesi “üretim etkisini”, tüketim miktarının artması ise “tüketim etkisini” göstermektedir. Ticaret yaratıcı etki ise bu iki etkinin toplamını ifade etmektedir (Balkır, 2010: 362).

Gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı etkisini basit bir örnek yardımıyla açıklayalım. A, B ve C olmak üzere üç ülke ele alalım ve bu üç ülkenin otomobil üretimi yaptıklarını varsayalım. Bu ülkelerin otomobil üretim maliyetlerine ilişkin bilgiler ve uygulanan gümrük vergisi oranları Tablo 1.1.' de gösterilmiştir.

Tablo 1.1. Gümrük Birliğinin Ticaret Yaratıcı Etkisi

Fiyatlar/Maliyetler	A Ülkesi	B Ülkesi	C Ülkesi
Otomobil üretiminin birim maliyeti (€)	50.000	43.000	46.000
Maliyet + (A'nın %20 Gümrük vergisi)	50.000	51.600	55.200
Maliyet + (%10 OGT)	50.000	43.000	50.600

Kaynak: Dura ve Atik, 2007: 14'deki tablodan derlenmiştir.

Tabloda A, B ve C ülkelerinin otomobil üretiminin birim maliyet fiyatı sırasıyla 50.000 €, 43.000 € ve 46.000 €'dur. Bu durumda en düşük otomobil üretim maliyetine sahip olan, diğer bir deyişle otomobil üretiminde en verimli olan ülke B ülkesidir. A ülkesinin otomobil ithalatına uyguladığı %20 oranındaki gümrük vergisi sonucu B ülkesinin ürettiği otomobilin A ülkesindeki fiyatı 51.600 €; C ülkesinin ürettiği otomobilin A ülkesindeki fiyatı ise 55.200 € olmaktadır. Bu durumda A ülkesi uygulanan gümrük vergisi sonucu, diğer iki ülkenin otomobil fiyatları kendi maliyetinden yüksek olduğu için bu iki ülkeden otomobil ithal etmeyecektir. A ve B ülkelerinin aralarında bir gümrük birliği oluşturmaları durumunda ise; A ve B ülkeleri karşılıklı olarak ithal mallar üzerindeki gümrük vergilerini kaldıracaklar ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulayacaklardır. Uygulanan OGT %10 olarak kabul edilmiştir.

A ve B ülkelerinin aralarında gümrük birliği oluşturmaları sonucunda B ülkesinin üretmiş olduğu otomobilin A ülkesindeki fiyatı, gümrük vergisi uygulanmadığından dolayı 43.000 € olacaktır. C ülkesinin ürettiği otomobilin A ülkesindeki fiyatı ise uygulanan %10 OGT sonrası 50.600 € olacaktır. Bu durumda A ülkesi, kendisinden daha ucuza üretim yapan B ülkesinden otomobil ithal etme şansını yakalayacaktır. Sonuç olarak A ve B ülkeleri arasında gerçekleştirilen ticaretin hacmi artacaktır. Ayrıca

üretim daha yüksek maliyetli ülkeden daha düşük maliyete sahip ülkeye kayacaktır. Bu ise gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı etkisidir (Dura ve Atik, 2007: 13–14).

1.2.2.1.1.2. Ticaret saptırıcı etki

Gümrük birliği oluşturulduğunda üye ülkeler arasında gümrük tarifelerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması birlik içi ticareti geliştirirken, birlik dışından gerçekleştirilen ticaret üzerinde olumsuz etkiler meydana getirerek birlik dışı ticarete bir daralmaya yol açabilmektedir. Birlik dışından yapılan ticaretteki daralmaya da “ticaret saptırıcı etki” denir. Bu etki, birlik sonrası en verimli üreticinin birlik dışında kalması ve birlik üyesi ülkelerin söz konusu ülke ile gerçekleştirmiş oldukları ithalatı sonlandırılmaları ile ortaya çıkmaktadır. Bu durumda üretim düşük maliyetle üretim gerçekleştiren birlik dışı ülkeden, daha yüksek maliyetle üretim gerçekleştiren birlik üyesi ülkelere kaymış olacaktır. Üretim maliyetlerinin artması sonucunda ise GB'nin refah üzerindeki etkisi negatif yönlü olacaktır (Bayraktutan, 2007: 37–38).

Gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etkisini Tablo 1.2. yardımı ile açıklamaya çalışalım. Bu örnekte A,B ve C olmak üzere üç ülke ele alınmakta ve bu ülkelerin kâğıt ürettikleri varsayılmaktadır.

Tablo 1.2. Gümrük Birliğinin Ticaret Saptırıcı Etkisi

Fiyatlat/Maliyetler	A Ülkesi	B Ülkesi	C Ülkesi
Kâğıt üretiminin birim maliyeti (€)	5.000	4.200	3.800
Maliyet + (A'nın %25 Gümrük vergisi)	5.000	5.250	4.750
Maliyet + (%20 OGT)	5.000	4.200	4.560

Kaynak: Dura ve Atik, 2007: 14'deki tablodan derlenmiştir.

Tabloda A, B ve C ülkelerinde kâğıt üretiminin birim maliyeti sırasıyla 5.000 €, 4.200 € ve 3.800 €'dur. Bu durumda kâğıt üretiminde en düşük maliyete sahip ülke C ülkesi iken en yüksek maliyete sahip olan ülke A ülkesidir. A ülkesinin yurt içi üretimini korumak amacı ile %25 oranında advalorem gümrük vergisi uygulaması durumunda B ülkesinin üretmiş olduğu kâğıdın A ülkesindeki fiyatı 5.250 €; C ülkesinin üretmiş olduğu kâğıdın A ülkesindeki fiyatı ise 4.750 € olacaktır. Bu durumda B ülkesi A ülkesine ihracat yapamamaktadır. Ancak uygulanan gümrük vergisine rağmen C ülkesinin üretmiş olduğu kâğıdın A ülkesindeki fiyatı, A ülkesinin üretim maliyeti fiyatından daha düşük olduğundan dolayı C ülkesi A ülkesine ihracat yapma şansına sahiptir.

A ve B ülkelerinin kendi aralarında gümrük birliği oluşturmaları ve üçüncü ülkelere karşı %20 oranında OGT uygulamaları durumunda ise; A ve B ülkelerinin kendi aralarındaki gümrük tarifelerini kaldırmalarından dolayı B ülkesinin üretmiş olduğu kâğıdın A ülkesindeki fiyatı 4.200 €; üçüncü ülkelere %20 oranında ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasından dolayı ise C ülkesinin üretmiş olduğu kâğıdın A ve B ülkelerindeki fiyatı 4.560 € olacaktır. Bu durumda C ülkesinden yapılacak ithalatın fiyatı, birlik üyesi olan B ülkesinin fiyatından daha yüksek olacağı için C ülkesi birlik içerisine ihracatta bulunamayacak ve A ülkesi ithalatını kendisinden daha düşük maliyete sahip olan B ülkesinden gerçekleştirecektir. Sonuç olarak gümrük birliği sonrasında kâğıdın en düşük maliyetli üreticisi olan ülke ticaret dışında bırakılmakta ve üretim daha yüksek maliyete sahip ülkeye kaymaktadır. Bu durum gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etkisini ifade etmektedir (Dura ve Atik, 2007: 14–15).

Daha önce de belirtildiği üzere ülkelerin gümrük birliği oluşturması sonucu ortaya çıkan etkilerden ticaret yaratıcı etki refah üzerinde olumlu etkiler doğururken ticaret

saptırıcı etki refah üzerine olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Gümrük birliklerinin refah etkilerini belirleyecek bazı faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Eğer üretimi en düşük maliyetle gerçekleştiren ülke birliğe dahil olmuşsa gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etkisi ortadan kalkacaktır. Gümrük birliğinin alanı genişledikçe ve katılan ülke sayısı arttıkça en düşük maliyetli ülkenin birliğe dahil olma olasılığı artacaktır. Ancak birlik alanı genişledikçe dışarıda kalanların zararı artacaktır.
- Üye ülkelerin birbirlerine coğrafi olarak yakın olmaları taşıma maliyetlerini azaltacağından ticaret yaratma etkisini artıracaktır.
- En düşük maliyete sahip olan ülkenin birlik dışında kalması durumunda dahi, OGT yeterince düşük tutulursa ticaret saptırıcı etki önlenabilir. Örneğin yukarıda verilen örnekte OGT %10 olarak belirlenmiş olsaydı C ülkesi birliğe ihracat yapma şansına sahip olacaktı (Bayraktutan, 2007: 43–44). Ayrıca birlik öncesi uygulanan gümrük tarifeleri birlik sonrası tarifelerden ne kadar yüksekse birliğin ticaret yaratıcı olma olasılığı o kadar yüksektir (Balkır, 2010: 361).
- Gümrük birliğini kuran ülkelerin ekonomilerinin rakip veya tamamlayıcı ekonomiler olmaları gümrük birliğinin refah üzerindeki etkileri açısından büyük önem taşımaktadır. Eğer ülkelerin ekonomik yapıları ve ürettikleri mallar benzer ise bu ekonomiler rakip ekonomiler, ekonomik yapılar ve üretilen mallar farklı ise bu tür ekonomiler de tamamlayıcı ekonomiler olarak adlandırılır (Bayraktutan, 2007: 44). Birliğe giden ülkelerin rakip ekonomiler olmaları durumunda gümrük birliğinin ticaret yaratma etkisi daha büyük olacaktır. Zira aynı üretim listelerine sahip ülkeler en etkin oldukları malları üretecekler, daha az etkin oldukları üretim faaliyetlerini durduracaklardır. Bu durumda ise üretim

yüksek maliyetli ülkelere düşük maliyetli ülkelere kaymış olacaktır. Birliği kuran ülkelerin ekonomilerinin tamamlayıcı ekonomiler olması durumunda ise, üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı uyguladıkları gümrük koruması altında üretmiş oldukları yüksek maliyetli mallar hiçbir engelle karşılaşmadan birlik üyesi olan diğer ülkelerin piyasalarına girebilmektedir. Bu durumda ise ticaret yaratma etkisi rakip ekonomilerde olduğu kadar büyük olmayacaktır (Karluk, 2009: 272–273).

1.2.2.1.2. Tüketim etkisi

J. Viber gümrük birliklerinin ekonomik etkilerini incelerken sadece üretim etkisi üzerinde durmuş, tüketim etkisini analizine dahil etmemiştir. Ayrıca Viber, analizinde talep esnekliğini sıfır olarak kabul etmiştir. Ancak Viber den sonra analize katkıda bulunan Meade, Gehrels ve Lipsey gibi iktisatçılar gümrük birliği sonucu tarifelerin ortadan kaldırılmasıyla ülkeler arasında nispi fiyatlarda ve buna bağlı olarak da tüketici tercihlerinde değişimler olabileceğini savunmuşlardır. Tüketici tercihlerinde ve dolayısıyla tüketimde meydana gelen değişimler üretim etkilerinde olduğu gibi toplum refahı üzerine etkiler meydana getirecektir. Viner'den sonra tüketim etkilerini inceleyen iktisatçılar, Viner'in malların sabit bir oranda tüketildiği, diğer bir deyişle bu mallara yönelik talep esnekliğinin sıfır olduğu varsayımını reddetmişlerdir. Buna göre birlik sonucu bir malın ithaline uygulanan gümrük tarifeleri kaldırıldığında o malın fiyatı düşecektir. Bu mala ait talep esnekliğinin $e > 0$ olması durumunda ise fiyatı düşen bu mala talep artar ve bu durumda tüketim etkileri ortaya çıkar (Karluk, 2009: 273–274). Ancak bu durum benzer ekonomik yapıya sahip ülkeler arasında oluşturulan birliklerde geçerliliğini koruyacaktır. Zira üye ülkelere nazaran daha zayıf bir ekonomiye sahip olan bir diğer ülke birliğe dahil edildiğinde, bu ülke üye ülkelere desteklenmediği

takdirde ekonomisi güçlü olan ülkelerle rekabet edemeyecek ve ithalata bağımlı bir ekonomi haline gelecektir (Kırdar, 2005: 35).

Gümrük birliklerinin tüketim üzerine etkileri, olumlu ve olumsuz tüketim etkisi olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Olumlu tüketim etkisinin ortaya çıkması, yeni ticaret yaratılmasına –olumlu üretim etkisine– ve tüketiciler açısından mal fiyatlarında meydana gelecek bir düşüşe bağlıdır (Bakkalcı, 2002: 42). Eğer birlik üyesi bir ülke X malını birliğe üye olmadan önce kendisi üretirken, birliğe üye olduktan sonra gümrük tarifelerinin kaldırılması sonucu bu malı üretim maliyeti daha düşük bir ülkeden ithal etmeye başlarsa, söz konusu ülkede X malının fiyatı birlik öncesi döneme göre ucuzlayacak ve bu mala olan talep artacaktır. Bu durumun bir sonucu olarak da tüketim miktarı artacak ve olumlu tüketim etkisi ortaya çıkacaktır (Kılıç, 2005: 29).

Olumsuz tüketim etkileri ise, birlik sonrası ticaret saptırıcı etkinin –olumsuz üretim etkisinin– meydana gelmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Birlik üyesi bir ülke, birlik kurulmadan önce X malını en düşük maliyetle üretim yapan ülkeden ithal ederken, birlik sonrası bu ülkenin birlik dışında kalması sonucu bu malı daha yüksek maliyetle üretim yapan diğer bir birlik üyesi ülkeden ithal etmeye başlaması durumunda, X malının fiyatı birlik öncesi duruma göre artacağından bu mala olan talep azalacak, dolayısıyla tüketim miktarı azalacak ve olumsuz tüketim etkisi ortaya çıkacaktır (Kılıç, 2005: 29).

1.2.2.1.3. Dış ticaret hadlerine etkisi

Dış ticaret hadleri, ihracat fiyatlarının ithalat fiyatları ile oranlanması sonucu elde edilmektedir. Dış ticaret hadlerine konu olan mal sayısının fazlalığından dolayı da zorunlu olarak endekslerle ifade edilmektedir ve dış ticaret hadleri formülle şu şekilde gösterilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 560);

$N: P_x / P_m$

N: Dış Ticaret Hadleri

P_x : İhracat Fiyatları Endeksi

P_m : İthalat Fiyatları Endeksi

Gümrük birliklerinin dış ticaret hadlerine etkisi, GB'nin bir sonucu olarak üye ülkeler arasında gümrük tarifelerinin kaldırılması ve birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması sonrasında, ülkelerin ihraç ve ithal ettikleri malların niteliklerine ve bu mallara olan talebe bağlı olarak dış ticaret fiyatlarının değişmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Gökalp ve Yıldırım, 2004: 271). Ticaret hadleri, birliğe üye ülkeler arasında meydana gelen işbölümü ve uzmanlaşmanın doğuracağı refah artışından birliğe üye olan her ülkenin alacağı payı belirler. Bu açıdan gümrük birliği, birlik üyesi ülkeler ve üçüncü ülkelerin refah düzeylerini dış ticaret hadlerindeki değişmelere bağlı olarak olumlu veya olumsuz yönde etkiler. Ayrıca ticaret hadlerindeki bu değişimlerin her ülke üzerinde meydana getirmiş olduğu refah etkileri farklılık göstermektedir (Karluk, 2009, 278). Gümrük birliklerinin ticaret hadleri üzerindeki etkileri dört ana başlık altında açıklanabilir. Bu etkiler incelenecek olursa (Dura ve Atik, 2007: 20–22);

a) Birlik İçinde Verimlilik artışı: Gümrük birliğine üye ülkelerdeki etkinlik artışı ve ortaya çıkan teknolojik yenilikler verimlilik artışına yol açar. Verimlilik düzeyinde meydana gelen bu artış sonrasında ise birlik içerisinde üretim maliyetleri düşecek ve bu düşüş ticaret hadleri üzerinde bir takım etkiler doğuracaktır. Verimlilik artışı maliyetlerin düşmesi nedeniyle fiyatlarda bir düşüşe neden olacak ve üye ülke vatandaşları daha ucuza mal tüketebileceklerdir ki bu da refah düzeyini artırıcı bir etkidir. Ancak üçüncü ülke mallarının fiyatlarında benzer bir düşüş yaşanmaz ise, ticaret

hadleri birlik aleyhine değişecektir. Üçüncü ülkeler birlik içinden yapmış oldukları ithalat için daha az ödeme yapacaklardır.

Verimlilik artışı sonrası üye ülkelerde üretimin ve gelirin artması sonucunda birlik vatandaşları daha fazla mal tüketebileceklerdir. Bunun sonucunda ise refah düzeyleri artacaktır. Buna rağmen gelirden meydana gelen artış üçüncü ülke mallarına olan talebi artırarak, fiyatların yükselmesine neden olacaktır. Bu durumda ticaret hadleri üçüncü ülkelerin lehine, birlik aleyhine değişebilecektir.

b) Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler: Gümrük birliğinin dünya piyasasının önemli bir kısmını kapsamaması durumunda, birliğin kendi kendine yeterliliği artacak ve birlik dışı ülkelere bağımlılıkları azalacaktır. Ayrıca birliğin kendi kendine yeterli hale gelmesi birliğin pazarlık gücünü artıracak ve bunun sonucunda dış ticaret hadleri birlik lehine değişebilecektir.

c) Birliğin Ekonomik Büyüklüğü: Ekonomik büyüklük, potansiyel ve gerçek büyüklük olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Potansiyel büyüklük birliğin toplam üretim miktarını yani birlik üyesi ülkelerin gayrisafi milli hasıllarının toplamını ifade ederken gerçek büyüklük, potansiyel büyüklüğe ilaveten tüketicilerin zevk ve tercihleri, üye ülkeler arasındaki ulaşım maliyetlerinin düşüklüğü ve üye ülkeler arasındaki kültürel benzerlikleri de içermektedir. Gerçek büyüklüğe sahip olan birlik, arz ve talep şartlarını etkileyerek dünya fiyatlarını değiştirme gücüne sahip olacak ve dış ticaret hadlerini kendi lehine çevirebilecektir.

d) Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Kayması: Gümrük birliğinin ticaret sapsmasına yol açması durumunda, gümrük birliği ülkelerinin üçüncü ülkeler ile gerçekleştirmiş olduğu ticaret birlik içerisine kayacaktır. Bu durumda üçüncü ülke mallarına olan talebin azalması, bu ürünlerin fiyatlarının düşmesine ve birliğin bu

malların ithalatında daha az ödeme yapmasına neden olacaktır. Eğer gümrük birliğinin dış dünyaya satmış olduğu malların fiyatlarında herhangi bir düşüş söz konusu değilse, üçüncü ülke mallarının fiyatlarının düşmesi ticaret hadlerini birlik lehine değiştirecektir.

1.2.2.2. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

Statik etkiler daha öncede belirtildiği gibi, birliğe üye ülkelerin ekonomik yapılarında herhangi bir değişim olmadan, tarife politikalarındaki değişimler sonucunda dış ticaret hacmi ve refah düzeyi üzerinde meydana gelen değişimlerle ilgili olan ve kısa dönemli etkilerdir. Ancak ekonomik birleşme sonucu dar bir piyasanın yerini daha geniş bir piyasanın alması, statik etkilerden ziyade birleşmeye giden ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitesi ve faktör verimliliklerinde önemli değişiklikler meydana getirir (Bayraktutan, 2007: 45–46). Bu değişiklikler, orta ve uzun vadede ortaya çıkan, milli geliri, kalkınma hızını ve refah düzeyini etkileyen dinamik etkilerdir ve bu etkiler, faktör arzı, teknoloji vb. konularda ortaya çıkar. Dinamik etkiler süreklilik gösteren etkilerdir (Uyar, 2000: parag.43).

Ülkelerin gümrük birliğine gitmesi sonucu ortaya çıkabilecek dinamik etkilere aşağıda kısaca değinilmiştir.

1.2.2.2.1. Rekabet artışı etkisi

Ülkeler gümrük birliğine gitmeden önce yerli üreticilerini yüksek gümrük tarifelerini kullanarak koruma altına alabilirler. Böyle bir durumda dış rekabet şartları oluşmadığından yerli piyasa etkinlikten uzak bir performans göstermektedir. Ayrıca bu durum monopollerin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Kılıç, 2005: 31). Bir malın tek üreticisi olan monopol piyasalarda ya da piyasayı birkaç büyük firmanın paylaşmış olduğu oligopol piyasalarda üreticiler fiyatları aşırı karla belirleyerek tüketiciye yansıtmaktadırlar (Çak ve Çak, 2007: 18).

Gümrük birliğinin kurulmasıyla, birliğe üye ölkeler arasında gümrük tarifelerinin kaldırılması rekabet ortamı yaratacaktır. Rekabet ortamı altında verimli üretim yapamayan firmalar faaliyette bulunduğu sektörden çekilerek daha verimli üretim yapabilecekleri sektörlerle kaymak zorunda kalacaklardır. İthal mallar ile rekabet edebilecek güce sahip firmalar ise daha etkin çalışarak üretimde uzmanlaşır ve fiyatlarını düşürürler. Böylece rekabetle birlikte monopol güçler de piyasa hakimiyetlerini büyük ölçüde kaybedeceklerdir (Dura ve Atik, 2007: 23). Ayrıca rekabetin artması, yeni ürünlerin ve üretim tekniklerinin ortaya çıkmasını sağlayacak araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin artmasına neden olacaktır. Bu durumda gümrük birliği rekabet üzerinden teknolojik ilerlemeye ve iktisadi büyümenin hızlanmasına katkıda bulunur (Ünsal, 2005: 429).

Gümrük birliğinin ortak politikalarla güçlendirilmesi ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımına izin verilmesi durumunda, rekabet sadece ürün rekabeti olmaktan öteye geçecektir. Sermaye, emek ve girişimci kendilerine en iyi getiriye sağlayan yere gidecektir. Bu bağlamda üretim faktörleri de bu rekabete dahil olacaktır (Balkır, 2010: 386).

Gümrük birliğinin rekabet üzerindeki etkisine örnek vermek gerekirse; Türkiye–AB arasında 1996 yılında kurulan gümrük birliği ile 1980'lere kadar gümrük tarifelerinin koruması altında bulunan Türkiye sanayi sektörü tamamen dış rekabete açılmıştır (Dura ve Atik, 2007: 23). Böylece hem sanayi sektöründe ithal ürünlere karşı rekabet edebilecek firmalar etkinliklerini artırmış hem de haksız rekabetin önüne geçilmiştir (Kırdar, 2005: 122).

1.2.2.2.2. Ölçek ekonomileri etkisi

Gümrük birliği sonucu üretim düzeyinin daha büyük bir piyasanın talebini karşılayacak şekilde artırılması sonucu ölçek ekonomileri etkisi ortaya çıkar. Ölçek ekonomileri, bir firma veya sanayi dalında üretim hacmini artırarak, teknolojik yeniliklerden ve dış çevredeki maliyet düşürücü faktörlerden yararlanarak verimliliği artırmayı, diğer bir deyişle maliyetlerde bir düşüş sağlayarak elde edilen kar marjını artırmayı ifade etmektedir (Çak ve Çak, 2007: 17).

Ölçek ekonomileri, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Dura ve Atik, 2007: 24).

a) İçsel Ölçek Ekonomileri

İçsel ekonomiler, bir firmanın içyapısında meydana gelen değişikliklerin o firmaya sağlamış olduğu faydalardır. Belirli bir üretim hacmine ulaşmış olan firma daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı elde edebiliyorsa bu firma içsel ölçek ekonomilerinden faydalananı demektir (Karluk, 2009: 284). İçsel ekonomiler firma düzeyinde üretim hacminin artmasından kaynaklanmaktadır. Zira genişleyen piyasa ve buna bağlı olarak kitlesel üretim yapılması, daha ileri düzeyde teknolojik yöntemlerin kullanılmasına, pazarlama fonksiyonlarının – fiyatlandırma, satış, dağıtım, ulaştırma vb.– geliştirilmesine, daha az stok bulundurulmasına ve üretim, planlama, yönetim vb. faaliyetler için daha kalifiye eleman çalıştırılmasına olanak sağlar. Bütün bunlar ise firma maliyetlerinde bir azalmaya neden olacaktır (Bayraktutan, 2007: 46). Ayrıca bu maliyet düşüşü, gümrük birliği sonrası dış ticaret önündeki engellerin kaldırılmasıyla firmaların dış rekabetle karşı karşıya kalmaları sonucu iş bölümüne gitmeleri ve belirli bir mal üzerinde uzmanlaşmaları sonucunda da gerçekleşmiş olabilir (Seyidoğlu, 2007: 235).

Burada şunu belirtmek gerekir ki; firmaların içsel ölçek ekonomilerinden yararlanabilmeleri için, firmaların içinde buldukları ekonominin –talep hacminin– optimum tesisler kurmaya uygun olması gerekmektedir (Karluk, 2009: 285).

b) Dışsal Ölçek Ekonomileri

İlk defa A. Marshall tarafından, artan gelirleri açıklamak amacı ile ortaya konan dışsal ekonomiler kavramı (Çak ve Çak, 2007: 17), bir üreticinin kendi faaliyetlerinden kaynaklanan maliyetler dışında herhangi bir maliyete katlanmadan diğer ekonomik faaliyetler sonucunda elde etmiş olduğu/katlandığı bir takım yararlar/zararlar olarak tanımlanabilir (Kılıç, 2005: 32).

Dışsal ölçek ekonomileri, birlik sonrası genişleyen piyasa sayesinde firmanın bağlı olduğu endüstrinin genişlemesinden kaynaklanmaktadır (Bayraktutan, 2007: 46). Bütünleşme ile birlikte gerçekleşmesi beklenen dışsal ekonomileri ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Tarife engellerinin kaldırılmasıyla mal ve girdilerin kazanmış olduğu dolaşım serbestisi kullanıcıların bu mal ve girdileri daha ucuz fiyattan elde etmelerine olanak sağlayacaktır.
- Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, bu faktörlerin bol olan yerden kıt olan yere doğru yönelmesine olanak sağlayarak sanayilerde faktör eksikliğinden kaynaklanan aksaklıkları önleyecektir.
- Ülkeler arasında yaşanacak teknolojik bilgi transferi bu bakımdan daha zayıf olan ülkelerdeki sanayilerin gelişmesini sağlayacaktır.
- Bütünleşme sonucu oluşacak geniş piyasa, risk ve belirsizlikleri azaltarak yatırımları teşvik edecektir (Kırdar, 2005: 33).

- Genişleyen piyasa dolayısıyla artan talep firmaların optimum üretim koşullarını yakalamalarına olanak sağlayacaktır.
- Gümrük birliği, üye ülkeler arasında ulaşım, finansal hizmetler vb. alt yapı hizmetlerin gelişmesi sonucunda maliyetleri düşürerek, ithalatın ve ihracatın ucuzlamasına yol açar (Kılıç, 2005: 32–33).

1.2.2.2.3. Teknolojik gelişme etkisi

Birlik içerisinde ticaretin serbestleştirilmesinin en önemli dinamik avantajlarından bir tanesi de teknoloji düzeyinde meydana gelen artışlardır. Bu artış başlıca iki şekilde meydana gelebilir; ilk olarak dış ticaret önündeki engellerin kaldırılmasıyla mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı, teknoloji düzeyi yüksek malların ithalatı dolayısıyla üreticilerin dış ülkelerdeki yeniliklerden haberdar olmalarına, bu teknolojiye ulaşmalarına ve bu teknolojileri taklit ederek kendi üretimlerinde kullanmalarına olanak sağlamaktadır. Teknolojinin yayılmasının ikinci bir nedeni ise uzmanlaşma ve teknik bilginin yayılmasını sağlayan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Ayrıca fikirlerin ithalini sağlayan patent ve lisans anlaşmaları da ülkelerin yeni teknoloji bilgisine ulaşmasına olanak sağlayacaktır (Gökalp ve Yıldırım, 2004: 282).

Gümrük birliğine gidilmesiyle, üye ülkelerin dış ticaret önündeki engelleri kaldırması ulusal sanayileri diğer ülke sanayilerinin rekabeti ile karşı karşıya bırakacaktır. Ulusal sanayilerin bu söz konusu ülkelerin sanayileri ile rekabet edebilmeleri ise üretmiş oldukları ürünlerin kalitelerini artırmaları ile mümkün olacaktır. Böylece gümrük birliği mevcut sanayilerin gelişmesini sağlayacaktır. Firmaların rekabet gücünü artırmak istemeleri, kendilerini daha ileri teknoloji kullanmaya ve buna yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetlerine daha çok kaynak ayırmaya yönelmektedir (Gökalp ve Yıldırım, 2004: 283). Balassa (1961) büyük

ölçekle çalışan firmaların daha çok araştırma ve geliştirme harcamasını yaptıklarını, bu sebeple birlik sonrası ölçek büyüklüğünün artmasının araştırma ve geliştirme harcamalarını da artıracığını belirtmektedir (Karluk, 2009: 287). Tüm bunların sonucunda meydana gelen yeni teknolojilerle birlikte üretim kalitesi artacak ve üretim maliyetleri de düşecektir (Gökalp ve Yıldırım, 2004: 283).

1.2.2.2.4. Yatırımları özendirme ve sermaye etkisi

Gümrük birliğine gidilmesiyle birlikte rekabet ve ölçek ekonomileri etkileri sonucunda verimliliğinin artması, ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler doğuracaktır. Bu durum sonucunda toplam gelirden bir artış meydana gelecektir. Gelir düzeyinin yükselmesi tasarrufları ve buna bağlı olarak yatırımları artıracaktır (Kılıç, 2005: 33).

Gümrük birlikleri tarifelerin yeniden yükseltilmeyeceği noktasında yatırımcılara güven vererek (Yıldırım ve Dura, 2007: 147), firmaların uzun dönemli kararlar alabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu ise yatırımlarda meydana gelecek bir artışla sonuçlanmaktadır (Çak ve Çak,2007: 19).

Ayrıca birlik içerisindeki ticaretin, ekonomik istikrarın ve verimliliğin artması yabancı yatırımcıların birlik içerisindeki üretim faktörlerini kullanma isteklerini artıracak (Yıldırım ve Dura, 2007: 147) ve böylece birlik dışından da birliğe yabancı sermaye girişi olacaktır. Bu ise birlik içinde yatırımı, üretimi ve geliri artıracaktır. Yabancı sermaye yolu ile yatırımların artması birlik üyesi ülkelerin birlik dışı ülkelere gelecek yabancı sermayeyi engellememelerine bağlıdır (Kırdar, 2005: 39).

“Tarife fabrikaları” olarak da adlandırılan yabancı sermaye işletmelerinin (Seyidoğlu, 2007: 235) gümrük birliği kuran ülkelere yatırım yapma nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Gökalp ve Yıldırım, 2004: 279-280):

- Gümrük birliğinin ticaret sapmasına neden olması: Gümrük birliği, üçüncü ülkelere uygulanan OGT nedeni ile bu ülkelerin üye ülkelere gerçekleştirmiş olduğu ihracatı kısıtlayıcı etkide bulunur. Bu durumda üçüncü ülkeler OGT'yi aşmak amacı ile birlik üyesi ülkelerde kendi üretimlerini gerçekleştirerek dolaysız yabancı sermaye yatırımları yaparlar.
- Gümrük birliklerinde ekonomik istikrarın ve verimliliğin artması: Ekonomik istikrar ve verimlilik artışı, gelir artışına ve sermayenin marjinal verimliliğinin artmasına neden olacaktır. Bu durumda birliğe akan yabancı sermaye artış gösterecektir.
- Gümrük birliklerinde piyasa hacminin genişlemesi: Birlik içerisinde piyasanın genişlemesi üçüncü ülkelerdeki bazı yatırımcıların ilgisini çekecektir. Bu durumda yabancı sermaye birlik üyesi ülkelere doğru akacaktır.

1.2.2.2.5. Kutuplaşma etkisi

Ekonomik gelişmişlik düzeyleri farklı olan ülkelerin gümrük birliğine gitmeleri durumunda, oluşturulan bu birlik üye ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını daha da artıracaktır. G. Myrdal tarafından ortaya atılan bu teori “kutuplaşma teorisi” olarak bilinmektedir (Dura ve Atik, 2007: 26).

Gelişmişlik düzeyleri arasında farklılıklar bulunan ülkelerin gümrük birliğine gitmeleri çeşitli nedenlerden dolayı gelişmişlik farkını artırabilir. İlk neden, az gelişmiş üye ülkelerin sanayilerinin gelişmiş üye ülkelerin sanayileri ile rekabet edecek güce sahip olmamalarıdır. Bu durum gelişmekte olan ülke sanayilerinin faaliyetlerine son vermelerine neden olabilir. Gelişmişlik farkının artmasının diğer bir nedeni ise nitelikli emek ve sermaye başta olmak üzere üretim faktörlerinin daha yüksek gelir elde etmek amacı ile gelişmiş ülkelere yönelmeleridir. Nitelikli üretim faktörlerinin gelişmiş

ülkelere göç etmesi, gelişmekte olan ülkelerin üretim şartlarının ve dolayısıyla ekonomilerinin daha da kötüleşmesine neden olacaktır (Dura ve Atik, 2007: 26-27).

Gelişmişlik farklılıklarını artıran bu nedenler, gümrük birliklerinin benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasında kurulmasını zorunlu kılmaktadır (Dura ve Atik, 2007: 27). Eğer gümrük birliği farklı gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkeler arasında kurulmuş ise, bütünleşme sürecinin kolaylaşması için birlik üyesi ülkeler birbirlerine maddi destekte bulunmalıdırlar (Karluk, 2009: 292).

II. BÖLÜM

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA GÜMRÜK BİRLİĞİNİN

TAMAMLANMA SÜRECİ VE GENEL ÇERÇEVESİ

2.1. TÜRKİYE’NİN AET’YE ORTAK ÜYELİK BAŞVURUSU

Türk boğazlarının kontrolünü ele geçirmek isteyen Sovyetler Birliği bu amacına ulaşabilmek için özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye üzerine uyguladığı baskılarını artırmıştır (Can ve Özen, 2005: 2). Türkiye bu baskılar karşısında, Batı Bloku’na siyasi, askeri ve ekonomik olarak yakınlaşma ve bu bloğa dahil olma ihtiyacını hissetmiştir. Bu bağlamda askeri yönden Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) içinde yer almış (Manisalı, 1996: 37), bununla birlikte ekonomik ve siyasi açıdan NATO’nun tamamlayıcıları olarak gördüğü OEEC ve Avrupa Konseyi’ne de katılmıştır (Can ve Özen, 2005: 3).

Ayrıca Türkiye, batılı örgütler içinde yer alma politikasının bir parçası olarak Avrupa Toplulukları’na yaklaşmıştır (Can ve Özen, 2005: 3). Bu kapsamda 1 Ocak 1958’de yürürlüğe giren Roma Anlaşması ile kurulmuş olan AET’ye 31 Temmuz 1959’da ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye’nin AET’ye başvurmasında siyasi etkenlerin yanı sıra ekonomik etkenler de önemli bir rol oynamıştır. Zira 1958 yılında Türkiye yaklaşık olarak ihracatının %40’ını ve ithalatının %30’unu AET üyesi ülkelerle gerçekleştirmiştir (Aydoğan, 2007: 45).

Türkiye, 15 Mayıs 1959’da başvuruda bulunan Yunanistan’dan sonra “ortak üye” olmak için AET’ye başvuran ikinci ülkedir (Karluk, 2005: 660). Bu dönemde Türkiye’nin AET’ye girmek için acele etmesinin arkasında iki önemli neden bulunmaktadır. İlk olarak Türkiye, Batı Avrupa’da kurulabilecek siyasal bir birliğin

parçası olmak istemektedir. Diğer yandan gümrük birliği kapsamında Yunanistan'a verilecek tavizlerden de mahrum kalmamak niyetindedir (Özer, 2006: 57).

Aslında Yunanistan'ın AET'ye başvurması Türkiye'nin başvurusundaki en önemli sebebi. Türkiye bu yolda Yunanistan'ı yalnız bırakmak istememişti. Zira dönemim Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun, "Yunanistan kendisini boş bir havuza atsa bile onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden sizde atlayacaksınız" sözü başvurunun asıl nedenini açıklar niteliktedir (Karluk, 2005: 660). Bu takip ile, özellikle o dönemde Yunanistan ile benzer ihraç malları (özellikle tarım) üreten Türkiye bu malların AET pazarına satışında Yunanistan'a karşı olan rekabet gücünü korumak istemiştir (Can ve Özen, 2005: 7).

Ayrıca Türkiye bu nedenlere ilaveten, gümrük birliğinin sağlayacağı statik ve dinamik etkilerden yararlanmak, üretmiş olduğu malları sunabileceği büyük bir pazara kavuşmak, Topluluk tarafından verilecek yatırım fonlarından yararlanmak ve ileride kurulacağını düşündüğü "Avrupa Birleşik Devletleri"nin dışında kalmamak vb. nedenlerden dolayı da AET'ye katılmak istemiştir (Dura ve Atik, 2007: 482).

Bununla beraber Avrupa Topluluğunun da Türkiye'yi ortak olarak kabul etmek istemesinin altında yatan bazı nedenler vardır. Bunlar: Türkiye'nin, stratejik coğrafya üzerinde yer alması nedeniyle doğu bloğuna karşı bir kanat ülke olacağının düşünülmesi, Marshall yardımı kapsamında yer alması, NATO ve Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olması şeklinde sıralanabilir (Özer, 2006: 56).

Nitekim 11 Eylül 1959 tarihinde AET Bakanlar Konseyi toplantısı sonucunda Türkiye'nin ortaklık başvurusu kabul edilmiş ve Komisyon, görüşmeleri yürütmekle görevlendirilmiştir. Avrupa Toplulukları Komisyonu ile Türkiye arasındaki ilk görüşmeler 28 Eylül 1959 ve 30 Eylül 1959 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Böylece Türkiye-AET ilişkileri resmen başlamıştır (Karluk, 2005: 661). Devam eden görüşmeler sonrası yapılan değerlendirmeler sonucunda 21 Nisan 1960 tarihinde AET Komisyonu, Türkiye'nin üstlenilecek yükümlülükleri kaldırabilecek durumda olmadığını belirtmiştir (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), 2005: 17). Ayrıca Komisyon Türkiye ile daha ayrıntılı görüşmelere başlayabilmek için 11 Mayıs 1960 tarihinde Konseyden yetki almış fakat Türkiye'de 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe görüşmelerin ertelenmesine neden olmuştur (Can ve Özen, 2005: 11–12). 14 Ekim 1960 tarihinde tekrar başlayan görüşmelerde Türkiye anlaşma imzalanması için “tüm yükümlülükleri almaya hazır olduğunu” beyan etmiş; ancak AET Bakanlık Konseyi'nin 17 Ekim 1960 tarihinde yapmış olduğu açıklamada Türkiye için beklemenin daha yararlı olacağı söylenmiş ve tüm görüşmeler ertelenmiştir (TMMOB, 2005: 18).

Türkiye 21 Ağustos 1961'de, AET'nin 9 Temmuz 1961 tarihinde Yunanistan ile Ortaklık Anlaşması imzalamasına rağmen Türkiye ile görüşmelerin halen başlamamış olmasını protesto etmiş ve GB'den başka bir modeli kabul etmeyeceğini AET üyesi ülkelere bildirmiştir. 4–5 Mart 1962 tarihlerine gelindiğinde ise Türkiye, AET'yi resmi müzakerelere çağırarak ve amacının GB'yi gerçekleştirmek olduğunu tekrarlamıştır. AET Konseyi 24 Temmuz 1963'de, Türkiye'nin GB gerçekleştirme amacına yönelik bir anlaşma için Türkiye ile resmi görüşmelerin açılmasını kararlaştırmıştır (TMMOB, 2005: 18–19).

Nitekim ortaklık başvurusunun kabul edildiği 11 Eylül 1959 tarihinden itibaren dört yıl süren görüşmeler sonucunda Türkiye ile AET arasında gümrük birliğini tesis edecek ve tam üyeliği sağlayacak Ortaklık Anlaşması (Ankara Anlaşması), 12 Eylül 1963'de imzalanmış ve 1 Aralık 1964'de yürürlüğe girmiştir (TMMOB, 2005: 19–20).

2.2. ANKARA ANLAŞMASI

1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren ve tam adı “Türkiye ile AET arasında bir Ortaklık Yaratan Anlaşma” olan Ankara Anlaşması (Dura ve Atik, 2007: 483), Roma Anlaşmasının 238. maddesine dayanarak imzalanmıştır. Bu maddeye göre, “Topluluk bir üçüncü devlet, bir devletler birliği ya da bir uluslararası örgütle, karşılıklı hak ve yükümlülükler, ortak davranışlar ve özel usuller öngören ortaklık kuran anlaşmalar yapabilir” (Kılıç, 2005: 103).

Ankara Anlaşmasının bir ortaklık anlaşması olması hasebiyle, Türkiye bu anlaşma ile AET’ye “ortak üye” olmuştur (Dura ve Atik, 2007: 483). Fakat Karluk (2005), ortak üyelik için Topluluk organlarına katılımın gerekli olduğunu, Türkiye’nin ise Topluluğun karar alma mekanizmasının dışında kaldığını ve bu yüzden de “ortak üye” tanımlamasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Karluk’a göre Anlaşma, ortak üyelik değil aşamalı bir “ön ortaklık” yaratmıştır (s.675).

Anlaşma ileriki zamanlarda Türkiye’nin AET’ye tam üyeliğini öngörmektedir. Anlaşmanın genel özellikleri ise; genel hükümler içeren çerçeve bir anlaşma niteliğinde olması, ek protokoller ve Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile kapsamının genişletilmesi, aşamalı bir yapıya sahip olması ve bu aşamalar arasındaki geçişin otomatik olmaması, ortaklık kurumlarının ikili ve eşitliğe dayalı olmasıdır (Özer, 2006: 59).

2.2.1. Ankara Anlaşması’nın Amacı, İlkeleri ve Kapsamı

İmzalandığı yer dolayısıyla Ankara Anlaşması olarak adlandırılan Ortaklık Anlaşmasının amacı, anlaşmanın ikinci maddesinde ortaya konulmuştur. Buna göre (Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 1993: 6);

Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak,

Taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.

Yine anlaşmanın ikinci maddesinde bu amaçlara ulaşabilmek için Toplulukla Türkiye arasında gittikçe gelişen bir gümrük birliğinin kurulmasından bahsedilmektedir (DPT, 1993: 6). Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye ve Topluluk arasında kurulması öngörülen GB, Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğinin gerçekleştirilmesi yolunda bir araç olarak öngörülmüştür (Can ve Özen, 2005: 21).

Anlaşmanın ilkeleri ise şu şekilde belirtilebilir (Özer, 2006: 60):

- Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliği tesis etmek,
- Türkiye ile Topluluk arasında sosyal bağların geliştirmesine yardımcı olmak,
- Türk ekonomisinin kalkınmasına yönelik olarak ekonomik yardımda bulunmak,
- Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve ticaretin artırılmasıyla gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkı kapatmak,
- Türk halkının refah düzeyinin yükseltilmesi sürecini desteleyerek nihai hedef olan tam üyeliğin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak,
- Barış ve özgürlük güvencesini pekiştirmek.

Ankara anlaşması esas olarak beş belgeden oluşmaktadır. Bu belgeler Esas Anlaşma, Geçici Protokol, Mali Protokol, Son Senet ve İşgücü konusundaki taraflar arasındaki mektuplardır. Bu belgeler içerisinde en önemli olanı “Esas Anlaşma”dır. Bu belge ile; ortaklık ilişkisinin amacı, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, rekabet, mevzuat, ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlaştırılması, ortaklık organları, ortaklıkta çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular hükme bağlanmıştır (Özer, 2006: 60–61).

Anlaşmaya ek iki protokol ortaklık ilişkisinin hazırlık döneminde Topluluğun tek taraflı olarak Türkiye'ye sağlayacağı mali ve ticari tavizleri içermektedir; “Geçici

protokol” tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık gibi dört ana ihraç malına yönelik Topluluk tarafından verilecek tavizlerle geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri belirlemektedir. “Mali Protokol” ise hazırlık döneminde Türk ekonomisinin güçlendirilmesine yönelik olarak, AET Konseyi tarafından 9 Mayıs 1963’te Türkiye’ye verilmesi düşünülen 175 milyon Avrupa Para Birimi (ECU)’luk kredi ile ilgili düzenleme ve uygulama esaslarını içermektedir (Özer, 2006: 61).

Ankara Anlaşması, ortaklık ilişkisinin temel ilkelerini belirlemektedir. Ayrıntılar ise daha sonra imzalanacak ek protokoller ile belirlenecektir ki bu Ankara Anlaşmasının bir “çerçeve anlaşma” olduğunu göstermektedir. Ayrıca daha sonra imzalanacak olan ek protokoller Anlaşmanın ayrılmaz parçaları olarak görülmüştür (Karluk, 2005: 675).

2.2.2. Türkiye-AET Ortaklık Organları

Ankara Anlaşması’nın 6. maddesine göre ortaklık rejiminin uygulanması ve gittikçe geliştirilmesi amacıyla Taraflar bir Ortaklık Konseyi ve bu Konseye yardımcı olacak alt komiteler kurabileceklerdir (Özer, 2006: 65). Bu çerçevede kurulmuş ortaklık organları aşağıdaki gibidir.

2.2.2.1. Ortaklık Konseyi

Ankara Anlaşmasının 6. maddesi ile kurulmuş olan Ortaklık Konseyi, ortaklık düzenlemelerinin uygulanmasında, Ankara Anlaşması ve buna bağlı ek protokollerde öngörülen amaçlara ulaşılmasına yönelik görevlendirilmiş olmakla beraber ortaklığın en yetkili karar organıdır. Karar yetkisine ek olarak tavsiye yetkisine ve ortaklık düzenlemelerinin sonuçlarını inceleme yetkisine de sahiptir (Tecer, 2007: 176).

Konsey Türk hükümetinin temsilcileri, AET’ye üye ülkelerin temsilcileri, AET Konseyi ve Komisyonunun temsilcilerinden oluşmaktadır. Konseyde kararlar oy birliği ile alınmakta ve tarafların birer oy hakkı bulunmaktadır (Manisalı, 2005: 88). Bu ise

tarafra eşitlik getirmektedir. Taraflar bu eşitlik sayesinde kararları veto etme yetkisini de elinde bulundurmaktadır. Ayrıca Konsey uluslarüstü yetkilere sahip değildir. Bu yüzden kararların bağlayıcı olabilmesi için tarafların kendi iç hukuklarına uygun düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir. Konsey en az altı ayda bir Bakanlar düzeyinde toplanmakta; Bakanların katılmadığı zamanlarda ise Büyükelçiler düzeyinde de toplanabilmektedir. Dönem başkanlığı ise tarafların temsilcileri tarafından altışar aylık dönemlerde sırasıyla yapılmaktadır (Tecer, 2007: 176).

Konsey, taraflar arasında Ortaklık Anlaşması'nın uygulama ve yorumlanmasına yönelik bir uyuşmazlık çıktığı zaman bu uyuşmazlığı çözmeye de yetkilidir. Taraflar isterlerse bu uyuşmazlığı Avrupa Toplulukları Adalet Divanına (ATAD) da taşıyabilirler (Manisalı, 2005: 89).

2.2.2.2. Ortaklık Komitesi

Ortaklık Komitesi, Ankara Anlaşmasının, Ortaklık Konseyinin kendisine yardımcı olacak komiteler kurabileceğini öngören 24. maddesi uyarınca Konsey kararı ile kurulmuştur. Görevi, Ortaklık Anlaşmasının sorunsuz yürütülebilmesi için gerekli işbirliğinin sürekliliğini sağlayarak Konseye yardımcı olmaktır. Komite, Konseyin gündemini hazırlar, Konseyin talimatları doğrultusunda teknik sorunlar üzerinde inceleme yapar ve hazırladığı raporları oylamaya gitmeden direkt olarak Konseye sunar (Tecer, 2007: 176-177). Gerektiğinde Ortaklığın sürekli "yönetim organı" görevini üstlenir (Dura ve Atik, 2007: 488).

Ortaklık Komitesi teknisyenlerden oluşan bir komitedir ve büyükelçi düzeyinde toplanır (Dura ve Atik, 2007: 488). Komitede başkanlık ise Ortaklık Konseyinde olduğu gibi altışar aylık dönemlerde tarafların temsilcileri tarafından sırasıyla yapılır (Tecer, 2007: 177).

2.2.2.3. Karma Parlamento Komisyonu

Ortaklık Anlaşmasının 27. maddesi çerçevesinde 1965 yılında Avrupa Parlamentosu ve TBMM tarafından alınan kararlar ve Ortaklık Konseyinin 1/65 sayılı Kararı ile Avrupa Parlamentosu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) arasındaki ilişkileri kolaylaştırmak amacı ile kurulan Karma Parlamento Komisyonu (KPK), Konsey tarafından hazırlanan yıllık raporları incelemek, ortaklığa ilişkin konularda görüş alışverişi yapmak ve tavsiyelerde bulunmakla görevlidir (Tecer, 2007: 177).

TBMM'den 18 üye ve Avrupa Parlamentosundan 18 üye olmak üzere toplam 36 üyeden oluşan KPK yılda iki kez toplanmaktadır. Ayrıca KPK Başkanlık Divanı da yılda bir kez olmak üzere ayrıca toplanabilir (Tecer, 2007: 177). KPK, 12 Eylül darbesinden sonra Ocak 1989'e kadar toplantı gerçekleştirememiştir (Manisalı, 2005: 91).

2.2.2.4. Gümrük İşbirliği Komitesi

Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK), 2/69 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile kurulmuştur. Komite, Ortaklık Anlaşmasının gümrüklerle ilgili hükümlerinin doğru bir şekilde uygulanabilmesi için taraflar arasında işbirliğini sağlamak, ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm üretmek ve Ortaklık Komitesinin kendisine vereceği görevleri yerine getirmekle görevlendirilmiş teknik bir komitedir. Bu komite karar alma yetkisine sahip değildir. Üye ülkelerin ve Komisyonun gümrük uzmanları ile Türk gümrük uzmanlarından oluşmaktadır (Tecer, 2007: 178).

2.2.3. Ortaklığın Dönemleri

Ankara Anlaşmasının 2. maddesinde belirtildiği üzere ortaklık ilişkisinin üç dönemde tamamlanması öngörülmüştür. Bu dönemler “hazırlık dönemi”, “geçiş dönemi” ve “son dönem” şeklindedir (Kılıç, 2005: 276).

2.2.3.1. Hazırlık Dönemi (1964–1973)

Hazırlık döneminde, Türkiye'nin geçiş ve son döneme ilişkin yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için, Topluluğun kendisine yapacağı yardımlarla ekonomik anlamda güçlendirilmesi öngörülmüştür. Bu döneme ait uygulama usulleri ise Anlaşmaya ek olan Geçici Protokol ve Mali protokolle belirlenmiştir (DPT, 1993: 7).

Ortaklık Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile başlayan hazırlık döneminde, Topluluk tarafından Türkiye'ye tek yanlı ödümler verilmiştir. Bunlardan en önemlisi Topluluk tarafından tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık gibi ihraç malları için açılan "tarife kotaları"dır. Ayrıca el dokuma halıları, taze üzüm, taze balık, bazı şarap ve tekstil vb. ürünler içinde tarife kotaları açılmıştır. Tarife kotalarında, tanınan kota miktarı sınırı içerisinde indirimli tarifeler, kota aşımı durumunda ise normal tarifeler uygulanmaktadır (Karluk, 2005: 679–680).

Açılan tarife kotalarına rağmen o dönemde fındık haricindeki ürünlerde tanınan kota miktarı doldurulamadığı için, Topluluk pazarına yönelik ihracat sadece %9 oranında artmıştır (Karluk, 2005: 680). Ayrıca 1963 yılında Topluluk, Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde %38'lik bir paya sahip iken bu oran 1972 yılına kadar %39.2'ye yükselmiştir. İthalat içerisindeki payı ise 1963 yılında %28.5 iken 1972'ye kadar sürekli artarak %41.8'e yükselmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere söz konusu zaman dilimi içerisinde ithalat-ihracat dengesi ithalat lehine gelişmiş; Türkiye'nin AET ile gerçekleştirdiği dış ticaretindeki açık artmıştır (Gümrükçü, 2002: 99–100).

Hazırlık döneminde işgücünün serbest dolaşımı konusunda bir gelişme sağlanamamış; Türk işçilerinin Avrupa'ya göç etmesi göçmen işçi akımı olarak değerlendirilmiş; hukuksal olarak "serbest dolaşım" kapsamında sayılmamıştır. Yine bu dönemde Ankara Anlaşması ile birlikte imzalanan 1. Mali Protokol kapsamında

Türkiye'ye 175 ECU değerinde kredi sağlanmıştır. Bu krediler verimliliği artırmak amacıyla Keban Barajı, Boğaziçi Köprüsü gibi altyapı projelerinin finansmanında kullanılmıştır (Tecer, 2007: 167).

Başladığı tarih olan 1 Aralık 1964'ten itibaren beş yıl içerisinde tamamlanması öngörülen hazırlık dönemi, Türkiye'nin geçiş dönemine ait yükümlülükleri üstlenmek için hazır olmadığı düşüncesiyle 9 yıla uzatılmıştır (Tecer, 2007: 167).

2.2.3.2. Geçiş Dönemi (1973–1995)

Hazırlık döneminin normal süresi tamamlanmadan önce Türkiye geçiş döneminin koşullarını, usullerini ve süresini görüşmek için AET'ye görüşme talebinde bulunmuştur. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde 23 Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol imzalanmıştır. Katma Protokol'ün üye ülke parlamentolarınca onaylanma sürecinin uzun süreceği düşüncesiyle, ticari hükümler 1971'de imzalanan bir Geçici Anlaşma ile yürürlüğe girmiş ve böylece geçiş dönemi fiilen başlamıştır. Ancak geçiş dönemi hukuken, Katma Protokolün 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesiyle başlamıştır (Manisalı, 2005: 92). Bu dönemin süresinin 12 yılı geçemeyeceği Ortaklık Anlaşmasınının 4. maddesinde belirtilmiştir. İstisnai durumlarda ise bu sürenin uzatılabileceği; ancak bu istisna durumların GB'nin makul bir süre içerisinde tamamlanmasına engel teşkil etmeyeceği de yine 4. madde ile hükme bağlanmıştır (Kılıç, 2005: 277).

Geçiş döneminde yükümlülükler, hazırlık döneminde olduğu gibi tek taraflı değil, karşılıklı ve dengeli olarak üstlenilmektedir (Manisalı, 2005: 92). Bu dönemde taraflar arasında sanayi ürünlerini konu alan bir GB'nin giderek gelişen bir şekilde tesis edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca tarım ürünlerine yönelik bir tercihli ticaret rejiminin uygulanması ve Katma Protokol kapsamında taraflar arasında mevzuatın

uyumlaştırılması sürecinin başlatılması da geçiş döneminde gerçekleştirilmesi öngörülen hususlar arasındadır (Arat, 1995: 593).

Diğer bir önemli nokta ise bu dönemde imzalanmış olan Uyum Anlaşmaları ve Mali Protokol'lerdir. Topluluk hukukuna göre genişleme sonrası Topluluğa katılan yeni üyelerin Topluluk kurallarını benimsemesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu yeni üyelerin Ankara Anlaşmasına taraf olması ve politikalarının Anlaşma gereği Türkiye ile uyumlaştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile, 1987'de İspanya ve Portekiz ile, 1988'de Yunanistan ile uyum anlaşmaları yapılmıştır (Dura ve Atik: 2007: 486).

Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin ekonomik gelişimini desteklemek amacıyla, imzalan iki mali ve bir tamamlayıcı protokol kapsamında Türkiye'ye birtakım mali yardımda bulunulmuştur. Yapılan yardımlar şu şekildedir: Türkiye'ye, 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren İkinci Mali Protokol kapsamında, 195 milyon ECU'su Topluluk üyeleri tarafından ve 25 milyon ECU'su Avrupa Yatırım Bankası tarafından olmak üzere toplam 220 milyon ECU kredi kullandırılmıştır. Ayrıca o dönemde AET'ye yeni katılan İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın İkinci Mali Protokol'e katılımını sağlamak amacıyla 30 Haziran 1973 yılında imzalanan Tamamlayıcı Protokol ile 47 milyon ECU'nun Türkiye'ye verilmesi öngörülmüştür (Koçak, 2009: 136).

1 Mayıs 1979 tarihinde yürürlüğe giren Üçüncü Mali Protokol ile 220 milyon ECU'su Topluluk Üyelerinden ve 90 milyon ECU'su Avrupa Yatırım Bankasından olmak üzere toplam 310 milyon ECU'lük bir finansman sağlanmıştır (Koçak, 2009: 136). Bu yardımlara ilaveten, ekonomik ve teknik iş birliğinin geliştirilmesi adına, 8 Haziran 1979 tarihinde, Türkiye'ye 75 milyon ECU değerinde özel yardım yapılması

kararlaştırılmış ve buna yönelik ‘‘zel işbirliği fonu’’ 30 Mayıs 1980 tarihinde uygulamaya konmuştur (Karluk, 2005: 758). Dördüncü Mali Protokol erevesinde Türkiye’ye verilmesi dşnlen 600 milyon ECU’luk mali yardım ise Yunanistan’ın vetosu nedeniyle engellenmiştir. Sonuç olarak Türkiye’ye Mali Protokoller Dönemi’nde (1964-1986) toplam 827 milyon ECU mali yardım sağlanmıştır. Bu yardımların 75 milyon ECU’s hibe, 752 milyon ECU’s ise kredilerden oluşmaktadır. (Koçak, 2009: 137).

Geçiş dönemi boyunca Türkiye, bir taraftan ekonomisini geliştirerek AET yesi ülkelerden gelecek olan ürünler karşısında rekabet edebilecek düzeye gelmeye çalışacak, diğer yandan da AET mevzuatına uyum sağlayacaktır. Böylelikle Ortaklık Anlaşmasında belirtilen son döneme geçiş için hazır olacaktır (Yaşar, 2011: 78).

2.2.3.3. Son Dönem (1996 -)

Sanayi rnlerinde gümrük birliğinin tamamlanması ile son bulan geçiş dönemini izleyen evre Ankara Anlaşmasında son dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde Türkiye ile Topluluk arasında ekonomi politikalarının koordinasyonunun güçlendirilmesi ve dış ticaret politikalarının uyumlaştırılması kapsamında; tarım ürünleri için önce tavizli rejimin genişletilmesi daha sonrada aşamalı olarak serbest dolaşımının sağlanması, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması, Türkiye’nin rekabet hususunda mevzuat ve uygulamalarını Topluluğa uyumlaştırması gerekmektedir (Arat, 1995: 593).

Son dönemin ne zaman son bulacağına dair bir süre belirlenmemiş ve bu süre Ortaklık Anlaşmasınının 28. maddesi ile taraflara bırakılmıştır (Arat, 1995: 593). Bu maddeye göre: ‘‘Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlerin tümünün Türkiye’ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye’nin

Topluluğa katılması olanağını inceler” (DPT, 1993: 16). Diğer bir ifadeyle anlaşmanın fesih hükmü yoktur ve Anlaşma, amaçlarına yönelik şartlar gerçekleştirilinceye kadar yürürlükte kalacaktır (Özer, 2006: 61).

2.3. KATMA PROTOKOL

23 Kasım 1970’de imzalanan Katma Protokol 5 Temmuz 1971’ de TBMM tarafından onayladıktan sonra 1 Eylül 1971 tarihinde yasalaştırılmış ve 30 Eylül 1971’de GATT’a sunulmuştur. Protokol üye ülkelerin parlamentolarınca da onaylandıktan sonra 1 Ocak 1973’de yürürlüğe girmiştir (Manisalı, 1996: 41–43). “Geçiş döneminin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri, bu Protokol ile tespit edilmiştir” (DPT, 1993: 52).

Katma Protokol’ün geçiş dönemine ilişkin temel ilkeleri ise şu şekilde sıralanabilir (Can ve Özen, 2005: 43):

- Taraflar arasındaki ilişkilerin dengeli ve karşılıklı yükümlülükler esasına dayalı olması,
- Türkiye ile topluluk arasında aşamalı olarak bir gümrük birliği tesis edilmesi,
- Ortaklık ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde işlemesi amacıyla tarafların ekonomi politikalarının uyumlaştırılması ve ortak faaliyetlerin geliştirilmesinin sağlanması,

2.3.1. Katma Protokolün Niteliği ve Kapsamı

Tam üyelik esasına dayalı olan ve 64 maddeden oluşan Katma Protokol, taraflar arasında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı; ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması; ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlaştırılması konularını hükme bağlamıştır (Manisalı, 1996: 42).

Tablo 2.1. Katma Protokol'ün Kapsamı

KATMA PROTOKOLÜN KAPSAMI
<p>A. Malların Serbest Dolaşımı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gümrük Birliği • Türkiye ve Topluluk Arasında Gümrük Vergilerinin Kaldırılması • Ortak Gümrük Tarifesinin Türkiye Tarafından Kabulü • Akit Taraflar Arasında Miktar kısıtlamalarının Kaldırılması • Ortak Tarım Politikasının Uygulama Alanına Konulması
<p>B. Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı</p> <ul style="list-style-type: none"> • İşçiler • Yerleşme Hakkı, Hizmetler ve Ulaştırma
<p>C. Ekonomi Politikalarının Yaklaştırılması</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rekabet, Vergileme ve Mevzuat Yaklaştırılması • Ekonomi Politikası

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, Erişim: 08.06.2012

Katma Protokol, Türkiye ile Topluluk arsında bir ortaklık oluşturan Ankara Anlaşması'nda yer alan hükümlerin yürürlüğe konulmasını sağlayacak olan bir "uygulama anlaşması"dır (Şahin, 2003: 119). Zira bir çerçeve anlaşma niteliği taşıyan Ankara Anlaşması'nın ayrıntıları Katma Protokol ile belirlenmiş ve uygulamaya geçirilmiştir (DPT Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK)561, 2000: 7).

2.3.2. Tarafların Katma Protokolden Doğan Yükümlülükleri

Daha öncede belirtildiği üzere geçiş döneminde yükümlülükler, hazırlık döneminde olduğu gibi tek taraflı değil karşılıklı olarak üstlenilecektir. Akit tarafların Katma Protokol'den doğan yükümlülükleri malların serbest dolaşımı, kişilerin ve

hizmetlerin serbest dolaşımı ve sermayenin serbest dolaşımı başlıkları altında incelenecektir.

2.3.2.1. Malların Serbest Dolaşımına Yönelik Yükümlülükler

Malların serbest dolaşımına ilişkin yükümlülükler sanayi ürünleri ve tarım ürünleri olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.3.2.1.1. Sanayi ürünleri

Türkiye ve AET arasında sanayi ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanması amacıyla gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin ve resimlerin kaldırılması, Türkiye'nin Topluluk tarafından üçüncü ülkelere karşı uygulanan OGT'ye uyumu ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına yönelik hükümler Katma Protokol'ün 7-35. maddeleri arasında düzenlenmiştir (Yılmaz, 2008: 110).

Katma Protokol'ün 7(1). maddesine göre taraflar, Protokolün yürürlüğe giriş tarihinden itibaren karşılıklı ticaretlerinde uygulamış oldukları gümrük ve eş etkili vergileri veya resimleri artırmaktan ve yeni gümrük vergileri ve eş etkili vergiler veya resimler koymaktan sakıncalıdır. Bununla beraber yine Protokolün 7(2). maddesinde, gerekli görüldüğü durumlarda Ortaklık Konseyinin tarafları ihracata yeni gümrük vergisi ve eş etkili vergi veya resim koymakta yetkili kılabileceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca 7(2). maddenin hükümleri saklı kalmak suretiyle tarafların Katma Protokolün yürürlüğe girmesinden en geç 4 yıl içerisinde ihracata konu olan gümrük vergisi ve eş etkili vergileri veya resimleri kaldıracakları Katma Protokol'ün 15. maddesi ile hükme bağlanmıştır (DPT, 1993: 54-56).

Yine Katma Protokol'ün 9. maddesinde “Topluluk, bu Protokol'ün yürürlüğe girişinde, Türkiye çıkışlı ithalata uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergi veya resimleri kaldırır” hükmüne yer verilmiştir (DPT, 1993: 54). Nitekim Topluluk, Katma

Protokol'ün ticari hükümlerinin yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Eylül 1971'de Türkiye çıkışlı sanayi ürünleri için uygulamış olduğu bütün gümrük vergisi ve eş etkili vergi veya miktar kısıtlamalarını 4 istisna ürün haricinde tamamen kaldırmıştır. Bu istisnai ürünler ise: bazı petrol ürünleri, perakende olarak satışa hazır hale getirilmemiş pamuk ipliği, diğer pamuklu dokumalar, yünden veya ince hayvan kılından yapılmış olan makine dokuması halılardır. Bu 4 ürün için belirli tarife kontenjanları açılmıştır. Bu ürünlerden petrol ürünleri için 200 bin tonluk bir kontenjan açılmış; diğer üç ürün için ise vergilerin %25'lik dört indirim yapılarak 12 yıllık bir süre içerisinde sıfırlanması öngörülmüştür. Söz konusu üç ürün için Tamamlayıcı Protokol ve Genel Tercihler Sistemi ile kontenjanlar artırılmış ve 1 Ocak 1985 tarihinde bu sınırlamalar tamamıyla ortadan kaldırılmıştır. Petrol ürünleri için ise kontenjan 740.250 tona yükseltilmiştir (Karluk, 2005: 681).

Türkiye'nin ise gümrük vergisi ve eş etkili vergi veya resimleri kaldırma yükümlülüğü Katma Protokolün 10. maddesi ve onu izleyen maddelerde düzenlenmiştir. Buna göre Türkiye AET'den ithal edeceği mallara yönelik uyguladığı gümrük vergisi ve eş etkili vergi veya resimleri 12 yıllık bir süre içerisinde sıfırlayacaktır. Bu süre, mevcut sanayi dallarından dış rekabet gücü az olanlarla genç endüstrilerin korunmasına olanak sağlamak amacıyla Katma Protokol'ün 3 Nolu ekinde yer alan mallar için 22 yıldır (makine mühendisliği malları, taşıt araçları vb.). 12 yıllık listede ise dış rekabet gücü kazanacağı düşünülen ve Türkiye'de kurulması mümkün olmayan sanayi dalları yer almaktadır (Tokathoğlu, 2005: 57).

Katma Protokol'ün 10. maddesi 12 yıllık listeye ilişkin hükümleri içermektedir. Buna göre Türkiye ilk indirimini Protokol'ün yürürlüğe girişinde, ikinci ve üçüncü indirimini sırasıyla üç ve beş yıl sonra geri kalan indirimleri ise son indirim geçiş

döneminin sonunda gerçekleştirilmek suretiyle her yıl uygulayacaktır. İndirimlerin uygulanacağı vergi oranı Protokol'ün yürürlüğe girmiş olduğu tarihte Topluluğa karşı uygulanan vergi oranıdır. İndirimler ise %10'luk oranlar şeklinde gerçekleştirilecektir. 22 yıllık listeye ilişkin indirimlerin sıra ve süreleri ise Protokol'ün 11. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre indirimler Protokol'ün yürürlüğe girişinden itibaren 22 yıl içerisinde %5 oranında dört indirim ve %10 oranında sekiz indirim yapılarak gümrük vergileri ve eş etkili vergiler sıfırlanacaktır (Can ve Özen, 2005: 47-49).

Türkiye üstlenmiş olduğu bu yükümlülükler doğrultusunda, 1 Ocak 1973 ve 1 Ocak 1976' da gerçekleştirmesi gereken indirimleri yürürlüğe koyarak 12 yıllık ve 22 yıllık listelerde sırasıyla %10'luk iki indirim ve %5'lik iki indirim gerçekleştirmiştir. Ancak 1978 yılında yerine getirilmesi gereken indirim yükümlülükleri Katma Protokolün 60. maddesi gerekçe gösterilerek ertelenmiştir (Yılmaz, 2009: 42). Bu maddeye göre Türkiye ekonomisinin dış mali istikrarını tehlikeye düşürecek ciddi bozukluklar meydana geldiğinde veya Türkiye'nin herhangi bir bölgesinin ekonomik durumunun bozulması durumunda Türkiye, Ortaklık Konseyine bildirerek gerekli koruma tedbirleri alabilecektir (Kılıç, 2005: 322).

Askıya alınan vergi indirimleri 1988 yılında tekrar uygulamaya konulmuştur. Toplulukla Türkiye arasında yapılan "ad hoc" komite toplantıları sonucunda, Türkiye'nin 1995 yılına kadar sanayi ürünlerinde vergileri sıfırlayacağı açıklanmıştır. Bu çerçevede Türkiye, 1988-1994 yılları arasında her yıl %10 indirim yaparak 12 ve 22 yıllık listelerde sırasıyla %90 ve %80 vergi indirimi oranlarına ulaşmıştır. 12 yıllık liste için geriye kalan %10'luk kısım için 1995-1996 yıllarında %5'lik, 22 yıllık liste için geriye kalan %20'lik kısım için ise yine 1995-1996 yıllarında %10'luk iki indirim yapmıştır. Böylece 1/95 sayılı OKK'nın yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 1996'da

Topluluğa karşı uygulanan gümrük verisi ve eş etkili vergiler sıfırlanmıştır (Can ve Özen, 2005: 67).

Türkiye'nin Katma Protokolden doğan diğer bir yükümlülüğü ise Topluluk OGT'sine uyumudur. Buna göre Türkiye 12 yıllık listede yer alan sanayi ürünleri için 12 yılda , 22 yıllık listede yer alan sanayi ürünleri için ise 22 yılda Topluluğun üçüncü ülkelere karşı uygulamış olduğu OGT'ye uyumu gerçekleştirecektir (Yılmaz, 2009: 43).

Katma Protokol'ün 17. ve 18. maddeleri Topluluğun OGT'sine uyumla ilgili hükümleri içermektedir. 17. madde 12 yıllık listede yer alan mallarla ilgilidir. Bu maddeye göre Türkiye, Türk Gümrük Tarifesi (TGT) ile OGT arasında +/-%15'in altında bir farklılık gösteren mallarda 1 Ocak 1977 tarihinde yapacağı tek indirimle OGT'ye uyumu sağlayacaktır. %15'in üstünde bir farklılık gösteren mallarda ise 1977, 1980 ve 1982 yılları başında yapacağı %20'lik indirimlerle ve 1985 yılının başında yapacağı %40'lık bir indirimle Topluluk OGT'sine uyumu gerçekleştirecektir. 22 yıllık listeye ilgili indirimler ise Protokol'ün 18. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre TGT ve OGT arasında +/-%15'in altında fark olan mallarda OGT'ye uyum 1983 yılında yapılacak tek bir indirim ile gerçekleştirilecektir. TGT ve OGT arasındaki farkın %15'den fazla olduğu mallarda ise ilk indirim 1983 yılında %20 olarak gerçekleştirilecektir. Diğer indirimler ise sırasıyla 1988'de %30, 1991'de %20 ve 1995'te %30'luk indirimler şeklinde gerçekleştirilerek Topluluk OGT'sine uyum sağlanacaktır (Can ve Özen, 2005: 53-55).

Ancak o dönemde Topluluğun OGT'si %7 civarlarında iken Türkiye'nin uygulamış olduğu gümrük tarifeleri %40-50 oranlarındadır. Türkiye bu durum karşısında, gümrük vergileri ve eş etkili vergileri kaldırma yükümlülüğünde olduğu gibi OGT'ye uyum yükümlülüklerini de ertelemiştir (Tecer, 2007: 169). Bu süreç 1987

yılında Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna kadar devam etmiştir. 1988 yılında gerçekleştirilen "ad hoc" komite toplantılarında Türkiye için 1989-1992 yılları arasında uygulanacak hızlandırılmış indirim takvimi belirlenmiş (Kılıç, 2005:273) ve Türkiye OGT'ye uyum yükümlülüklerini 1989'dan itibaren yerine getirmeye başlamıştır. 12 yıllık listeye ilişkin uyum çerçevesinde 1990, 1992, 1993 ve 1994 yıllarında yapılan %20'lik indirimler ile 1995 ve 1996 yıllarında yapılan %10'luk indirimler neticesinde söz konusu listede OGT'ye uyum gerçekleştirilmiştir. 22 yıllık listeye ilişkin olarak da OGT'ye uyum açısından 1989 ve 1992 yıllarında %20, 1993 yılında %10, 1994'te %20, 1995 ve 1996 yıllarında ise %15'lik indirimler gerçekleştirilmiştir (Can ve Özen, 2005: 68-69).

Diğer yandan Türkiye-AET arasında bir GB 'nin tesis edilmesi için, gümrük vergilerinin kaldırılması ve OGT'ye uyumun yanısıra miktar kısıtlamalarının da ortadan kaldırılması ve liberasyona gidilmesi gerekmektedir (Aydoğan, 2007: 59). Öyle ki Katma Protokol'ün 21. maddesi ile taraflar arasında ithalat miktar kısıtlamaları ve eş etkili bütün tedbirlerin yasaklanması hükmüne bağlanmıştır (DPT, 1993: 60). Bu bağlamda Topluluk, geçiş döneminin fiilen başlamış olduğu 1 Eylül 1970 tarihinde ipek böceği kozası ve ham ipek haricinde Türk sanayi ürünlerine uygulamış olduğu miktar kısıtlamalarını tamamen kaldırmıştır (Karluk, 2005: 687).

Türkiye ise miktar kısıtlamalarının kaldırılması konusundaki yükümlülüklerini libere olan mallar (üzerinde miktar kısıtlaması bulunmayan mallar) ve libere olamayan mallar (üzerinde miktar kısıtlaması bulunan) olmak üzere iki ayrı takvim üzerinden gerçekleştirecekti (Can ve Özen, 2005: 57). Türkiye, libere mallar üzerindeki miktar kısıtlamalarını aşamalı olarak kaldırmak ve libere olmayan mallar içinde topluluk lehine kontenjanlar açmakla yükümlü kılınmıştır (Karluk, 2005: 687).

Türkiye'nin libere mallar açısından Katma Protokolün yürürlüğe girdiği tarihte, 1967 yılı esas alınarak, Topluluktan yapılan sanayi malı ithalatının %35'nin Topluluğa konsolidasyonunu gerçekleştirilecektir. Bu oran 1976 yılında %40'a, 1981 yılında %45'e, 1986 yılında %60'a ve 1992 yılında %80'e yükseltilecektir. Ayrıca Protokolün yürürlüğe girişinden en geç 22 yıl sonra bütün ithalat miktar kısıtlamaları kaldırılacaktır. Türkiye 1973 ve 1976 yılındaki yükümlülüklerini yerine getirmiş ve %40 oranında bir liberasyon konsolidasyonu gerçekleştirilmiştir. Türkiye bundan sonraki yükümlülüklerini askıya almış ve 1989 yılında gerçekleştirmiş olduğu %5'lik bir konsolidasyon ile yükümlülüklerini yerine getirmeye tekrar başlamıştır. 1990 yılında yapılan %15'lik ve 1991 yılında yapılan %20'lik konsolidasyonlarla %80'lik konsolidasyon oranına ulaşılmıştır. Libere olmayan mallarda ise Topluluk için açılan kotalar 1976 yılında %10 oranında genişletilmiş ve bu mal gruplarındaki yükümlülüklerde askıya alınmıştır. 1981 ve 1983 ithalat rejimleri sonucunda kota sistemi kaldırılmış ve libere olmayan mallardaki yükümlülükler sona ermiştir (Can ve Özen, 2005: 57-71).

O dönem içerisinde AET üyesi ülkelerin miktar kısıtlamalarının kaldırılması konusunda Katma Protokol hükümlerine aykırı hareket ettikleri görülmektedir. Zira Topluluğa 1973 yılında katılan İngiltere 1975'de tek taraflı almış olduğu bir kararla Türkiye'nin pamuk ipliği ihracatına kota koymuştur. Ayrıca AET, Türk pamuk ipliği fiyatlarının dumpingli olduğunu ileri sürerek 1981 yılında %16 oranında anti-dumping vergisi almaya başlamıştır (Tecer, 2007: 170). Bunun üzerine Türkiye AET ile 1982 yılında "gönüllü tekstil ihracat kısıtlama anlaşması" imzalamıştır. Türk tekstil ürünlerine uygulanan bu miktar kısıtlamaları 1 Ocak 1996 yılında Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında imzalanan GB ile kaldırılmıştır (Can ve Özen, 2005: 71).

İstisna olarak Katma Protokol'ün 27. maddesi ile taraflar arasında ihracata konu olan miktar kısıtlamaları ve eş etkili kısıtlamalarında en geç geçiş döneminin sonunda kaldırılması; kıtlık halinde veya bazı faaliyet dallarının geliştirilmesi durumunda ihracat kısıtlamalarının korunabileceği hükmüne bağlanmıştır (DPT, 1993: 63).

2.3.2.1.2. Tarım ürünleri

Katma Protokol tarım ürünlerinin serbest dolaşımının nasıl gerçekleştirileceği hususunda hükümler içermemektedir. Protokol'ün 33. maddesi tarım ürünlerinin Türkiye ve Topluluk arasında serbest dolaşımının sağlanması için Türk tarım politikasının Topluluğun Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyumunun zorunlu olduğunu belirtmektedir. Bu maddeye göre: “22 yıllık bir dönem içinde, Türkiye, tarım ürünlerinin Türkiye ile Topluluk arasında serbest dolaşımı için Türkiye’de uygulanması gerekli OTP tedbirlerini bu dönemin sonunda alabilmek amacıyla, kendi tarım politikasının uyumu yoluna gider” (Kılıç, 2005:312). Yine aynı maddeye göre Topluluk, Türk tarımının çıkarlarını gözetecek ve OTP'nin tespiti veya gelişmesi ile ilgili Komisyon tekliflerini ve alınan kararları Türk tarafına bildirecektir (Kılıç, 2005: 312).

Protokol’de, tarafların kendi aralarında gerçekleştirecekleri tarım ürünü ticaretinde birbirlerin pazarlarına kolay giriş imkanı sağlamaları, kapsamı ve usülleri Ortaklık Konseyince belirlenecek olan “tercihli bir rejim” tanımaları öngörülmüştür (Yılmaz, 2008: 106). Protokol, Topluluktan yapılacak olan ithalata uygulanacak tavizli rejim açısından Türkiye’ye doğrudan herhangi bir yükümlülük getirmemekle birlikte Topluluk çıkışlı tarım ürünleri ithalatının önemli düzeylerde artışını sağlayacak bir tavizli rejim uygulamakla yükümlü kılmıştır (Karluk, 2005: 724).

Tercihli rejim kapsamında Türkiye, 1973, 1976 ve 1977 yıllarında alınan OKK’ lar ile (1/73, 1/76 ve 1/77 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı) tarım ürünlerine yönelik bazı

tavizler uygulamıştır. 1980 yılında alınan 1/80 sayılı OKK ile de bazı istisnalar dışında Ortak Piyasa Düzenlerine dahil olan bütün ürünlerde ve bazı işlenmiş tarım ürünlerinde yeni taviz rejimi başlatılmıştır. Buna göre gümrük vergileri 1981 ve 1987 yılları arasında, belirlenecek bir takvim çerçevesinde aşamalı olarak kaldırılacaktır (Yılmaz, 2009: 44).

Tarım ürünleri kapsamında ülkemize uygulanan tavizler ad-valorem tarifeler için verilmiş, tarife dışı engeller taviz kapsamı dışında tutulmuştur. Tarife dışı engellere asgari ithal fiyatı, fark giderici vergi vb. uygulamalar örnek olarak verilebilir (Yılmaz, 2008:106).

2.3.2.2. Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı

Katma Protokol'ün 36. maddesine göre Türkiye ile Topluluk üyesi devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı, yine Türkiye ile Topluluk arasında bir ortaklık tesis eden Ankara Anlaşmasının yürürlüğe girişinden itibaren 12. yılın sonu ve 22. yılın sonu arasında kademeli olarak gerçekleştirilecektir. Bu konudaki gerekli usülleri Ortaklık Konseyi kararlaştıracaktır. Protokol'ün 37. maddesinde ise Toplulukta çalışan Türk uyruklu işçilere, çalışma koşulları ve ücret açısından Topluluk üyesi ülke uyruklu işçiler ile eşit haklar tanınacağından bahsedilmektedir (DPT, 1993: 66).

Ortaklık Konseyi işçilerin serbest dolaşımına ilişkin üç somut karar almıştır. Bu kararlar; 20 Aralık 1976 tarihli ve 2/76 sayılı karar, 19 Eylül 1980 tarihli ve 1/80 sayılı karar ve yine 19 Eylül 1980 tarihli 3/80 sayılı kararlardır. 2/76 sayılı OKK, serbest dolaşımın 1976-80 yılları arasındaki birinci kademesinin esaslarını belirlemektedir. Buna göre Türk uyruklu işçiler, söz konusu üye devletin iş bulma kurumlarında “iş, çalışma alanı ve bölge” olarak kayıtlı bulunan işlere başvurabilecektir. Ayrıca söz konusu devlette 5 yıl boyunca yasal olarak çalışan bir Türk işçisi, kendi istediği

herhangi bir ücretli işe girebilecektir. 1/80 sayılı OKK ile şartlar biraz daha iyileştirilmiştir. Bu kararlar iş bulma kurumlarında kayıtlı bulunan işlere başvurma açısından “çalışma alanı ve bölge” sınırlamaları kaldırılmış, başvuru için sadece “aynı meslek” şartı korunmuştur. Ayrıca Türk işçilerin istediği ücretli işlere başvurmaları için gerekli yasal çalışma süresi 5 yıldan 4 yıla çekilmiştir. 3/80 sayılı OKK ise Türk işçi ve ailelerinin sosyal güvenlik haklarının sağlanmasıyla ilgilidir (Bayhan, 2010: 188-189).

12 Eylül 1980’den sonra ilişkilerin dondurulmasından dolayı 1983 yılında yapılması planlanan Ortaklık Konseyi toplantısı gerçekleştirilememiştir. Bunun bir sonucu olarak da 1986 yılının başından itibaren Taraflar arasında işçilerin serbest dolaşımını sağlayacak olan son kademeye ilişkin esaslar belirlenememiştir (Karluç, 2005: 730). Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki 1/76 ve 1/80 sayılı OKK’lar Türkiye’de bulunan işçilere değil, Topuluk üyesi ülkelerde yerleşik olarak bulunan Türk işçilerine yönelik hükümler içermektedir (Bayhan, 2010: 189). Bu ise, bu kararlarla birlikte kişilerin serbest dolaşımı hususunda çok önemli ilerlemelerin kaydedilmediğinin bir göstergesidir.

Katma Protokol’ün 41 ve 42. maddeleri ise hizmetlerin serbest dolaşımı ile ilgili hükümler içermektedir. 41. maddeye göre Taraflar, aralarında yerleşme hakkı ve serbest hizmet verme serbestisine yeni kısıtlamalar koymaktan kaçınacaklardır. Mevcut olan kısıtlamalar ise aşamalı olarak kaldırılacaktır. Söz konusu kısıtlamaların kaldırılmasında uygulanacak sıra, süre ve usuller Ortaklık Konseyi tarafından tespit edilecektir. Konsey bunu yaparken Topuluk tarafından daha önce bu konuda alınmış kararları ve Türkiye’nin ekonomik ve sosyal durumunu göz önünde bulunduracaktır. Protokol’ün 42. maddesine göre ise Türkiye, Ortaklık Konseyi’nin belirleyeceği

usullere göre Roma anlaşmasının ulaştırma ile ilgili hükümlerine uyum sağlayacaktır (Bozkurt, 2001: 366-367).

2.3.2.3. Sermayenin Serbest Dolaşımı

Ortaklık Anlaşmasının 20. maddesi Tarafların, aralarındaki sermaye dolaşımını kolaylaştırmak için birbirlerine danışmalarını; Türkiye piyasalarına girecek sermayeyi teşvik etmelerini; Topluluğun, Türkiye'nin yabancılara tanımış olduğu bütün haklardan yararlanabileceğini hükme bağlamıştır. Anlaşmanın 19. maddesi ise tarafların sermaye transferlerinde, transfer yapılacak ülkenin parasının kullanılmasına izin verecekleri belirtilmektedir (Karluk, 2005:751).

Katma Protokol'ün 50. maddesi tarafların, Roma Anlaşmasının III sayılı ekinde yer alan görünmeyen işlemlere ilişkin transferlere uyguladıkları rejimi daha kısıtlayıcı hale getirmeyeceklerini hükme bağlamıştır. Ancak Ortaklık Konseyi'nin bu konuda istisnai kararlar alma yetkisi vardır. Ayrıca "Taraflar sermaye hareketlerine ve bu hareketlere ilişkin cari ödemelere zarar verecek yeni kısıtlamalar koymayacaklardır (madde52)". 51. madde ile de Türkiye, Topluluktan gelen özel sermayeye tanıdığı rejimi iyileştirmekle yükümlü kılınmıştır (Bozkurt, 2001: 370-371).

2.4. TAM ÜYELİK BAŞVURUSU

Türkiye, Avrupa Toplulukları (AT) ile olan ilişkisine "tam üye" olarak devam etmek amacıyla 14 Nisan 1987'de AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Aslında bu başvuru Türkiye'nin tam üyelik için ilk girişimi değildir (Kurtbağ, 2002: 78). Türkiye, 1981 yılında Topluluğa üye olacak Yunanistan'ın vetosunu engellemek amacıyla, 1980 yılının ilk aylarında AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmak istemiş ancak bu girişimi sonuçsuz kalmıştır (Dura ve Atik, 2007: 492).

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye’de yaşanan askeri darbe sonrasında AT ile ilişkiler askıya alınmıştır. 1983 yılında demokratik seçimlerin yapılmaya başlanması ve Özal hükümetinin dışa açık politikalar izlemesi AT ile olan ilişkilerin canlanmasına olanak sağlamış (Dura ve Atik, 2007: 492-493), uzun bir aradan sonra Türkiye-AT Ortaklık Konseyi toplantısı 16 Eylül 1986 tarihinde gerçekleştirilebilmiştir. İlişkilerin tekrar canlanmasının ardından Türkiye son döneme geçilmesini beklemeden 14 Nisan 1987 tarihinde AT’ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru Ankara Anlaşmasının 28. maddesinden bağımsız olarak yapılmıştır. Başvuru, AET’yi kuran Roma Anlaşmasının 237., Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Anlaşmasının 98. ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) Anlaşmasının 205. maddelerine dayanılarak yapılmıştır (Kurtbağ, 2002: 78-79). Böylelikle Roma Anlaşmasının “Her Avrupalı Devlet Topluluğa üye olmayı talep edebilir” hükmünden yararlanılarak (C. Uysal, 2001: 146), 28. maddede öngörülen ekonomik durumda olunmadığı gerekçesiye AT’den gelecek itirazların önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Kurtbağ, 2002: 79).

Türkiye’nin son döneme geçilmesini beklemeden AT’ye tam üyelik başvurusunda bulunmasının bir takım nedenleri bulunmaktaydı. Bu nedenler şu şekilde özetlenebilir: AT’nin üçüncü ülkelerle imzalanamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşması (STA)’nın Türkiye tanınan ayrıcalıklı durumu ortadan kaldırması, Türkiye’nin o dönemlerde dışa açılım politikası izlemesi, AT’ye üyeliği tamamlanan Yunanistan, Portekiz ve İspanya’nın Türkiye ile benzer ihracat yapısına sahip olması ve bu durumun Türkiye’yi AT pazarında avantajsız hale getirmesi, AT’ye tam üye olmanın sonucunda elde edilecek çeşitli mali kaynaklar, askeri açıdan bulunduğu konumu güçlendirmek ve daha öncede belirtildiği üzere Yunanistanı yalnız bırakmama arzusu bu nedenler arasında sayılabilir (Özdemir, 2008: 92-93).

Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik başvurusunun ardından, 27 Nisan 1987 tarihinde Konsey başvuruyu incelemiş ve başvuru hakkında görüş bildirmesi için Komisyona gönderilmesine karar vermiştir. Komisyon Türkiye'nin başvurusu hakkındaki görüşünü 18 Aralık 1989 tarihinde açıklamıştır. Komisyon görüşe ek olarak Türkiye ekonomisinin yapısı ve gelişmesi konusunda bir de rapor benimsemiştir. Söz konusu rapordan ve Türkiye'nin siyasi durumunun değerlendirmesinden çıkan sonuçlar, Türkiye'nin Topluluğa katılım başvurusu hakkındaki görüşün temelini oluşturmuştur (Reçber, 2004: 41).

Komiser Matutes tarafından açıklanan görüş raporunda Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'na tam üye olmak için henüz hazır olmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca Matutes, 1993 yılına kadar Avrupa Tek Senedi amaçlarına ulaşmadan tam üyelik başvurularını istisnai bir durum olmadıkça işleme koymayacaklarını, 1992 yılından sonra Avrupa Topluluklarının genişleyip genişlemeyeceğinin değerlendirileceğini ve bu tarihten sonra Türkiye'nin durumunun tekrar gözden geçirileceğini dile getirmiştir (Reçber, 2004: 41-42).

Görüş raporunda, Türkiye'nin özellikle 1980 sonrası ihracata dayalı kalkınma ve dışa açılma politikası çerçevesinde kaydettiği gelişmelerin olumlu olarak değerlendirildiği belirtilerek, tam üyelik yolunda üstesinden gelinmesi gereken bazı sorunlara da değinilmiştir. Bu bağlamda tarım ve sanayi alanında varolan yapısal sorunlar, sanayinin yüksek oranda koruma altına alınması, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlikten kaynaklanan makroekonomik dengesizlikler, sosyal koruma düzeyinin düşüklüğü gibi sorunlar üstesinden gelinmesi gereken sorunlar olarak belirtilmiştir (Kurtbağ, 2002: 79-80). Ayrıca kişi başına düşen milli gelirin, satın alma gücü paritesi itibariyle Topluluktaki ortalamanın 1/3'ü düzeyinde olması, nüfusun %50'den fazlasının

tarım alanında istihdam ediliyor olması gibi hususların, Türkiye'nin Topluluğa katılması halinde yükümlülüklerini üstlenebilmesini güçleştireceği belirtilmektedir (Şahin, 2003: 142).

Raporda, yukarıda belirtilen ekonomik sorunların yanısıra siyasi bir takım sorunlardan da bahsedilmektedir. Komisyonun iki sorun üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlardan ilki 1980'den sonra parlamenter demokrasinin oluşturulmasına yönelik çabalara rağmen insan hakları ihlallerinin devam etmesi ve azınlık haklarının tanımlanmasına yönelik sorunlardı. Diğer sorun olarak da Komisyon Türkiye-Yunanistan arasındaki sorunlara değinerek bu iki ülke arasında yaşanan Kıbrıs sorununu dile getirmiştir (Kurtbağ, 2002: 80). Öyle ki Kıbrıs sorununun günümüzde de Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda karşısına çıkan önemli bir engel olduğu sık sık dile getirilmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin içerisinde bulunmuş olduğu ekonomik ve siyasi durumun katılım müzakerelerini başlatmak için elverişli olmadığı ve değişim aşamasında bulunan Topluluğun, genişleme noktasında yeni katılım müzakerelerine girmesinin uygun olmadığı gerekçeleriyle Türkiye tam üyelik için hazır bulunmamıştır. Ayrıca görüş raporunda Topluluk ile Türkiye arasındaki ilişkinin devam etmesinin gerekliliği ve bu ilişkinin derinleşmesinde Topluluğun çıkarının olduğu vurgulanmış, Türkiye'nin Topluluğa katılmaya "ehil" bir ülke olduğu belirtilmiştir (Şahin, 2003: 140-141).

Yukarıda bahsedilen Komisyon görüş raporu öneriden öteye geçmemekle ve bağlayıcı olmamakla birlikte, 5 Şubat 1990'da Konseyin bu görüşü kabul etmesi ile Türkiye'nin Topluluğa tam üye olabilirliliğinin o anki aşamada düşünülmediği netlik kazanmıştır (Reçber, 2004: 42). Mevcut işbirliğinin güçlendirilmesine adına ise,

Komisyona, görüşünde “iki tarafın karşılıklı bağımlılık ve entegrasyonunun güçlendirilmesi imkanını sağlayacak bir seri özlü önlemler önerilmesini” de tavsiye etmektedir. Komisyon tarafından 6 Haziran 1990 tarihinde açıklanan ve Matutes Paketi olarak da bilinen önlemler birbirine bağımlı dört bölümden oluşmaktadır. Bu önlemler: gümrük birliğinin tamamlanması, mali işbirliğinin hayata geçirilmesi ve derinleştirilmesi, sınai ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi, siyasi ve kültürel bağların kuvvetlendirilmesi şeklinde sıralanmıştır (DPT ÖİK561, 2000: 16-17).

Komisyonun önerdiği ve Konseyin de onaylamış olduğu işbirliği paketine rağmen 26-27 Haziran 1992’de gerçekleştirilen Lizbon zirvesine kadar hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Lizbon Zirvesinde ise Türkiye ile ilgili olarak 1963 tarihli Ortaklık Anlaşması kapsamında siyasi ve ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi konusunda mutabakata varılmıştır. Ancak burada, tam üyeliğe yönelik hiçbir görüşe yer verilmemiştir. Türkiye söz konusu olduğunda tam üyelikten daha ziyade gümrük birliği, artırılmış işbirliği ve diyalog gibi kavramlar ön plana çıkartılmıştır. Lizbon Zirvesi sonrası yaşanan gelişmelerin ardından 9 Kasım 1992’de gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi toplantısında taraflar, 9 Kasım 1995’e kadar GB kurulmasında mutabakata vardılar. 21-22 Haziran 1993’te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi’nde ise Lizbon Zirvesi’ndeki görüşlere paralel olarak Türkiye’nin tam üyeliğinden ziyade ilişkilerin GB’nin gerçekleştirilmesi çerçevesinde geliştirileceğine vurgu yapılmış; diğer bir deyişle ilişkiler GB ile sınırlandırılmıştır (Kurtbağ, 2002: 81-82).

2.5. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TAMAMLANMASI VE GENEL ÇERÇEVESİ

2.5.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve Gümrük Birliği

Gerçekleştirilen Lizbon ve Kopenhag zirvelerinin ardından 8 Kasım 1993 tarihinde gerçekleştirilen 34. Ortaklık Konseyi toplantısında, taraflar, aralarında gümrük

birliği tesis etme hususundaki kararlılıklarını beyan etmişler ve Çalışma Programını onaylamışlardır. Böylece gümrük birliğinin tamamlanması konusunda tarafların alması gereken önlemler tanımlanmıştır (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşatlığı (DTM), 2002: 346).

Taraflar arasında devam eden görüşmeler sonucunda 6 Mart 1995 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilen 36. dönem Ortaklık Konseyi toplantısında 1/95 sayılı OKK onaylanarak, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye’nin GB’ne girişı üzerinde mutabakata varılmıştır (Yılmaz, 2008: 118). Böylece 22 yıllık geçiş dönemi uygulaması son bulmuş ve Ankara Anlaşması’nda öngörülen “son dönem”e geçilmiştir. Zira 1/95 sayılı OKK’nın birinci maddesine göre “Ortaklık Konseyi bu kararla Ankara Anlaşması’nın 2. ve 5. maddesinde öngörülen son dönemin uygulamaya konmasına ilişkin kuralları belirlemektedir” (Özen, 2002: 20).

Ankara Anlaşması ve Katma Protokolün devamı niteliğinde olan 1/95 sayılı OKK, Türkiye’ye, Ankara Anlaşmasında tanımı yapılan klasik GB’nin ötesinde yükümlülükler getirmiştir. Öyle ki Ankara Anlaşması’nın 10. maddesinde, taraflar arasında malların serbest dolaşımını engelleyecek her türlü gümrük vergileri, ve eş etkili resim ve harçlar, miktar kısıtlamaları ve eş etkili başka her türlü tedbirin yasaklandığı, buna ilavaten Türkiye’nin, Topluluğun OGT’sini kabul edeceği ve Topluluğun dış ticaret konusunda uygulanan mevzuatına da yaklaşmayı taahhüt edeceğini hükme bağlanmışken, 1/95 sayılı OKK’de bunlara ek olarak rekabet kuralları, devlet yardımları, fikri ve sınai mülkiyet hakları gibi alanlarda da Topluluk mevzuatına uyum yükümlülüğü getirilmiştir (www.abgs.gov.tr, Erişim: 23.07.2012).

Hukuksal açıdan bakıldığında 1/95 sayılı OKK bir anlaşma değil, Katma Protokol ile oluşturulan hukuki durumu hayata geçiren ve prosedüre ilişkin bir takım

düzenlemelerde bulunan bir “uygulama belgesi”dir (Özen, 2002: 21). Karar 66 madde, bazı maddelere ilişkin ortak ya da tek taraflı 17 bildirim ve 10 ekten oluşmaktadır. Ayrıca taraflar arasındaki ilişkilerin Ortaklık Anlaşmasının öngörmediği bazı alanlarda da güçlendirilmesini amaçlayan bir “Tavsiye Kararı”, Türkiye’nin üçüncü ülkelere karşı 1 Ocak 2001 tarihine kadar OGT’nin üzerinde vergi uygulama şansına sahip olduğu hassas ürünleri içeren “2/95 sayılı Karar” ve Türk ekonomisinin GB’ne uyum sürecinde ihtiyaç duyacağı mali yardım ve işbirliğinin çerçevesini belirleyen Topluluk Deklarasyonu” 1/95 sayılı OKK ile birlikte yayımlanmıştır (DTM, 2002: 347-348).

1/95 sayılı OKK aşağıdaki başlıklar altında GB’nin tamamlanması ve işleyişine ilişkin hükümler içermektedir (DTM, 2002: 347-348):

- Malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası
- Türkiye’nin Topluluk OTP’sine uyumu ve tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim
- Gümrüklere ilişkin hükümler
- Mezuat uyumu
- Kamu alımları
- Vergilendirme
- Kurumsal hükümler
- Uyuşmazlıkların çözümü
- Genel ve son hükümler

2.5.2. Gümrük Birliği İle Kaydedilen Yasal ve Kurumsal Değişiklikler

2.5.2.1. Gümrük Vergileri, Eş Etkili Vergiler ve Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması

1/95 sayılı OKK'nın 2. maddesinde, Tarım ürünlerinin serbest dolaşım hükümlerine tabi tutulmayacağı belirtilmiştir. Diğer bir ifade ile, GB'de malların serbest dolaşım hükümleri, AKÇT ürünleri dışında kalan tüm sanayi mallarına ve temel tarım ürünleri kapsamına girmeyen işlenmiş tarım ürünlerine uygulanacaktır (Şahin, 2010: 134). Tarım ürünlerinin serbest dolaşıma tabi olabilmesi için ise Türkiye'nin Topluluk OTP'ye uyumunun gerekliliği belirtilmiştir (Bilici, 2010: 209).

1/95 sayılı OKK'nın 3. maddesinde ise serbest dolaşıma konu olan malların kapsamı belirtilmiştir. İlgili maddeye göre serbest dolaşım hükümleri, Topluluk veya Türkiye'de serbest dolaşımda bulunan üçüncü ülke kaynaklı ürünlerin kısmen veya tamamen kullanımı ile üretilen mallar da dahil olmak üzere Topluluk'ta ve Türkiye'de üretilen mallar ile Topluluk ve Türkiye'de ithal işlemleri tamamlanmış ve gerekli gümrük vergisi veya gümrük vergisine eş etkili diğer mali yükümlülüklerin ihracatçı ülkede tahsil edilmiş olması kaydıyla Topluluk veya Türkiye'de serbest dolaşımda bulunan üçüncü ülke kaynaklı mallara uygulanacağı hükme bağlanmıştır (Şahin, 2010: 134-135).

Gümrük vergisi ve eş etkili vergiler ile miktar kısıtlamalarının kaldırılması hususunda hükümler içeren Karar'ın 4. maddesinde 1/95 sayılı OKK'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren taraflar arasında ithalat ve ihracattan alınan gümrük vergileri ile eş etkili vergiler ve resimlerin uygulamadan kaldırılacağı, ileride de tarafların yeni gümrük vergisi ve eş etkili vergi koymaktan kaçınacakları hükme bağlanmıştır. Kararın 5. ve 6. maddelerinde ise taraflar arasında ithalatta ve ihracatta uygulanan miktar

kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlerin yürürlükten kaldırılacağı hükme bağlanmıştır (Özen, 2002: 50-84).

Kararda miktar kısıtlamaları ile ilgili olarak bir istinai rejim getirilmiş ve bu rejim Karar'ın 7. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre, taraflar kamu ahlakı, kamu düzeni ve kamu güvenliği; insan ve hayvan sağlığı ile bitkilerin korunması; sanatsal, tarihi ve arkeolojik değer taşıyan ulusal hazinelerin korunması; ticari ve sınai mülkiyetin korunması gerekçeleriyle malların ithalat, ihracat ve transit geçişine sınırlamalar getirebilecektir. Ayrıca bu kısıtlamaların taraflar arasındaki ticarete keyfi bir ayrımcılık veya örtülü bir kısıtlama aracı olarak kullanılmayacağı da ilgili maddede belirtilmiştir (Özen, 2002: 84-85).

Yukarıda bahsedilen hükümler gereğince Türkiye, Topluluğa karşı uygulamış olduğu gümrük vergilerini ve Toplu Konut Fonu, Damga Resmi, Belediye Hissesi gibi eş etkili vergi niteliğindeki fonları da kaldırmıştır (Bilici, 2010: 209). Böylece %5.94 olan koruma oranı %0'a düşmüştür. Ayrıca yine GB'nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren taraflar arasında ithalat ve ihracatta uygulanan miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır (DTM, 2002: 357).

1/95 sayılı OKK EK1'de yer alan işlenmiş tarım ürünleri için ise bu ürünlerin tarım ve sanayi payları hesaplanmış, bir kısmı için sanayi payı Karar'ın yürürlüğe girişi ile sıfırlanmış geri kalan kısmı için ise sanayi paylarının kademeli olarak sıfırlanması hükme bağlanmıştır (Şahin, 2010: 143). Bu konuda üçüncü ülkelerden gerçekleştirilen tarım ürünü ithalatında ise, Türkiye'nin Topluluk sanayi koruma tedbirlerini alması, tarım payı için ise kendi tarifesini uygulaması kararlaştırılmıştır. İşlenmiş tarım ürünlerine, yani içerisinde sanayi payı bulunan ürünlere örnek olarak çikolata, çocuk maması, makarna gibi ürünler verilebilir (Yılmaz, 2008: 120-121).

2.5.2.2. Ortak Ticaret Politikasına ve Tercihli Gümrük Rejimlerine Uyum

Ticaret politikası alanında Türkiye'nin üstlenmiş olduğu yükümlülükler içerisinde en önemlilerinden bir tanesi Topluluğun OGT'sine uyum yükümlülüğüdür. 1/95 sayılı OKK gereğince Türkiye'nin bu yükümlülüğü iki aşamada gerçekleşecektir. İlk olarak Karar'ın 13/1. maddesinde Türkiye Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihte üçüncü ülkeler bakımından Topluluk OGT'sine uyum sağlamakla yükümlüdür. İkinci olarak da yine Karar'ın 13/2. maddesi gereğince ileride OGT'de yapılacak değişikliklere uyma ve gümrük tarifelerini bu değişikliğe uyarlamakla yükümlü kılınmıştır. OGT ile ilgili değişikliklerin Topluluk tarafından daha önceden Türkiye'ye bildirileceği ve eğer ki Türkiye OGT'de meydana gelen değişikliklere eş zamanlı olarak uyum sağlayamayacak olursa konu ile ilgili olarak Ortaklık Konseyi'nin ek süre tanıyabileceği ise Karar'ın 14. maddesinde hükme bağlanmıştır (Can ve Özen, 2005: 161-162).

Sanayi ürünlerinde OGT'ye uyum ile ilgili olarak Karar'ın 15. maddesinde bir takım istisnalar getirilmiştir. İlgili maddeye göre Türkiye, 2/95 sayılı OKK' de belirtilen hassas ürünlerde (ağırlıklı olarak otomotiv sanayi ürünleri) 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren beş yıl süre ile, öngörülen OGT'nin üstünde bir vergilendirmeye koruma yapabilecek ve hassas ürünler için gümrük vergileri bu süre sonunda OGT ile uyumlu hale gelecektir. Bu kapsamda 1997, 1998, 1999, 2000 ve 2001 yıllarında sırasıyla %10, %10, %15, %15 ve %50 düzeyinde indirimler gerçekleştirilerek söz konusu ürünler için geçerli olan gümrük vergileri OGT ile uyumlu hale getirilmiştir (DTM, 2002: 362). Böylelikle Türkiye'nin Topluluk OGT'sini uygulamaya başlaması ile beraber sanayi ürünleri kapsamında üçüncü ülkeler için, gümrük birliği öncesinde uygulanan ortalama koruma oranı %16 civarlarında iken bu oran 2011 yılında %4,2 seviyesine gerilemiştir (www.ekonomi.gov.tr, Erişim: 03.08.2012).

Ortak ticaret politikasına uyum hususunda Karar'ın 12. maddesi, Türkiye'nin, Topluluğun ticaret politikasına uyum sağlaması için Türk mevzuatının Topluluk mevzuatına uyumlu hale getirilmesinin gerektiğini hükme bağlamıştır (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), 2003: 32). Söz konusu madde gereğince Türkiye, Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Topluluğun ithalatta ortak kurallar, belirli üçüncü ülkelere yapılacak ithalatta ortak kurallar, miktar kısıtlamalarının idaresi, haksız ticari uygulamaların önlenmesine yönelik önlemler, ihracatta ortak kurallar, ihracatta kota ve tarife kontenjanı belirlenmesi ve idaresi, tekstil ve hazır giyim sektöründe üçüncü ülkelere karşı uygulanan miktar kısıtlamaları, dahilde ve hariçte işleme rejimlerine ilişkin kurallarına uyum sağlamıştır (www.abgs.gov.tr, Erişim: 23.07.2012).

Türkiye'nin, Topluluğun ticaret politikasına uyumu için gerekli olan bir diğer düzenleme ise 1/95 sayılı Karar'ın 16. maddesinde hükme bağlanmıştır. İlgili maddeye göre, Türkiye, ticaret politikasını Topluluğun ticaret politikasına uyumlu hale getirmek için, Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl içerisinde Topluluğun tercihli gümrük rejimine uyum sağlamakla yükümlüdür. Bu uyum hem otonom rejimleri hem de Topluluğun üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği tercihli ticaret anlaşmalarını kapsamaktadır. Bu bağlamda Türkiye, Topluluğun tercihli ticaret anlaşması imzaladığı üçüncü ülkelerle karşılıklı çıkar esasına dayalı olarak benzer anlaşmalar imzalayabilecektir (Atalay, 2011: 1).

Türkiye'nin üstlenmekle yükümlü olduğu otonom rejimlere 1/95 sayılı Karar'ın 10 nolu ekinde yer verilmiştir. Buna göre, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS), İşgal Altındaki Topraklar menşeli mallara ilişkin rejim, Ceuta ve Melilla menşeli mallara ilişkin rejim, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya Cumhuriyetleri ve Eski

Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti menşeli mallara ilişkin rejim Türkiye'nin üstleneceği otonom rejimleri oluşturmaktadır (Atalay, 2011: 1).

Türkiye, Topluluğun üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu ticaret anlaşmalarına uymakla beraber söz konusu ülkelerle kendisi de STA imzalamak üzere görüşmeye başlamıştır. Bu çerçevede günümüze kadar 18 ülke ile STA imzalanmıştır (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Lübnan, Morityus ve Güney Kore). Bu anlaşmalardan Lübnan hariç diğer STA'lar yürürlüğe girmekle beraber bu ülke ile imzalanan anlaşma taraflarca iç onay sürecinin tamamlanmasının ardından yürürlüğe girecektir. Türkiye ve Suriye ile imzalanan anlaşma ise 6 Aralık 2011 tarihinde askıya alınmıştır (www.ekonomi.gov.tr, Erişim: 05.07.2013). Türkiye-Gürcistan arasında imzalanan STA, Toplulukla imzalanmadan önce Türkiye ile imzalanan ilk STA'dır. Topluluk ve Gürcistan arasında hala bir STA imzalanamamıştır. Bu sayılan ülkeler haricinde on ülke (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya ve Slovenya) ile daha STA imzalanmış fakat bu ülkelerin Topluluğa tam üye olmasıyla birlikte söz konusu STA'lar feshedilmiş ve GB'ne dönüştürülmüştür (Atalay, 2011: 2). Hırvatistan ile imzalanan STA'da, Hırvatistanın 1.07.2013 tarihinde AB üyesi olması nedeniyle feshedilerek GB'ye dönüştürülmüştür (www.milligazete.com, Erişim: 16. 07.2013).

Hali hazırda 14 ülke/ülke grubu (Ukrayna, Kolombiya, Ekvator, Malezya, Kosova, Moldova, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gana, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi, Libya, MERCOSUR ve Faroe Adaları) ile STA müzakereleri devam etmekte olup, 12 ülke/ülke grubu (ABD, Kanada, Japonya, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Peru, Orta Amerika Topluluğu, diğer Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri,

Cezayir, Meksika ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ile de müzakerelere başlama girişimleri sürdürülmektedir (www.ekonomi.gov.tr, Erişim: 05.07.2013).

Toplulukla STA imzalamış ancak Türkiye ile benzer bir anlaşma gerçekleştirilmemiş olan ülkeler menşeli malların Türkiye pazarına giriş koşulları 1/95 sayılı Karar'ın 16/3. maddesinde hükme bağlanmıştır. Buna göre, Topluluğun aynı ürün için almış olduğu vergi Türkiye'nin aldığı vergiden daha az ise ve aradaki fark %5 veya daha fazlaysa ve bu ürün önemli bir trafik sapmasına neden oluyorsa Türkiye bu üründen "fark giderici vergi" alma hakkına sahiptir. Fark giderici vergi alınacak ürünlerin ve vergi oranlarının listesi Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK) tarafından hazırlanacaktır. Ancak bu durum uyum sürecinin devam ettiği beş yıl için geçerli olduğundan fark giderici vergi uygulaması 2001 yılı itibariyle kaldırılmıştır (Özen, 2002: 71-72).

2.5.2.3. Teknik Mevzuat Uyumu ve Ticarete Teknik Engellerin Kaldırılması

Gümrük birliği çerçevesinde malların serbest dolaşımının tam olarak sağlanabilmesi için taraflar arasındaki teknik düzenlemelerin birbiri ile uyumlu olması gerekmektedir. Bu çerçevede 1/95 sayılı OKK'nın 8-11. maddelerinde; Türkiye'nin, ticarete teknik engellerin kaldırılması konusundaki Topluluk mevzuatını, (standardizasyon, ölçüm, kalite, akreditasyon, test ve sertifikalandırma) söz konusu Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl içerisinde kendi iç mevzuatına aktarması hükme bağlanmıştır. Söz konusu mevzuat ile bu mevzuatın Türkiye tarafından uygulanma esasları 2/97 sayılı OKK ile belirlenmiştir (DTM, 2002: 357).

1/97 sayılı OKK kapsamında, malların taraflar arasında serbestçe dolaşabilmesinin ön koşulu olan ürün güvenliği ile ilgili mevzuat; CE uygunluk işaretinin ürüne iliştirilmesi ve kullanılmasına yönelik hükümlerin yer aldığı mevzuat;

taraflar arasında taslak teknik mevzuatın ve malların piyasaya arzının kısıtlandığı veya yasaklandığı durumlarda konuya ilişkin olarak alınan önlemlerin bildirilmesine ilişkin mevzuat yer almaktadır (Ergüt, 2009: 38). Ayrıca bahsi geçen Karar’da Türkiye’nin uyum göstermesi gereken Topluluk teknik mevzuatı; motorlu taşıtlar, gıda maddeleri, tıbbi malzemeler, çevrenin korunması, telekomünikasyon gibi toplam 31 başlık altında sıralanmıştır. Söz konusu teknik mevzuatı uyumlaştırma görevi ise 15.1.1997 tarih ve 97/1996 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı’na verilmiştir (DTM, 2002: 358).

Bu kapsamda mevzuata uyumu sağlamak amacı ile DTM tarafında hazırlanan 11 Temmuz 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan “Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına dair Kanun” 11 Ocak 2002 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun’un uygulama usul ve esasları ise, 17 Ocak 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan ve 11 Ocak 2002 tarihi ile yürürlüğe giren, “Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları ile Onaylanmış Kuruluşlara Dair Yönetmenlik”, “CE Uygunluk İşaretinin Ürüne İliştirilmesine ve Kullanılmasına Dair Yönetmenlik” ve “Ürünlerin Piyasa Gözetimi ve Denetimine Dair Yönetmenlik” ile belirlenmiştir. “Teknik Mevzuatın ve Standartların Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Bildirimine Dair Yönetmenlik” ise 3 Nisan 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak 3 Mayıs 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Şahin, 2010: 144).

Yukarıda belirtilen 2002 tarihli “CE Uygunluk İşaretinin Ürüne İliştirilmesine ve Kullanılmasına Dair Yönetmenlik” ve “Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları ile Onaylanmış Kuruluşlara Dair Yönetmenlik”in yerini, sırasıyla 16 Aralık 2011 tarihinde kabul edilen ve 23 Şubat 2012 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “CE İşareti Yönetmenliği” ve “Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları ve Onaylanmış

Kuruluşlar (UDKOK) Yönetmenliği” almıştır. Ayrıca karşılıklı tanıma ilkesine ilişkin olarak da “Düzenlenmemiş Alanda Karşılıklı Tanıma Yönetmenliği” Bakanlar Kurulunca 02 Mayıs 2012 tarihinde kabul edilmiş ve 23 Haziran 2012 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Söz konusu Yönetmenliğin yürürlük tarihi 1 Ocak 2013’tür (www.ekonomi.gov.tr, Erişim: 23.09.2012).

Yukarıda belirtilen uyum çalışmalarının yanı sıra, topluluk mevzuatına uygunluk çalışmalarını tarafsız ve bağımsız olarak değerlendirecek uygunluk değerlendirme kuruluşları ve onaylanmış kuruluşlar oluşturulmuştur. Onaylanmış kuruluş olarak faaliyete başlayan uygunluk değerlendirme kuruluşları arasında ise; Türk Standartları Enstitüsü (TSE), Meyer Uluslararası Uygunluk Değerlendirme Hizmetleri Limited Şirketi gibi kuruluşlar bulunmaktadır (Şahin, 2010:145-146). Türkiye 2012 yılı itibarıyla 23 adet onaylanmış kuruluşa sahiptir. Özellikle TSE’nin gerçekleştirmiş olduğu çalışmalar sonucunda Topluluk standartlarına genel uyum oranı 2012 yılında yaklaşık olarak %96’ya ulaşmıştır (Avrupa Komisyonu, 2012: 44).

Ayrıca laboratuvar, muayene ve belgelendirme hizmetlerini yürütecek olan uygunluk değerlendirme kuruluşlarının yeterliliklerini değerlendirmek ve onaylamak üzere 4 Kasım 1999 tarihinde Türk Akreditasyon Kurumu (TURKAK) kurulmuştur. TURKAK, Avrupa Akreditasyon Birliğine tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve 28 Kasım 2002’de birliğe tam üye olmuştur. 4 Nisan 2006 tarihinde ise Birlik’le “Karşılıklı Tanıma Anlaşması” imzalamıştır (Şahin, 2010: 147).

2.5.2.4. Gümrüklere İlişkin Hükümler

1/95 sayılı OKK, Türkiye’nin gümrüklere ilişkin Topluluk mevzuatını benimsemesini öngörmüştür. Bu bağlamda Karar’ın 28. maddesinde, taklit malların serbest dolaşımının yasaklanmasını içeren, Topluluğun gümrük vergisi başlığını

düzenleyen ve Topluluğa ithal edilen bazı tekstil ürünleri için menşe belgeleri ve bu belgelerin kabulü ile ilgili Konsey ve Komisyon tüzüklerinin, ilgili Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Türkiye tarafından yürürlüğe konulması hükme bağlanmıştır (Özen, 2002: 91-92).

Aynı şekilde Karar'ın 28/1. maddesinde Türkiye'nin, 2913/92 sayılı Konsey Tüzüğü ve bu tüzüğün uygulama esaslarını içeren 2454/93 sayılı Komisyon Tüzüğünü esas alarak, malların menşei, gümrük değeri, gümrük birliği alanına girişi, gümrük beyannamesi, serbest dolaşıma giriş, ekonomik etkili gümrük işlemleri ve erteleme rejimleri, malların dolaşımı, gümrük borcu ve itiraz hakkı konularını kendi mevzuatına aktarması hükme bağlanmıştır (Özen, 2002: 92). Bu kapsamda 5 Şubat 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile ilgili 9 başlıkta büyük oranda uyum sağlanmıştır (Kırdar, 2005: 69).

Ayrıca emniyet ve güvenlikle alakalı önlemler içeren 648/2005 sayılı Tüzük ve onun uygulama esaslarını içeren 1875/2006 sayılı Tüzük hükümlerinin 4458 sayılı Gümrük Kanununa yansıtılmak amacıyla “Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 5911 sayılı Kanun” 7 Temmuz 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir (www.gumrukticaret.gov.tr, Erişim: 17.07.2012).

2913/92 sayılı Konsey Tüzüğü ile tesis edilen Topluluk Gümrük Kodu, 24 Haziran 2008 tarihinde yürürlüğe giren, “Modernize Gümrük Kodu (MGK)” olarak da adlandırılan 450/2008 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü ile yeniden düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu değişim, yukarıda bahsedilen 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 450/2008 sayılı tüzüğe paralel olarak yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır (www.gumrukticaret.gov.tr, Erişim: 17.07.2012).

2.5.2.5. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları

1/95 sayılı OKK'nın 31. maddesinde belirtildiği üzere Türkiye, ilgili Karar'ın 8 no'lu ekinde belirtilen hükümlere uymakla mükelleftir. Buna göre Türkiye, fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması, patent, ticaret ve hizmet markaları gibi konulardaki Topluluk kurallarını kendi kurallarına aktaracaktır (Özen, 2002: 93).

Türkiye sınai mülkiyet hakları konusunda gerekli mevzuatını GB'den önce yürürlüğe koymuş ve Patent Enstitüsü'nü kurmuştur (Kırdar, 2005: 77). Ayrıca sınai mülkiyet haklarının Topluluk mevzuatına ve Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması TRIPs (Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri Hakkında Anlaşma) Metnine uygun bir şekilde korunması amacıyla da patent, endüstriyel tasarımlar, markalar ve coğrafi işaretlerin korunmasına yönelik olarak bir takım düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Fikri Mülkiyet Hukuku alanında ise fikri haklar sisteminin Topluluk hukuk sistemi ile uyumlu hale getirilmesi için bir takım hukuksal düzenlemelerde bulunmuş ve edebiyat ve sanat eserlerinin korunması, icracı sanatçılar, yayın kuruluşlarının korunması gibi uluslararası anlaşmalara taraf olmuştur (www.abgs.gov.tr, Erişim: 23.07.2012). Son olarak Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) Telif Hakları anlaşması ve WIPO İcralar ve Fonogramlar Sözleşmesi'ne 28 Kasım 2008 tarihi itibariye taraf olunmuştur (www.telif.gov.tr, Erişim: 13.06.2012).

2.5.2.6. Rekabet

Rekabet alanındaki mevzuat uyumu, 1/95 sayılı OKK'de, “Rekabet Mevzuatı Uyumu”, “Özel Haklar ve Tekel Hakları”, ve “Devlet Tekelleri” olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Bu kapsamda Taraflar arasında, “teşebbüsler arasında rekabeti bozucu ve kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamalar” ile “hakim durumun kötüye kullanılması” yasaklanmıştır (Çak ve Çak, 2007: 40).

Türkiye, rekabet alanında mevzuat uyumu çalışmalarına söz konusu Karar'ın yürürlüğe giriş tarihinden önce başlamış, 7 Aralık 1994 tarihinde 4054 Sayılı “Rekabetin Korunması Hakkında Kanun” kabul etmiş ve söz konusu Kanunu 13 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Ayrıca söz konusu Kanunu uygulamak üzere Rekabet Kurumu oluşturmuştur. Rekabet Kurumu'nun karar organı olan Rekabet Kurulu ise 5 Kasım 1997 tarihinde itibaren faaliyete geçmiştir (Çak ve Çak, 2007: 40).

Üretici veya tüketiciler açısından serbest rekabet prensibinin korunması kapsamında, rekabet ortamını bozacağı düşüncesiyle “devlet yardımları” da 1/95 sayılı Karar'da yasaklanmıştır. Ancak bununla beraber bir takım istisnalar da getirilmiştir. Yaşam düzeyinin çok düşük olduğu bölgelere yapılan devlet yardımları ve ekonomik yapıda meydana gelen ciddi problemleri yok etmeye yönelik yardımlar gibi devlet yardımları bu istisnalar arasında yer almaktadır. Ayrıca yine söz konusu Karar'da “tekstil ve hazır giyim sektörü” kapsamındaki devlet yardımlarının GB'ye girilmeden, diğer sektörlerdeki devlet yardımları konusunda ise Karar'ın yürürlüğe girişinin ardından iki yıl içerisinde Topluluk mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi hükme bağlanmıştır (Özen, 2002: 99).

Rekabet politikasına uyum kapsamında “Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun” 23.10.2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca devlet yardımlarının bu Kanun çerçevesinde verilip verilmediğini denetlemek amacıyla da “Devlet Destekleri İzleme ve Denetleme Otoritesi” oluşturulmuştur (www.abgs.gov.tr, Erişim: 23.07.2012).

Kamu teşebbüslerine veya diğer teşebbüslere sağlanan ayrıcalıkların yasaklanması konusunda ise 1/95 sayılı Karar'ın 41 ve 42. maddeleri, sözkonusu ayrıcalıkların kaldırılarak 1/95 sayılı Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl

içinde Topluluk normlarına uygun hale getirilmesini, yine söz konusu Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ikinci yıl sonunda, Konseyce belirlenen takvim ve koşullar çerçevesinde devlet tekelleri tarafından üretilen malların üretim ve pazarlamasındaki koşullarda taraf ülke vatandaşları arasında ayrımcılık yapılmamasını hükme bağlanmıştır (Yılmaz, 2008: 127). Uyum kapsamında ise özellikle “Ticari Nitelikli Devlet Tekelleri” çerçevesinde TEKEL'in tekel statüsü kaldırılmış ve tütün, alkol, ve alkollü içkiler piyasasındaki faaliyetlerin düzenleyici bir kurum tarafından yürütülmesi amacıyla “Tütün, Tütün Mamülleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu” kurulmuştur (Çak ve Çak, 2007: 40).

1/95 sayılı OKK, rekabet ortamının korunması açısından dumping uygulamalarına karşı, Katma Protokol'ün 47/2. maddesinde Taraflar'dan herhangi birinin dumping uygulamalarından zarar görmesi halinde anti-dumping uygulamalarını ve koruyucu nitelikte başka bir takım önlemleri de geçici olarak uygulayabileceğini hükme bağlamıştır (Özen,2002: 114).

2.5.2.7. Kamu Alımları

1/95 sayılı OKK kapsamında, Türkiye'nin kamu alımları konusunda Topluluk mevzuatına uyum sağlaması hükme bağlanmıştır. Buna göre ihale usüllerinde ve uygulamalarında, Taraflar arasında ayrımcılık kaldırılacak ve kısıtlamalar yasaklanacaktır (<http://abmaliye.gov.tr/node/187>, Erişim: 07.11.2012). Bu kapsamda Türkiye, hem kamu alımları konusunda Topluluk mevzuatına uyum hem de devlette şeffaflık ve kamu finansmanının güçlendirilmesine yönelik olarak 22 Ocak 2002 tarihinde “Kamu İhale Kanunu”nu yürürlüğe koymuştur. 20 Temmuz 2002 tarihinde yayımlanan Yönetmenlik ile de “Kamu İhale Kurumu” çalışmalarına başlamıştır (TÜSİAD, 2003: 68-69).

Ayrıca kamu alımları konusunda mevzuat uyumuna yönelik olarak 20.11.2008 tarih ve 5812 Sayılı “Kamu İhale Kanunu ile Kamu İhale Sözleşmeleri Kanununda Değişiklik Yapılması Dair Kanun” ile elektronik ihale, dinamik alım sistemi ve ön ilan Türk kamu alımları sistemine dahil edilmiştir. Taraflar arasında etkin koordinasyonun sağlanması için de 13.10.2010 tarihinde “Kamu Alımları Koordinasyon Dairesi” kurulmuştur. Kamu alımlarında seffaflığı ve rekabetçiliği artırmak ve Topluluk müktesabatına uyum için çalışmalar devam etmektedir (<http://abmaliye.gov.tr/node/187>, Erişim: 07.11.2012).

2.5.2.8. Vergilendirme

1/95 sayılı OKK'nın 49. ve 50. maddelerinde dolaylı ve dolaysız vergilendirme konuları düzenlenmiştir. Söz konusu maddelere göre dolaysız vergiler alanında Taraflar kendi iç mevzuatlarına göre düzenlemeler yapma hakkına sahiptir. Dolaylı vergiler alanında ise, Taraflar diğer tarafın ürünlerine, kendi ürünlerini korumak amacıyla iç vergi uygulamayacaktır. Diğer bir deyişle, söz konusu Karar'da ayrımcı vergilendirme yasaklanmıştır. Ayrıca Taraflardan herhangi birine ihraç edilen ürünler, bu ürünlerden dolaylı veya dolaysız olarak alınan iç vergilerden daha fazla vergi iadesinden yararlandırılmayacaktır (Özen, 2002: 244-245).

Türkiye vergilendirme alanındaki uyumlaştırma faaliyetlerine GB'nin yürürlüğe girişinden önce başlamış ve Topluluk ortak vergileri olan Katma Değer Vergisi (KDV)'yi 1985 yılında kabul ederek mevzuatına eklemiştir. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)'ni ise 2002 yılında kabul etmiş ve mevzuatına eklemiştir (Bilici, 2010: 215).

“Türkiye 2012 İlerleme Raporun”da Komisyon, alkollü içeceklerin vergilendirilmesi konusunda ithal ürünlere uygulanan ÖTV'nin yerli içeceklere uygulanan ÖTV'den daha yüksek olduğunu ve bu alanda daha fazla ilerleme

kaydedilmesi gerektiğini vurgulamakla beraber vergilendirme alanında sınırlı bir ilerlemenin olduğunu belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, 2012: 62-63).

2.5.2.9. Kurumsal Hükümler ve İdari İşbirliği

GB Kararı kurumsal hükümleri de barındırmaktadır. 1/95 Sayılı OKK gereğince, GB'nin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda (ticaret politikası, ortak rekabet politikası, gümrük mevzuatı, üçüncü ülkelerle imzalanan anlaşmalar, sanayi ürünlerinde uygulanan teknik engellerin kaldırılması, sınai ve fikri mülkiyet) Türk mevzuatının Topluluk mevzuatı ile sürekli olarak uyumlaştırılması gerekmektedir. Bu konu ile alakalı çalışmaları yürütmek amacı ile de Gümük Birliği Ortak Komitesi (GBOK) kurulmuştur (www.abgs.gov.tr, Erişim: 23.07.2012).

Başlıca ilgi alanı teknik konular olan Komite, Ortaklık Konseyine tavsiye kararı hazırlar, GB'nin düzgün işleyebilmesi açısından görüşler bildirir, kendi iç tüzüğünü hazırlar ve faaliyetleri esnasında kendisine yardımcı olacak alt komiteler veya çalışma grupları kurabilir. Avrupa Parlamentosu temsilcileri ve Türkiye temsilcilerinden oluşan Komite'nin başkanlığı altı aylık sürelerle Türkiye ve Avrupa Komisyonu tarafından dönüşümlü olarak yapılır (www.abgs.gov.tr, Erişim: 23.07.2012).

GBOK'nin yanı sıra Gümrük Kanunu Komitesi, Menşe Kodları Komitesi, Tekstil komitesi vb. komitelerde 1/95 sayılı Karar ile belirlenen, idari işbirliğine ve GB'nin işlerliğinin etkinliğine yardımcı olmak amacıyla kurulmuş idari organlardır (Kırdar, 2005: 81).

III. BÖLÜM

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİNDE YAŞANAN BAŞLICA GÜNCEL SORUNLAR

Türkiye-AB gümrük birliği, gerçekleştirildiği günden bu yana ekonomik ve siyasi etkileri açısından birçok kez tartışılmıştır. Kimilerine göre GB, Türkiye'nin elini kolunu bağlayan, Türkiye'yi sadece yükümlülükler altına sokarak tek yanlı olarak AB'ye bağlayan bir anlaşmadır (Somuncuoğlu, 2002; Manisalı, 2009) ve başta dış ticaret açığı olmak üzere Türkiye ekonomisini birçok sorunla karşı karşıya bırakmıştır (Dura, 2010; Ankara Ticaret Odası(ATO), 2007). Bu bağlamda Dura (2010), gümrük birliğini, “Avrupa'nın Türkiye'ye attığı bir kazık” olarak nitelendirmiştir. Manisalı ise daha sert açıklamalarda bulunmuş, GB anlaşmasını 1838 Baltalimanı Anlaşması'na benzeterek “Eğer tarih kitaplarımız Baltalimanı Anlaşması'na bir ihanet belgesi olarak bakıyorsa, Gümrük Birliği anlaşmasına bir ad bulmak çok zordur” ifadesini kullanmıştır (Manisalı, 2009: 224).

Diğer yandan GB'nin, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecini yavaşlatacağı hatta tıkayacağı yönünde görüşler dile getirilmektedir. Bu görüşlere göre AB, Türkiye ile arasında bir GB tesis ederek, yaklaşık 75 milyon nüfusa sahip büyük ve avantajlı bir pazara gümrüksüz erişme imkanı bulmuş (Gümrükçü, 2002: 151); bu durum ise AB'yi, zaten pazarlarına gümrüksüz erişebildiği Türkiye'yi, tam üye olarak bünyesine alarak ilave maliyetler (özellikle işçilerin serbest dolaşımı ve mali yardımlar) altına girmek yerine (Özen, 2002: 143) ortaklık ilişkisini GB ile sınırlı tutarak Türkiye'yi kendi çekim alanı içerisinde tutma düşüncesine sevk etmiştir (Özsoy ve Özsoy, 2006: 338). Gelecek yıllarda da, GB ile Türkiye'yi kendisine bağladığının farkında olan AB'nin Türkiye'nin

tam üyeliği konusunda isteksiz davranma olasılığı oldukça yüksektir (Özen, 2002: 143). Samuel Huntington'un "Avrupalılar Türkleri istemiyorlar Türkiye'yi AB'nin dışında tutmak için ellerinden geleni yapacaklar. Öyle bir noktaya geldiler ki Türkiye'ye evet diyemiyorlar hayır da diyemiyorlar ve almaları gereken kararları erteliyorlar" şeklindeki açıklaması ise söz konusu görüşleri destekler niteliktedir (Keskin, 2010: 284)

Kimilerine göre ise Türkiye'nin, ilerleme raporlarında dile getirilen işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmasının (Avrupa Komisyonu, 2009: 37; Avrupa Komisyonu, 2012: 41) ve ekonomisinin rekabetçi bir yapıya kavuşmasının altında gümrük birliği yatmaktadır. Bu bağlamda GB ile Türk sanayisi geniş ölçüde dış rekabete açılmış, bunun sonucunda çeşitli sanayi sektörleri verimlilik ve kaliteyi artırmış ve uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanmıştır (Morgil, 2003: 110). Ayrıca Türkiye'de de AB'deki teknik normların kullanılması, tüketicilerin korunmasını artırmış; üreticiler açısından ise daha geniş bir piyasaya erişme imkanının yanı sıra ucuz ve kaliteli girdilere ulaşma imkanı tanımış (Hatipler, 2011: 28); uluslararası ticaret hukukunun özellikle fikri ve sınai mülkiyet haklarına yönelik uygulamaların yerleşmesine olanak sağlamıştır. Böylece GB, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecini, dolayısıyla tam üyelik sürecini hızlandırmıştır (TÜSİAD, 2003: 121). Çapoğlu'na göre, eğer gümrük birliği baskısı olmasaydı, rekabetin geliştirilmesi, tüketicinin korunması ve fikri ve sınai mülkiyet hakları gibi konularda Türkiye tarafından uzun bir süre daha adım atılamayacaktı. Bu açıdan GB, Türkiye'nin kendi başına oluşturamadığı dinamiklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (www.ekodialog.com, Erişim: 27.9.2012).

Gümrük birliğinin Türkiye'ye gerçek etkisinin ne olduğunun belirlenmesi için derinlemesine ve bilimsel verilere dayanan bir analiz yapılması şart olmakla birlikte Türkiye ekonomisi üzerindeki net etkisinin belirlenmesi oldukça zordur. Çünkü GB'nin

ölçülebilir (gümrük vergisi kaybı, ithalat ve ihracat değerleri vb.) etkilerinin yanı sıra ölçülemeyen (kalite ve standartların yükselmesi, rekabet anlayışının yerleşmesi vb.) etkileri de kendisini göstermiştir (Y.Uysal, 2007). Ayrıca GB'nin Türkiye üzerindeki gerçek etkisinin anlaşılması için sadece ekonomik etkilerinin belirlenmesi yeterli olmayacaktır. Zira GB'nin ekonomik etkilerinin yanı sıra hukuki ve siyasi etkileri de açığa çıkmıştır (Oy, 2008: 11).

Ancak Türkiye ekonomisi açısından GB'nin önemli bir yerde olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Zira daha önce de belirttiğimiz üzere Türkiye dış ticaretinin yarısına yakını AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir ve günümüzde AB, Türkiye'nin en önemli ticaret ortağıdır (Akçay, 2011: 9). Tablo 3.1.'de gösterilen, Türkiye'nin AB(27) ülkeleriyle gerçekleştirdiği dış ticaretin rakamları incelendiğinde, taraflar arasında tesis edilen GB'nin, iki taraf arasında ticaret hacminin artmasına katkıda bulunduğu görülmektedir. Öyle ki Türkiye'nin AB ile dış ticaret hacmi 1996'da 36,8 milyar dolar iken 2008 yılında yaklaşık üç buçuk kat artarak 138,2 milyar dolara yükselmiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise ticaret hacmi, söz konusu yılda yaşanan krizden en çok etkilenen ülkeler arasında AB(15) ülkelerinin yer alması nedeniyle 103,5 milyar dolara düşmüştür (Akçay, 2011: 9). 2009 yılından sonra tekrar artan ticaret hacmi 2012 yılında 146,7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. AB(27)'nin, Türkiye'nin dış ticareti içindeki payı ise zamanla düşüş gösterse de 2012 yılı itibariyle %37,7 gibi önemli bir oranda gerçekleşmiştir.

Tablo 3.1. Türkiye'nin Dış Ticareti ve Avrupa Birliği'nin Payı (Milyon \$)

Yıl	Genel			Avrupa Birliği			Avrupa Birliği'nin Payı (%)		
	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim
1996	23.224	43.627	66.851	12.569	24.321	36.890	54.1	55.7	55.2
1997	26.262	48.559	74.820	13.435	26.119	39.554	51.1	53.8	52.9

1998	26.974	45.921	72.895	14.813	25.282	40.095	54.9	55.1	55.0
1999	26.587	40.671	67.258	15.424	22.530	37.954	58.0	55.4	56.4
2000	27.775	54.503	82.278	15.664	28.527	44.191	56.4	52.3	53.7
2001	31.334	41.399	72.733	17.546	19.823	37.369	56.0	47.9	51.4
2002	36.059	51.554	87.613	20.415	25.689	46.104	56.6	49.8	52.6
2003	47.253	69.340	116.593	27.394	35.140	62.534	58.0	50.7	53.6
2004	63.167	97.540	160.707	36.581	48.103	84.684	57.9	49.3	52.7
2005	73.476	116.774	190.251	41.365	52.696	94.061	56.3	45.1	49.4
2006	85.535	139.576	225.111	47.935	59.401	107.336	56.0	42.5	47.7
2007	107.272	170.063	277.334	60.399	68.612	129.011	56.3	40.3	46.5
2008	132.027	201.964	333.991	63.390	74.802	138.192	48.0	37.1	41.4
2009	102.143	140.928	243.071	46.977	56.588	103.565	46.0	40.2	42.6
2010	113.883	185.544	299.428	52.685	72.244	124.929	46.3	38.9	41.7
2011	134.907	240.842	375.749	62.347	91.128	153.475	46.2	37.8	40.8
2012	152.561	236.537	389.098	59.241	87.446	146.687	38.8	37.0	37.7

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr; www.tuik.gov.tr

***1996 yılından itibaren AB-27 ile olan dış ticaret rakamları kullanılmıştır.**

Artan ekonomik entegrasyonun diğer bir göstergesi ise taraflar arasında artan yabancı sermaye hareketleridir. AB'den gelen yabancı sermayenin önemli bir kısmı “doğrudan yabancı yatırım” şeklinde olup (Akçay, 2011: 10), 2012 yılında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların yaklaşık %75'i AB'den gelmektedir. Sonuç olarak, AB-Türkiye gümrük birliği ile taraflar arasındaki ekonomik entegrasyonun yüksek seviyelere ulaştığı söylenebilir (Avrupa Komisyonu, 2012: 5-43). Ancak bu entegrasyonun daha da ileri seviyelere ulaşmasının önünde bir takım engeller bulunmaktadır (Akçay, 2011: 13). Çalışmamızın bu bölümünde söz konusu engellerin başlıcaları detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

3.1. DANIŞMA VE KARAR ALMA MEKANİZMASI

Türkiye ve AB arasında GB tesis edildiği dönemde, GB'nin, AB'ye tam üyelik yolunda bir temel taş olduğu ve tam üyeliğin kısa bir zaman sonra gerçekleşeceği vurgulanıyordu. Dönemin Başbakanı olan Tansu Çiller tam üyeliğin yakın olduğu inancıyla “Bir, en geç iki yıl sonra AB'nin tam üyesi olacağız” ifadesini kullanmıştır (Manisalı, 2009: 40). Ancak aradan 16 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen AB'ye tam

üyelik hala gerçekleşmiş değildir. Hatta bazı AB üyelerince Türkiye'ye tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık, özel statü gibi farklı bütünleşme biçimleri sunulmaktadır (Karakaş, 2008). Tam üyeliğin kısa bir sürede gerçekleşmemiş olması karar alma mekanizmalarından kaynaklanan sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilindiği üzere GB ile Türkiye, ticaret politikası da dahil olmak üzere bir takım ortak politikaları uygulama yükümlülüğü altına girmiştir. Ancak ortak bir ticaret politikasına dahil olmak öncelikle ortak karar mekanizmasında yer almayı gerektirmektedir. Türkiye ise mevcut durumda AB'ye tam üye olmadığı için ortak ticaret politikasının karar alma mekanizması (Ticaret Politikası Komitesi)'nda yer alamamaktadır (Baydarol, 2008a). Dolayısıyla, Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerini de yakından alakadar eden konular, Türkiye'nin içinde yer almadığı bir Komite tarafından belirlenmektedir. Bunun ise adaletsiz ve uygunsuz bir durum olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Kabaalioglu, 2010: 49).

Aslında 1/95 sayılı Kararda GB'nin işleyişi ile doğrudan ilgili alanlarda "karar alma ve danışma usulleri"ne yönelik bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Söz konusu Karara göre, Avrupa Komisyonu, GB'nin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda yeni bir mevzuat hazırladığı ve üye devletlerin uzmanlarına danıştığı her durumda Türk uzmanlara da gayri resmi olarak danışacaktır; Komisyon AB Konseyi'ne teklif sunarken bu tekliflerin bir suretini Türkiye'ye iletacaktır; söz konusu danışma ve bilgilendirme işlemleri GBOK bünyesinde ve iyi niyet çerçevesinde gerçekleştirilecektir (madde 55). Kararın 57. maddesinde GB'nin işleyişinde herhangi bir aksaklık meydana geldiğinde GBOK'nin ilgili sorunu gidermek için her türlü çabayı göstereceği belirtilirken, 59. ve 60. maddelerinde, Avrupa Komisyonunun, kendisine yardımcı olacak komitelere sunulacak önlem tasarılarının hazırlanmasında Türk uzmanların da mümkün olduğu

ölçüde yer almasını sağlayacağı (madde 59) ve yine Türk uzmanların, GB ile doğrudan ilgili alanlara yönelik çalışmalar yapan bir takım teknik komitelere katılacağı hükme bağlanmıştır (madde 60) (Özen, 2002: 248-251)

Ancak Komisyon, 55. madde uyarınca üye ülke uzmanlarına danışıldığı durumlarda gayri resmi olarak Türk uzmanlarına da danışma yükümlülüğünü yerine getirmemekte, bu durum GBOK toplantılarında sıkça dile getirilmesine rağmen gerekli adımlar atılmamaktadır (www.tobb.org.tr, Erişim: 05.03.2012). Diğer taraftan GB kararının 59. ve 60. maddelerinin teknik komitelere katılım için yasal dayanak oluşturmasına rağmen bu komitelere katılım sınırlı sayıda gerçekleşmektedir; Türkiye, Komisyon bünyesinde bulunan yaklaşık 450 teknik komiteden sadece 17 tanesine ve ancak gözlemci statüsünde katılabilmektedir. Bu ise GB'nin AB içerisindeki işleyişinin izlenmesi, mevzuat değişikliklerine ilişkin bilgilerin zamanında ve düzenli olarak alınması ve ilgili kurumsal yapıyı tanımak açısından Türkiye'nin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır (www.ikv.org.tr , Erişim: 23.11.2012).

Bir başka dikkat çekilmesi gereken nokta ise komitelere katılım noktasında Komisyonun tutarsız bir tutum sergiliyor olmasıdır. Öyle ki bir yandan Türkiye'nin tam üyelik statüsünü elde edememiş olması ileri sürülerek ülkemizin düzenleyici komitelere (Ticaret Politikası Komitesi vb.) katılamayacağı belirtilirken, diğer yandan yine bir düzenleyici komite olan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) Komitesi'ne katılımın gerçekleşmesi için tam üyelik değil GTS mevzuatına uyum ön şart olarak koşulmuştur. Diğer yandan Komisyon, Türkiye'nin düzenleyici komitelere katılamayacağını ifade ederken, “aday ülkelerin Topluluk programlarına, ajanslarına ve komitelerine katılımına ilişkin Komisyon Bildirimi”ni dayanak olarak göstermiştir. Ancak unutulmamalıdır ki Türkiye sadece aday bir ülke değil aynı zamanda GB'ye ortak bir ülkedir. Dolayısıyla

GB ile ilgili alanlarda komitelere katılımın adaylık statüsü çerçevesinde değil GB çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir (www.tobb.org.tr , Erişim: 12.01.2013).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere GB'nin danışma ve karar alma mekanizması asimetrik bir şekilde Türkiye'nin aleyhine işlemektedir. Eğer ki danışma ve bilgilendirme işlemleri 1/95 sayılı OKK'nın 55. maddesinde belirtildiği üzere iyi niyet çerçevesinde gerçekleştirilmek isteniyorsa (Özen, 2002: 248), Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) eski başkanı Oğuz Satıcı'nın da ifade ettiği gibi, AB politikalarında ve mevzuatında meydana gelen değişiklikler en kısa sürede Türkiye'ye bildirilmelidir. Ayrıca bir GB ortağı olarak Türkiye'nin çıkarlarının AB'nin karar alma sürecine yansımaya imkan verecek şekilde, temel politikaların belirlendiği komitelere daha fazla ve etkin katılımı sağlanmalıdır (Oy, 2008: 33).

3.2. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde dünya ticaretinin serbestleşmesi yönünde politikalar izleyen AB, Doha görüşmelerinin tıkanması ve yaşanan kriz nedeniyle ticaret politikasında bir değişikliğe gitmiş, DTÖ ile ulaşamadığı hedeflerine STA'lar yolu ile ulaşmayı hedeflemiştir. Böylece AB, gelişmekte olan ve yüksek büyüme rakamlarına ulaşan ülkelerle –ki günümüzde özellikle Asya ülkeleri ile- ticari kapasitesini artırarak, özellikle avantaj sahibi olduğu sektörlerde ihracat rakamlarını artırmak ve krizin etkilerinden kurtulabilmek adına söz konusu ülkelerle STA imzalama girişimlerine hız vermiştir (İntepe, 2011). Türkiye için ise sorun tam olarak bu noktada başlamaktadır. Bilindiği üzere Türkiye'nin GB'den kaynaklanan bir takım yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu kapsamda 1/95 sayılı OKK'nın 16. maddesi Türkiye'nin, Topluluğun Ticaret Politikası'na uyma yükümlülüğünü düzenlemiştir. Söz konusu maddeye göre Türkiye, Topluluğun tercihli gümrük rejimine uyum sağlayacaktır. Bu

uyum hem otonom rejimleri hem de üçüncü ülkelerle tercihli ticaret rejimlerini kapsamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu STA'lara uyum göstermek zorundadır. Ama ne var ki daha önce de belirtildiği üzere Türkiye AB'ye tam üye olmadığından dolayı AB'nin karar alma mekanizmasına katılamamakta, kendi önceliklerini dile getirememekte ve herhangi bir karar sahibi olamamaktadır (Kutlay, 2011: 3). Dolayısıyla Türkiye, takvimleri, kapsamı ve içeriği AB ile üçüncü ülkeler arasında belirlenen; Türkiye'nin hassasiyetlerinin dikkate alınmadığı müzakere süreçleri neticesinde imzalanan ve sonuçları itibariyle Türkiye'yi doğrudan etkileyen STA'ları üstlenmek durumunda kalmaktadır (Dilemre, 2010: 64).

Ayrıca Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu STA'lara otomatik olarak taraf olamamakta; anlaşmalar eş zamanlı olarak gerçekleştirilememektedir (Kutlay, 2011: 3). Bunun yanında söz konusu anlaşmalar yapılırken ilgili üçüncü ülkelerin Türkiye ile de benzer bir anlaşma yapması hususunda zorlayıcı bir hüküm de bulunmamaktadır. Son zamanlarda başlatılan STA müzakerelerinde ise (örneğin Güney Kore ile yapılan STA) AB'nin bu konuda izlediği tutum, STA taslak metnine

... ülkesi AB ile gümrük birliği ilişkisi olan Türkiye ile, GATT Anlaşmasının 24. maddesi uyarınca serbest ticaret alanı oluşturacak karşılıklı avantaj sağlayan bir anlaşma imzalamak üzere müzakerelere başlamalıdır. Bu müzakereler, anılan anlaşmanın AB ile müzakereler tamamlandıktan ve anlaşma yürürlüğe girdikten sonra bir an önce tamamlanabilmesi ve yürürlüğe girmesini teminen en kısa zamanda başlamalıdır.

şeklinde bir Türkiye hükmüne yer vermektir. Ancak bu hüküm üçüncü ülkeleri bağlayıcı bir nitelikte olmadığı gibi Türkiye ile müzakerelerin, AB ile imzalanan söz konusu anlaşmanın yürürlüğe girmesinin akabinde başlatılmasını öngörmektedir (Karakeçili, 2011: 28-29). Diğer taraftan AB'nin, Türkiye ile olduğu gibi bir GB tesis

etmiş olduğu San Marino ve Andora ülkeleri ise ya anlaşma metnine konan bir hükümle ya da anlaşmaya ek bir deklarasyonla imzalanan STA'lara otomatik olarak taraf olmaktadır (TÜSİAD, 2008: 25). Bu durumun Türkiye'ye karşı bir ayrımcılık meydana getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

AB'nin imzalamış olduğu STA'lara Türkiye'nin otomatik olarak taraf olamaması ve söz konusu anlaşma metinlerinde üçüncü ülkelerin Türkiye ile de benzer bir anlaşma yapmasına yönelik zorlayıcı bir hüküm bulunmaması zaman zaman söz konusu ülkelerin Türkiye ile anlaşma yapmakta isteksiz davranmalarına veya anlaşma imzalama sürecinin uzun yıllar sürmesine neden olmaktadır. Bu isteksizliğin altında yatan temel neden ise bu ülkelerin anlaşma sonrası Türkiye pazarına zaten gümrüksüz olarak girebilme avantajıdır (Kutlay, 2011: 3).

Tablo 3.2. STA'ların Yürürlüğe Giriş Tarihleri Açısından AB ve Türkiye Karşılaştırması

Ülkeler	AB ile Yürürlüğe Girdiği Tarih	Türkiye ile Yürürlüğe Girdiği Tarih
Arnavutluk	1 Aralık 2006	1 Mayıs 2008
Bosna hersek	1 Temmuz 2008	1 Temmuz 2003
Norveç	1 Temmuz 1973	1 Nisan 1992
İzlanda	1 Nisan 1973	1 Nisan 1992
İsviçre	1 Ocak 1973	1 Nisan 1992
Fas	1 Mart 2000	1 Ocak 2006
Filistin	1 Temmuz 1997	1 Haziran 2005
Gürcistan	Anlaşma imzalanmamıştır	1 Kasım 2008
İsrail	1 Haziran 2000	1 Mayıs 1997
Karadağ	1 Ocak 2008	1 Mart 2010
Makedonya	1 Haziran 2001	1 Eylül 2000
Mısır	1 Haziran 2004	1 Mart 2007
Sırbistan	1 Şubat 2010	1 Eylül 2010
Suriye	1 Temmuz 1977	1 Ocak 2007
Şili	1 Mart 2005	1 Mart 2011
Tunus	1 Mart 1998	1 Temmuz 2005

Ürdün	1 Mayıs 2002	1 Mart 2011
Lübnan	1 Mart 2003	Anlaşma 24 Kasım 2010 tarihinde imzalanmış olup, hala yürürlüğe girmemiştir.
Güney Kore	7 Temmuz 2011	1 Mayıs 2013
Meksika	1 Ekim 2000	Müzakereler başlatılamamıştır
Cezayir	1 Eylül 2005	Müzakereler başlatılamamıştır
G. Afrika	1 Ocak 2000	Müzakereler başlatılamamıştır
Faroe Adaları	1 Ocak 1997	Müzakereler devam etmektedir

Kaynak: Gürlesel ve Akın, 2010: 52; www.ekonomi.gov.tr.

Not: AB ayrıca Arnavutluk'la 1 Nisan 2009'da; Karadağ ile 1 Mayıs 2010'da İstikrar ve Ortaklık Anlaşması yürürlüğe koymuştur (www.ec.europa.eu. Erişim: 20.03.2013)

Tablo 3.2. incelendiğinde üçüncü ülkelerle akdedilen STA'ların AB ve Türkiye ile yürürlüğe girme tarihlerinin farklı olduğu görülmektedir. Bu fark kimi ülkelerle (Şili, Ürdün ve Lübnan gibi) 5-6 yıl veya daha fazla sürede gerçekleşmekle beraber kimi ülkelerle (Meksika, Cezayir ve G. Afrika gibi) hala STA imzalama kapsamında müzakereler dahi başlatılamamıştır. Bu durumun Türkiye açısından bir ticaret sapması meydana getirdiği açıktır. Öyle ki Türkiye, GB dolayısıyla AB'nin üçüncü ülkelere karşı uygulamış olduğu OGT'ye uymakla yükümlüdür ve bu yükümlülük kapsamında AB ile STA imzalayan üçüncü ülkelerin malları Türkiye pazarlarına gümrüksüz erişebilmektedir. Fakat AB'nin STA imzalamış olduğu ülkeden aldığı tavizler Türkiye'ye otomatik olarak uygulanmadığından söz konusu ülkeler Türkiye'den ithalatlarında kendi yüksek vergilerini uygulamaya devam etmektedirler. Türkiye'nin de bu ülkelerin pazarlarına gümrüksüz erişme hakkına sahip olabilmesi için söz konusu ülkelerle ayrıca bir STA imzalaması gerekmektedir (www.euractiv.com.tr, Erişim: 06.01.2012). Dolayısıyla AB'nin üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği STA'nın yürürlüğe giriş tarihi ile Türkiye'nin gerçekleştirdiği STA'nın yürürlüğe giriş tarihi arasında Türkiye açısından üçüncü ülke ile karşılıklı ticarete dezavantaj meydana gelmektedir. Ayrıca Türkiye, üçüncü ülke pazarlarına girişte imtiyazlar elde eden AB ülkelerine karşı

da rekabet gücünü belirli bir oranda kaybederek dezavantajlı konuma düşmektedir (Gürlehel ve Akın, 2010: 56-74). Örneğın 2012 yılı için buzdolabının Türkiye’den Ürdün’e ihracında ödenen gümrük vergisi %21 iken AB’den ihracında bu oran %8,4’tür. Dolayısıyla AB’deki buzdolabı ihracatçısı, Türkiye’deki ihracatçuya göre yaklaşık %13 gümrük vergisi avantajına sahip olmaktadır. Yine aynı şekilde Cezayir, dayanıklı tüketim malları için uyguladığı %30’luk gümrük vergisi oranını AB ülkeleri için %15 seviyesine indirmesine rağmen Türkiye için %30 seviyesinde gümrük vergisi uygulamaya devam etmiştir (Çelebi, 2012: 101-102).

Türkiye’nin STA imzalayamadığı ülkelerle olan ticaretinin seyri hakkında bir durum değerlendirmesi yapan Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan “bu ülkeler AB Gümrük Anlaşması ve STA’sından yararlanarak ülkemize sıfır gümrükle giriyor. Ama biz ihracatımızda %30’larla %40’larla %100’lerle karşılaşılıyorız” diyerek söz konusu ülkelerle olan ticaretimizdeki asimetriye dikkat çekmiştir (www.ihha.com.tr, Erişim: 15.03.2013). Bu bağlamda hala STA imzalayamadığımız Güney Afrika ve Meksika ile olan ticaretimiz incelendiğinde, Güney Afrika’ya ihracatta %30’lara varan gümrük vergileriyle karşılaştıldığı görülmektedir. Hatta bu oran bazı tekstil ürünlerinde %45’e kadar çıkmaktadır. Ayrıca gümrük vergilerinin dışında, Güney Afrika ithal ettiği bütün ürünlere %14 oranında bir KDV uygulamaktadır (T.C. Pretoria Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2012: 61). Bu yüksek gümrük vergileri Türk iş adamları tarafından iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin istenilen düzeyde gerçekleşmemesinin en önemli nedeni olarak gösterilmektedir (www.counsellors.gov.tr, Erişim: 20.03.2013). Hakeza Meksika, ithalatında genellikle %5 ila %30’a arasında bir gümrük vergisi ve %16 oranında bir KDV (temel gıda maddeleri haricinde) uygulamaktadır (T.C. Meksika Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2012: 38). Ancak söz konusu ülkelerin malları AB

üzerinden ülkemize gümrüksüz olarak girebilmektedir. Öyle ki 2008 yılında Türkiye'ye ithal edilen 380 milyon dolarlık Meksika menşeli malın %60'ı AB üzerinden sıfır gümrük vergisi ile ülkemize girmiştir. Bunun ticaret saptırıcı bir etki meydana getirdiği açıktır (www.eesc.europa.eu, Erişim: 04.03.2012).

Aslında bizim imzalamadığımız STA'lardan zarara uğradığımız ve bu durumun bir an önce düzeltilerek bizim de San Marino ve Andorra gibi, imzalanan SAT'lara otomatik olarak taraf olmamız gerektiği AB'ye her fırsatta iletilmiştir. AB ise bizim bu problemlerimizle ilgilendiğini ancak üçüncü ülkeleri ikna etmekte zorlandığını ifade etmektedir (TÜSİAD, 2008: 25). Ancak Kanada ile STA müzakerelerinin yürütüldüğü dönemde Kanada'nın AB-Türkiye arasındaki GB'den habersiz olması, AB tarafından Ukrayna'ya Türkiye ile STA müzakerelerine başlamaması gerektiğinin söylenmesi ve Malezya'ya Türkiye'nin STA müzakerelerini AB'den önce tamamlayamayacağı yönünde telkinlerde bulunulması, üçüncü ülkelerle STA imzalama sürecini daha da zora soktuğu açıktır (www.tobb.org.tr, Erişim: 05.03.2012).

Öte yandan AB, Hindistan ve Ukrayna gibi ülkeler ve ASEAN, MERCOSUR ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi ülke gruplarıyla STA müzakerelerine devam etmektedir. Bu tür STA uygulamaları Türkiye'yi iki açıdan zorlayacaktır. İlk olarak AB'nin söz konusu ülke grupları ile STA imzalaması durumunda, Türkiye bu gruplarda bulunan birçok ülke ile masaya oturmak ve bu ülkelerin farklı talepleri ile uzlaşmak zorunda kalacaktır. İkincisi ise bu ülkeler arasında Brezilya ve Hindistan gibi, AB pazarında Türkiye'ye önemli ölçüde rakip olabilecek ülkeler bulunmaktadır (Gürlesel ve Alkin, 2010: 63).

Söz konusu ülkelerle imzalanacak STA'ların, Türkiye'nin önceliklerinin dikkate alınmadığı ve STA müzakerelerinin paralel yürütülmediği durumda, Türkiye'nin

GB'den elde edeceği avantajları aşındıracağı ve Türk sanayisinin çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olacağı çeşitli platformlarda da dile getirilmektedir (TÜSİAD, 2008). AB'nin, 21 Haziran 2013'te STA müzakerelerinin ikinci turu başlayan Japonya (www.trade.ec.europa.eu, Erişim: 11.07.2013) ve yakın zamanda müzakerelerin başlatılması düşünülen ABD ile imzalayacağı STA'lar ise Türkiye'nin en çok önemseydiği anlaşmalar arasında yer almaktadır. Nitekim Başbakan Yardımcısı Ali Babacan “Amerika başka bir şeye benzemez çok büyük bir pazar ve üretici” diyerek Türkiye'nin de ABD ile kısa sürede müzakerelere başlamasının önemine vurgu yapmıştır (www.zaman.com.tr, Erişim: 05.03.2013). Keza yine Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan ABD ve Japonya ile dış ticaretin hâlihazırda çok dengesiz ve Türkiye aleyhine olduğuna dikkat çekerek bu ülkelerin Türkiye ile de STA imzalama yoluna gitmemeleri durumunda dış ticaret açığının daha da dengesiz hale geleceğini ve Türkiye ekonomisinin ciddi problemlerle karşılaşabileceğini belirtmiştir (www.hurriyet.com.tr, Erişim: 29.03.2013). Diğer yandan Almanya Ekonomi Bakanlığı için, Ocak 2013'te hazırlanan rapora göre AB-ABD arasında gerçekleştirilecek STA uzun vadede Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasında (GSYH) %2.5'luk bir daralmaya neden olacaktır. Bu durum International Monetary Fund (IMF)'ye göre 838.9 milyar dolar öngörülen Türkiye'nin 2013 GSYH'sinde 20 milyar dolarlık bir kayıp anlamına gelmektedir (www.ekonomi.haberturk.com, Erişim: 06.03.2013). Dolayısıyla AB, imzalayacağı STA'lar kapsamında ihtiyaçlarını, önceliklerini ve verebileceği tavizleri belirlediği uzun vadeli öngörülerini içeren etki analizlerine Türkiye'yi de dahil etmeli, müzakerelerin paralel yürütülmesi için gayret göstermelidir. Ancak bu durum çoğu zaman gerçekleşmemekte ve Türkiye kendi konumunun dahil edilmediği koşullarda

hazırlanan anlaşmaların hükümlerine uymakla yükümlü olmaktadır (Gürlesel ve Alkin, 2010: 64).

Diğer taraftan AB'nin imzalamış olduğu "yeni nesil STA"lar sadece tarife indirimleri ile malların serbest dolaşımından ibaret olmayıp buna ilaveten hizmetler, kamu ihaleleri, yatırımlar ve fikri mülkiyet hakları gibi konuları da kapsamaktadır. Dolayısıyla Türkiye imzalayacağı STA'larda üçüncü ülkelerle bu konuları da müzakere etmek durumunda kalacaktır. Diğer yandan Türkiye'nin uyum sağlamakla yükümlü olduğu 1/95 sayılı OKK'nın kapsamı dışında kalan hükümlerin bu anlaşmalardan ayıklanması gerekecek, dolayısıyla üçüncü ülkeler nezdinde bu süreç uzayabilecek ve yeni hukuki tartışmalara neden olabilecektir (Gürlesel ve Alkin, 2010: 64).

Yukarıda bahsi geçen, AB'nin imzaladığı/imzalayacağı STA'ların Türkiye tarafından üstlenilmesinde karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik olarak, GBOK toplantılarında Avrupa Komisyonuna sunulan ve diğer çözüm önerileri ise aşağıda sıralanmıştır:

- AB'nin mevcut STA'larının sanayi ürünleri açısından Türkiye için de geçerli olmasının sağlanması ve tarım ürünleri bahsinin üçüncü ülkeler ile Türkiye arasında ayrıca müzakere edilmesi,
- AB'nin üçüncü ülkelerle başlattığı STA müzakerelerinin Türkiye ile de eş zamanlı olarak başlatılmasının temin edilmesi,
- Komisyonun her STA müzakeresi öncesinde ve sonrasında ülkemize müzakerelerin içeriği ve detayları hakkında bilgi vermesi ve müzakereler esnasında Türkiye'nin hassasiyetlerinin ve önceliklerinin göz önünde bulundurulması,

- Komisyonun, imzalanması düşünölen STA'ların etki analizi raporlarına Türkiye'yi de dahil etmesi,
- AB ile STA imzalayıp, Türkiye ile STA imzalama noktasında isteksiz davranan ölkelere karşı 1/95 sayılı OKK'nın 16/3 ve 58/2 maddeleri kapsamında koruma önlemi olarak telafi edici vergi uygulanması,
- Söz konusu STA'ların üstlenilmesinde karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik daha detaylı ve düzenli olarak görüşölmesine olanak sağlamak için GBOK çatısı altında "Tercihli Ticaret Anlaşmaları Çalışma Grubu" kurulması (TÜSİAD, 2008: 60),
- Türkiye'nin teknik komitelerden dış ticaret ve ikili anlaşmalar ile ilgili olanlara katılımının sağlanması,
- 1/95 sayılı OKK'nın 16. maddesinde bahsi geçen "karşılıklı yarar" ilkesine dayalı olarak tercihli ticaret anlaşmalarına uyum hükümlerinin yeniden düzenlenmesi ve bu konuda "uzlaşmazlıklar mekanizmasının" çalıştırılması,
- AB'nin üçüncü ölkelerle imzaladığı STA metinlerine, üçüncü ölkelerin Türkiye ile de benzer bir STA imzalamasını ve söz konusu anlaşmanın "belirli bir süre" içerisinde gerçekleştirilmesini zorunlu kılacak hükümler koyması,
- Türkiye'nin, AB'nin üçüncü ölkelerle imzaladığı STA hükümlerini, üçüncü ölkelerin Türkiye ile de söz konusu STA'yı yürürlöğe koyduğu tarihe kadar üstlenmemesinin sağlanması veya hükümlerin içerdiği tarife indirimleri ve diğer uygulamalar noktasında belirli bir takvim içerisinde Türkiye'ye bir takım istisnaların ve esnekliklerin sağlanması,

- Andorra ve San Marino örneklerinde olduğu gibi üçüncü ülkelerle imzalanan STA'lara Türkiye'nin de doğrudan katılımının sağlanması (Gürlesel ve Alkin, 2010: 80-87).

3.3. VİZE UYGULAMALARI

Günümüzde AB üyesi ülkelerin vatandaşları, Türkiye'ye, vizesiz ya da sınırda çok uygun bir ücret karşılığı ve kolaylıkla vize alarak girebilme imkanına sahipken Türk vatandaşları için aynı durum söz konusu değildir. Bugün AB ülkelerine seyahat etmek isteyen Türk vatandaşları abartılı vize ücretleri ve ağır vize prosedürü ile karşı karşıya kalmaktadır. GB kapsamında bu durumdan en çok etkilenen kesim iş adamları ve TIR şoförleridir. GB dolayısıyla malların serbest dolaşımına izin verilirken, söz konusu malların ticaretini ve taşınmasını yapacak kişilerin önüne vize gibi engeller çıkarılmaktadır (Kabaalioglu, 2010: 51-54).

Türkiye'ye karşı vize uygulamasını yürürlüğe koyan ilk AB üyesi ülke Almanya olmuştur. Almanya, 4 Temmuz 1980 tarihinde, Türkiye ile karşılıklı vize muafiyetine yönelik olarak 1954 tarihinde imzaladığı sözleşmeyi yürürlükten kaldırarak, Türkiye'ye karşı vize uygulamaya başlamıştır (Gümrükçü, 2008: 17). Gerekçe olarak da Türkiye'den siyasi ilticaların artmasını göstermiştir. Ancak ne var ki daha 1981 yılında Alman hukukçu Schmidt Türk vatandaşlarına vize uygulanmasının ayrımcılık oluşturduğunu, siyasi iltica taleplerinin bu yolla engellenemeyeceğini, böyle bir durumun 1951 Cenevre Konvansiyonuna aykırılık teşkil edeceğini belirtmiştir (Özkan, 2007: 432).

Almanya'nın hemen ardından Fransa 5 Ekim 1980'de; Hollanda, Belçika ve Lüksemburg 1 Kasım 1980'de; Danimarka 1 Mayıs 1981'de; Birleşik Krallık 23 Haziran 1989'da; İrlanda 19 Kasım 1989'da; İtalya 3 Eylül 1990'da; Portekiz 24

Haziran 1991’de; İspanya ise 1 Ekim 1991’de vize uygulamalarını yürürlüğe koymuşlardır (Gümrükçü, 2008: 17). Bu gelişmelerin ardından AB, AB Konseyi’nin 539/2001 numaralı tüzüğü ve bu tüzüğe daha sonra getirilen değişikliklerle Türkiye’yi Schengen vizesi uygulanacak ülkeler listesine dahil etmiştir (Baykal, 2009: 8). Günümüzde Türkiye, vatandaşlarından Schengen vizesi talep edilen tek aday ülke olmakla beraber (Özsöz, 2013) AB üyesi ülkelerin tamamı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına (genellikle umuma mahsus pasaport hamillerine) vize uygulamaktadırlar (www.mfa.gov.tr, Erişim: 07.01.2013). 1 Temmuz 2013 tarihinde AB’ye tam üyeliği gerçekleşen Hırvatistan da (www.bbc.co.uk, Erişim: 1.07.2013), vize sistemini AB’ye uyumlu hale getirmek amacıyla 1 Nisan 2013 tarihi itibarıyla Türk vatandaşlarına vize uygulamaya başlamıştır (www.hurriyet.com.tr, Erişim: 01.04.2013).

AB ülkeleri tarafından uygulanan vizeler, Türk iş adamlarının çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Vize alabilmek için AB konsoloslukları tarafından talep edilen belgelerin çokluğu (20 ve daha üzeri belge) ve bu belgeler arasında ticari ve özel hayatın gizliliğini ortadan kaldıran (banka cüzdanı orijinali ve fotokopisi, tapular, araba ruhsatları, sahip olunan tüm malvarlıklarını gösterir belge, kredi kartının son kredi limitini gösteren hesap ekstresi gibi) belgeler bulunması, 70-80 €’yu bulan vize ücretleri (aracı kuruma ödenen ücret ve banka komisyonu gibi ilave ücretler dahil) ve diğer mali masraflar en çok şikayetçi olunan konular arasında yer almaktadır. Diğer yandan iş adamlarının vize alabilmek için, AB’deki bir iş adamından davetiye mektubu almak zorunda olması rekabeti bozucu ve gayri adil bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca vize talebinin çeşitli nedenlerden dolayı geri çevrilmesi veya söz konusu vizenin istenen sürede temin edilememesinden dolayı, iş adamları AB ülkelerinde gerçekleştirilen fuar, ihale ve iş görüşmeleri gibi faaliyetlere

katılamamaktadır. Netice itibariyle vize uygulamaları Türk iş adamlarının yeni bir takım iş bağlantıları kurmak bir tarafa mevcut iş bağlantılarını dahi yürütmekte güçlük çekmelerine neden olmakta, AB ve üçüncü ülkelerdeki meslektaşları karşısında orantısız bir rekabet ortamında bırakmaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), 2010). AB vatandaşı olan iş adamlarının vizesiz ya da sınırda 15 € ödeyerek ve hiçbir ek belgeye ihtiyaç duymadan kısa sürede Türkiye'ye giriş yapmalarının (Özsöz, 2013) orantısızlığı daha da artırdığı söylenebilir. AB ülkelerinin vize uygulamasından muzdarip olan kesim sadece iş adamları değil, TIR şoförleri, akademisyenler, gazeteciler, öğrenciler de uygulanan vize, konsolosluklarda karşılaştıkları kötü muamele dolayısıyla mağduriyet yaşamaktadır (İKV, 2010).

Bugün AB'ye aday statüsünde dahi olmayan (Paraguay, Uruguay ve Ukrayna gibi) ülkelere uygulanan vizeler kaldırılırken veya vize kolaylığı sağlanırken (Özler, 2011) ortak ülke statüsündeki Türkiye'ye benzer uygulamaların getirilmemesi hem Ankara anlaşmasında öngörülen ortaklık ilişkisiyle bağdaşmamakta hem de 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol'e hukuki olarak aykırılık teşkil etmektedir (Kabaalioğlu, 2010: 53). Söz konusu Protokol'ün 41. maddesinde, Ortaklık Anlaşmasınının 13. ve 14. maddelerinde düzenlenen ilkelere uygun olarak, Tarafların, aralarında yerleşme serbestisine ve hizmet edimine yönelik yeni bir kısıtlama getiremeyecekleri ve hatta var olan kısıtlamaları zaman içerisinde (kısıtlamaların kaldırılması konusunda belirli bir süre öngörülmemiştir) kaldıracakları açıkça hükme bağlanmıştır (DPT, 1993: 67-68).

AB Katma Protokol hükümlerini dikkate almak durumundadır. Öyle ki Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD)'nın yerleşme ve hizmet serbestisi kapsamında vermiş olduğu kararlar incelendiğinde, Topluluk ile Türkiye arasında akdedilen Ortaklık

Anlaşmasının ve diğer düzenlemelerin, Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. ATAD bu sonuca 1987 yılında verilen Demirel kararı (30.9.1987 tarih ve C-12/86 karar) ile ulaşmıştır. ATAD, yerleşme serbestisinin uygulama alanı bulduğu Savaş kararında (11.05.2000 tarih ve C-37/98 sayılı karar) ise Katma Protokol m.41'in hiçbir ek düzenlemeye mahal vermeksizin doğrudan etkiye sahip olduğu kararını vermiştir (Pınar, 2009: 79-80). Dolayısıyla AB'ye üye ülkeler m.41'de belirtilen hizmet edimi ve yerleşme serbestisi kapsamında mevcut durumu geriye götürme yasağını (Standstill Hükümü) uygulamakla doğrudan yükümlü bulunmaktadır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, ATAD içtihatlarında da yer verildiği üzere m.41, Türk vatandaşlarına AB ülkelerinde doğrudan ne bir yerleşme hakkı ne de oturma hakkı tanımakta; üye ülkelere Standstill hükmünün gereğini yerine getirme yükümlülüğünü yüklemektedir (Can, 2008: 62).

ATAD'ın Standstill hükmünün uygulanabilirliği yönünde vermiş olduğu diğer bir önemli karar ise Atabay kararıdır (21.10.2003 tarih ve C-317/01 ile C-369/01 sayılı karar). ATAD söz konusu karar ile iki önemli hususu açıklığa kavuşturmuştur. Bunlardan ilki sınır aşma kavramı ile alakalıdır; buna göre sadece üye ülkeler arasında değil Türkiye'den üye ülkelere sağlanacak hizmetlerde de m.41 kendisine uygulama alanı bulacaktır. İkinci olarak da kimlerin m.41'e dayanacağı hususu açıklığa kavuşturulmuştur; ATAD vermiş olduğu kararda sadece Türkiye'de yerleşik olarak bulunan ve üye ülkelere hizmet sağlayan teşebbüslerin değil, aynı zamanda bunların çalışanlarının da hizmetlerin serbest dolaşımı kapsamında m.41'e dayanabileceğine hükmetmiştir (Pınar, 2009: 81-82).

Savaş ve Atabay kararlarında değerlendirilmeyen “ilk girişte vize uygulaması” ise ATAD'ın Tüm ve Darı kararlarında (20.09.2007 tarih ve C-16/05 sayılı karar)

açıklığa kavuşmuştur. ATAD bu kararlarında, AB üyesi ülkelerce uygulanan ilk girişte vize uygulamasının hizmet sunmak isteyen Türk vatandaşlarını kapsayıp kapsamayacağı noktasında Katma Protokol m.41(1)'in doğrudan etkili olduğuna karar vermiş ve Soysal kararında da (19.02.2009 tarih ve C-228/06 sayılı karar) bunu teyit etmiştir. Dolayısıyla bir AB üyesi ülke Katma Protokole taraf olduğu tarihte Türk vatandaşları için vize uygulamıyorsa o tarihten sonra da uygulamayacak, eğer bir vize uygulaması söz konusu ise mevcut şartları daha kötüye götüremeyecektir (Baykal, 2009: 6-8). Öyle ki daha önce de belirttiğimiz üzere m.41 ile, üye ülkelerin yerleşme serbestisi ve hizmet edimine yeni kısıtlamalar getirmeyecekleri (Standstill) hükme bağlanmıştır (DPT, 1993: 67-68). Ancak bu durum ilk girişte vize uygulamasının üye ülkelerin yetki çerçevesi dışında olduğu manasına gelmemektedir. Burada söz konusu olan, Standstill hükmünün üye devletlere, ilk girişte vize uygulamasında bir takım sınırlamalar getirmesidir (Baykal, 2009: 7)

Soysal kararında değinilen bir başka husus Schengen Vizesi ile ilgilidir. Söz konusu vizenin Türk vatandaşlarına uygulanması, yukarıda da belirtildiği üzere 539/2001 sayılı Tüzüğe dayandırılmaktadır. Tüzüğün 1. maddesinde, Ek1'de belirlenen vize istemine tabi üçüncü ülke vatandaşlarının vize alma zorunluluğundan bahsedilmektedir. Buna göre Türkiye'de, vatandaşlarının vize alması zorunlu olan EK.1'de yer alan üçüncü ülkeler arasında sayılmaktadır (Özkan, 2007: 431). Ancak ATAD Soysal kararında, söz konusu Tüzüğün ikincil Topluluk mevzuatı kapsamında olduğunun, dolayısıyla Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün 539/2001 sayılı Tüzüğe göre önceliğinin bulunduğu altını çizmiştir (Tezcan, 2010: 17). İkincil hukuk (bu durumda 539/2001 sayılı tüzük) birincil hukuk (bu durumda Katma Protokol) ile çeliştiğinde birincil hukuk kuralları uygulanacak ve ikincil hukuk geçerliliğini

kaybedecektir (Groenendijk, 2011: 132; Gümrükçü ve Voegeli; 2010: 121-122). Dolayısıyla Türk vatandaşlarına, vize alımını zorunlu gören Schengen anlaşmasının hükümleri değil, Katma Protokol’de belirtilen hükümler uygulanmalıdır.

Soysal kararı açıkça ortaya koymuştur ki Katma Protokol m.41(1) gereğince, bazı AB üyesi ülkelerin, iş adamları ve TIR şoförleri gibi hizmet sunmak amacıyla AB ülkelerine gitmek isteyen Türk vatandaşlarına uyguladığı vizeler hukuka aykırılık teşkil etmektedir ve bu vize uygulaması ikincil hukuk düzenlemeleri ile de geçerli kılinamaz. Nitekim ATAD, Soysal kararında, 1 Ocak 1973 tarihinde Türk vatandaşlarına vize uygulamayan Almanya’nın, 1 Temmuz 1980 tarihinde vize uygulamaya başlamasının Standstill hükmünün ihlali olduğu sonucuna ulaşmıştır (Tezcan, 2010: 17). Hakeza Almanya’da konuya ilişkin en yetkili isimler olduğu belirtilen ve Yabancılar Hukuku uzmanları olan Volker Westphal ve Edgar Stoppe de Almanya’nın, hizmet sunan (iş adamları vs.) ve hizmet alan (turistler, öğrenciler vs.) Türk vatandaşlarından 1980 öncesinde olduğu gibi vize talep etmemesi gerektiğini savunmuşlardır (www.euractiv.com.tr, Erişim: 22.05.2012).

Avrupa Komisyonu, üye ülkelerin kendisine iletmış olduğu, Türk vatandaşlarına uyguladıkları vize prosedürüne yönelik bildirimler sonrasında, “Sınır Muhafızları İçin Pratik El Kitabı”na eklemek üzere bir “Kılavuz İlkeler” hazırlamıştır. Burada Schengen ülkelerinden Almanya’nın yanı sıra Danimarka’nın da hizmet sunmak isteyen Türk vatandaşlarına vize uygulayamayacağı bildirilmiştir (Karakeçili, 2011: 31). Hakeza İrlanda ve İngiltere de, hizmet sunan Türk vatandaşlarının, ülkelere vize şartı aranmaksızın girebileceklerini belirtmişlerdir (Tezcan, 2010: 23). Türk vatandaşlarına vize uygulamama yükümlülüğü aynı şekilde Hollanda içinde geçerlidir (Groenendijk, 2011). Diğer AB üyesi ülkeler açısından ise, kendileri açısından Katma Protokolün

yürürlüğe girdiği tarihten önce Türk vatandaşlarına vize uygulayıp uygulamadığının tespit edilmesi ve mevcut durumla karşılaştırılması gerekmektedir. Katma Protokol, 9 ülke bakımından (Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve Danimarka) 1 Ocak 1973 tarihinde; diğer üye ülkeler bakımından ise AB'ye üyelik tarihlerinde yürürlüğe girmiştir (Özcan, Elmas, Kutlay ve Mutuş, 2009: 86). Yapılan çalışmalar neticesinde şu 12 ülkenin Türk vatandaşlarından vize talep edemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır: Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Portekiz, İspanya ve Yunanistan (Pınar, 2009: 106; Groenendijk ve Guild, 2010). Ancak bu ülkelerin hizmet sunumu kapsamında, Türk vatandaşlarına uyguladığı vize prosedürünün ayrıca tespit edilmesi ve gerekli adımların atılması gerekmektedir (Pınar, 2009: 106).

Diğer yandan bazı AB ülkeleri, Soysal kararı sonrasında Türk vatandaşlarına vize uygulayamayacağını kabul etmiş ancak hangi Türk vatandaşlarının hizmet sunma özgürlüğünden yararlanacağı noktasında dar yorumlar getirmiştir. Örneğin Almanya Soysal kararının ardından, iş adamlarını dahil etmeksizin, hizmet sunma özgürlüğünden sadece sanatçılar, akademisyenler, sporcular ve Türk şirketleri adına çalışan şoförler ile makine, bakım ve tamir işleriyle uğraşan kişilerin yararlanabileceğini belirtmiştir (Tezcan, 2010: 26). Oysa Almanya'nın 1 Ocak 1973'te Türk iş adamlarını 2 aylık bir süre için vizeden muaf tuttuğu bilinmektedir (Westphal, 2010: 75). Ayrıca ATAD'ın içtihatlarına göre de Almanya'nın belirlediğinden daha fazla meslek grubu hizmet alanına dahildir (Gümrükçü, 2010: 30-31). Aslında Almanya'nın yukarıda sayılan meslek grupları açısından vizeyi tam olarak kaldırdığı da söylenemez. Zira bu kişilere vize alma zorunluluğu kaldırılmış ancak "vize muafiyet belgesi" alma zorunluluğu getirilmiştir. Söz konusu belgeye ulaşmak için de vize başvurusunda olduğu gibi bir

takım belgeler (örneğin hizmet karşılığında ödenecek ücretin türünü ve miktarını gösteren belge vb.) talep edilmektedir (Özcan ve Diğerleri, 2009: 85). Katma Protokol m.41'in sadece vizeyi değil, Standstill hükmünü ihlal edecek bütün eş etkili tedbirleri yasakladığı (Tezcan, 2010: 25) göz önünde bulundurulduğunda “vize muafiyet belgesi” uygulamasının da hukuka aykırı olduğu söylenebilir. Almanya'nın yanı sıra Hollanda ve Danimarka da Türk vatandaşlarından vize muafiyet belgesi talep etmektedirler (www.trtturk.com.tr, Erişim: 28.02.2013).

Günümüzde bazı AB üyesi ülkeler Türk iş adamlarına uygulanan vize kapsamında, iş adamlarına bazı kolaylıklar sunacak uygulamalara imza atmaktadırlar. Bu sayede iş adamlarının daha kısa sürede ve daha kolay bir şekilde vize almaları ve bu vizelerin daha uzun süreli olması öngörülmüştür (www.radikal.com.tr, Erişim: 13.09.2012; www.hurriyet.com.tr, Erişim: 20.12.2012; www.sabah.com.tr, Erişim: 18.01.2013; www.zamanbritain.com, Erişim: 13.09.2012). Ancak, bu noktada söz konusu ülkeler iş adamları arasında ayrımcı uygulamalara sebebiyet veren bir takım tavizli rejimler uygulama yoluna gitmişlerdir. Örneğin Almanya, ayda 50 başvuruya ulaşan şirketler için daha avantajlı uygulamalar sunacağını belirtirken (www.hurriyet.com.tr, Erişim: 20.12.2012), İngiltere ise vize kolaylığını 500 şirketle sınırlı tutmuştur (www.ekonomi.gov.tr, Erişim: 26.04.2013). Bu durum Gümrükçü'nün de ifade ettiği gibi Katma Protokol hükümlerine aykırılık teşkil etmektedir. Zira Katma Protokol'ün 58. maddesi, Topluluğun Türkiye'ye uyguladığı rejimin, Türk uyrukluları veya Türk ortaklıkları arasında hiçbir ayrımcılık meydana getiremeyeceğini hükme bağlamıştır (Gümrükçü, 2008: 41-42).

AB, Türk vatandaşlarına uygulanan vizenin tamamen kaldırılması için Türkiye'nin “Geri Kabul Anlaşması (GKA)”nı imzalamasını, “biyometrik pasaport”

uygulanmasına geçmesini ve “entegre sınır yönetimine ilişkin eylem planı”nı tamamlamasını ön şart olarak koşmuştur (Eralp, 2010: 3). Söz konusu şartlar içinde önemi en çok vurgulanan ise yasadışı göçmenlerin iadesi ile ilgili olan GKA’dır. Avrupa Birliği Büyükelçisi J. Maurice Ripert Türkiye’nin GKA’yı imzalamadığı takdirde vize muafiyeti sürecinde bir ilerlemenin sağlanamayacağını ifade etmiştir (www.zaman.com.tr, Erişim: 8.2.2013). Türkiye, biyometrik pasaport kullanımını hayata geçirmiş ve entegre sınır yönetimi kapsamında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir (Eralp, 2011: 2). Ancak GKA hala imzalanmış değildir. Anlaşma, Avrupa Konseyi’nin, vize muafiyeti sürecini başlatma yetkisini Komisyona vermesinin ardından 21 Haziran 2012 tarihinde parafe edilmiştir. Anlaşmanın imzalanması için ise vize muafiyet müzakerelerinin başlaması, Türkiye tarafından ön şart olarak belirtilmiştir (www.mfa.gov.tr, Erişim: 08.11.2012).

Türk vatandaşlarına vize muafiyetin sağlanması için GKA’nın imzalanmasının veya sadece belirli kesimlere hitap eden vize kolaylığı talebinin, kazanılmış haklardan vazgeçilmesi veya bunların sınırlandırılması anlamına geldiği birçok kez dile getirilmiştir (www.gundem.milliyet.com.tr, Erişim: 22.06.2012; Pınar, 2009: 109-110; Özler, 2011: 39; Özcan ve Diğerleri, 2010: 35). Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere, Türkiye’nin GKA’yı imzalamaması halinde dahi Türk vatandaşlarının bazı AB ülkelerine vizesiz giriş hakkı bulunmaktadır ve söz konusu ülkelerin Türk vatandaşlarına vize uygulamaya devam etmesi Katma Protokol m.41’i ihlal etmeleri anlamına gelmektedir. ATAD kararları bunu en iyi şekilde açıklar niteliktedir. Dolayısıyla Türkiye’nin hukuksal mücadele sürecine devam etmesi hakların kazanımı açısından önemli olacaktır. Diğer yandan ATAD kararlarının üye ülkelere ne ölçüde uygulanacağını beklemekten öteye Türk hükümeti ve başta Avrupa Birliği Genel

Sekreterliği olmak üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşları da AB kurumları ve üye ülkelerin hükümetleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunmalı, gerektiğinde kendilerine Ankara Anlaşmasının 7. maddesinden doğan yükümlülükleri hatırlatılmalıdır (Tezcan, 2010: 39-40). Söz konusu maddede Tarafların Anlaşma hedeflerini tehlikeye düşürebilecek her türlü tedbirden sakınacakları ve anlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli her türlü tedbiri almaları gerektiği hükme bağlanmıştır (DPT, 1993: 8). Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerin üye devletleri bağladığı (Baykal, 2009: 8) göz önünde bulundurulduğunda, örneğin Almanya'nın yukarıda belirtildiği üzere 1980 öncesinde Türk vatandaşlarından vize istemez iken günümüzde bunu sadece belirli bir gruba indirgemesinin hukuka aykırı olduğunu söylemek ve bu uygulamasına son vermesini talep etmek haksızlık olmayacaktır.

Vize sorununun önüne geçilebilmesi açısından, öncelikle AB üyesi her ülke bakımından katma protokolün yürürlüğe giriş tarihi belirlenmeli, bu tarihten itibaren Türk vatandaşlarına uyguladıkları vize prosedüründe bir ağırlaştırma olup olmadığı tespit edilmelidir. Bunun içinde özel bir çalışma grubunun oluşturulması yerinde olacaktır. Eğer bir ağırlaştırma söz konusu ise bunun Katma Protokol m.41'e aykırılığı göz önünde bulundurularak hukuksal mücadele yoluna başvurulmasının sorunun çözümü için önemli bir adım olacağı söylenebilir.

Hukuksal mücadele yolunda vatandaşların bilinçlendirilmesi ve dava açmak için gerekli teşviklerin verilmesi (mali ve teknik destek); söz konusu davaların koordine edilmesi ve takibinin yapılması; gerektiğinde bilimsel toplantıların düzenlenmesinin de sorunun çözümü açısından daha sağlıklı sonuçlar doğuracağı muhtemeldir (Gümrükçü, 2010: 33).

Hizmet sunucuların maruz kaldığı vize sonucu ortaya çıkan haksız rekabetin önlenmesi açısından GB kapsamında ve 1/95 sayılı OKK doğrultusunda konunun GBOK'ye götürülerek Lahey Adalet Divanı gibi mercilerde ihtilafın çözümü için girişimlerde bulunulabilir. Yine GB kapsamında konu DTÖ'ye intikal ettirilerek çözüm aranabilir. Nitekim iş adamlarına uygulanan vize ticari bir engel niteliğindedir (Demirbulak, 2011: 31). Öyle ki malların serbest dolaşımı, prensipte malların piyasaya sürülmesini de korur. Bu bağlamda sürümü artırıcı önlemler, numuneler, söz konusu ülkedeki hazırlık aşaması ve malların sürümü bağlantısında bulunan sözleşmelerin yapılması ve uygulanması gibi faktörler ticari nitelik taşır ve Türk girişimcilerine AB üyesi ülkelere giriş ve hatta yerleşme hakkı da tanıyabilmektedir (Can, 2008: 65).

Diğer bir çözüm yolu olarak da, ATAD kararları doğrultusunda hangi kişi gruplarının hangi şartlar da vizeden muaf tutulacağı AB ve Türkiye arasında yapılacak, örneğin OKK gibi bir düzenleme ile karara bağlanabilir. Son olarak da müzakereleri devam eden GKA'yı imzalamak bu sorunu ortadan kaldıracaktır (Karakeçili, 2011: 45). Ancak Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) tarafından hazırlanan bir raporda da ortaya konulduğu üzere, Türkiye'nin GKA'yı imzalaması halinde ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda büyük bir külfet altına girebileceği, kendisine gelen göçmenleri kendi ülkelerine tekrar gönderememesi durumunda yasa dışı göçmenlerin "depo ülkesi" haline gelebileceği göz ardı edilmemelidir (Özcan ve Diğerleri, 2010: 36-45). Diğer bir dikkat edilmesi gereken nokta ise GKA'nın imzalanması ile direkt olarak Türk vatandaşlarına vize muafiyet hakkının tanınmayacağı ve bu muafiyetin ancak tüm üyelerin olumlu oy kullanması sonucu ortaya çıkacağıdır (www.usak.org.tr, Erişim: 11.1.2012). Diğer bir ifade ile tüm üyelerin olumlu oy

kullanmama ihtimalleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Tüm bunlar için kapsamlı bir analiz yapılması kuşkusuz lehte olacaktır.

3.4. TAŞIMA KOTALARI

İhracatımızın önemli bir kısmını gerçekleştirdiğimiz AB pazarına ürünlerimizi taşıırken karşılaşılan “karayolu taşıma kotaları” Türkiye’nin GB kapsamındaki sorunlarından bir tanesidir. AB, 2001 yılından itibaren üçüncü ülke TIR’larına kota uygulamaktadır. Türkiye’de halen AB üyesi olmaması nedeniyle, GB uygulamasına rağmen, söz konusu kota uygulamasına maruz kalmaktadır. Bu durum hem nakliye sektörünün iş potansiyelini olumsuz yönde etkilemekte hem de Türkiye’nin AB’ye olan ihracatını kısıtlamaktadır (www.euractiv.com.tr, Erişim: 06.01.2012).

Söz konusu taşıma kotaları AB üyesi ülkeler ile Türkiye arasında gerçekleştirilen ikili anlaşmalar ile belirlenmektedir. Ancak belirlenen miktarlar çoğu zaman Türkiye’nin ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Tablo 3.3’ü incelediğimizde, örneğin İtalya’nın 2010 yılında Türk taşımacılarına transit geçişler için vermiş olduğu belge sayısının 6.000 olduğu görülmektedir. Bu durum şunu ifade etmektedir; İtalya’yı transit geçerek Fransa’ya İspanya’ya veya Portekiz’e mal taşınması istenildiğinde İtalya tarafından en fazla 6.000 sefere izin verilmektedir. Bu belgelerin tükenmesi halinde ise, Ro-Ro gemileri ile İtalya’nın Trieste Limanına gelen Türk araçları, İtalya üzerinden değil Avusturya ve Almanya üzerinden dolaşarak İsviçre, Fransa, İspanya ve Portekiz’e ulaşabilmektedir (Avusturya ve Almanya’ya geçişte, “beyaz belge” olarak tabir edilen kota dışı belgeleri kullanma imkanı vardır). 2007 yılında, İtalya tarafından transit geçiş belgesinin yine 6.000 ile sınırlandırılmasından dolayı, Trieste limanına gelen 19.471 aracın 13.471 adeti Avusturya üzerinden İsviçre, Fransa, İspanya ve Portekiz’e ulaşmak zorunda kalmıştır (www.ayso.org.tr, Erişim:

14.4.2013). Bu durum ise haliyle Türk taşımacıların zaman ve yakıt açısından ilave maliyetlere katlanmalarına sebebiyet vermektedir

Tablo 3.3. AB Üyesi Ülkeler ve Türkiye Arasında İkili Anlaşmalarla Belirlenen Geçiş Belgesi Adeti ve İhtiyaç Duyulan Geçiş Belgesi Adeti

	Belirlenen Geçiş Belgesi Adeti (2010 yılı için)	İhtiyaç Duyulan geçiş Belgesi Adeti (2010 yılı için)
Avusturya Tektip	15.000	145.000
İspanya Tektip	5.260	8.000
İtalya Tektip	31.000	38.000
İtalya Transit	6.000	12.000
Macaristan Tektip	21.500	45.000
Romanya Transit	25.000	50.000
Yunanistan İkili	20.000	30.000

Kaynak: Süer, 2010

Türk taşımacıların önemli sorunlar yaşadığı diğer bir ülke ise Avusturya'dır. Tablo 3.3.'den de görüleceği üzere bu ülke 2010 yılı için 145.000 geçiş belgesi ihtiyacı olduğu halde Türk taşımacılarının kendi ülkesini geçme imkanını 15.000 geçiş belgesi ile sınırlandırmıştır. Söz konusu belgelerin tükenmesi halinde ise Türk araçlarının, Maribor (Slovenya), Ferneti (İtalya), Szeged (Macaristan) olmak üzere üç ayrı Ro-La tren yolu hatlarını kullanmaları halinde kendi ülkesini transit geçmelerine izin vermektedir. Bu durum İtalya örneğinde olduğu gibi Türk taşımacılarının ilave bir maliyet altına girmelerine neden olmaktadır. Uluslararası Nakliyeciler Derneği (UND)'nin hesaplamalarına göre Ro-La tren yolu hatlarını kullanmak, her taşıt için karayoluna göre ortalama olarak 300€ daha pahalıdır ve aynı zamanda daha fazla süre beklemeye neden olmaktadır (www.und.org.tr, Erişim: 12.05.2013).

Diğer yandan AB ülkeleri "ikili geçiş belgesi" kotaları ile kendi ülkelerine belirli bir miktarın üzerinde mal girişini engellemektedirler. Bir başka ifadeyle, Türk

taşımacılarına 20.000 adet ikili geçiş belgesi sunan bir ülke, her TIR'ın ortalama 20 ton yük aldığı göz önünde bulundurulduğunda kendi sınırlarına mal girişini 400.000 ton ile sınırlandırmaktadır (Baydarol, 2008b; Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), 2010: 30). Örneğin 2010 yılı için İspanya, Türkiye'ye 5.260 adet ikili geçiş belgesi sağlamıştır (www.und.org.tr, Erişim: 02.4.2013). Bu durumda İspanya, yine her aracın ortalama 20 ton yük taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin kendi ülkesine karayolu ile yapacağı ihracatı 10.520 ton ile sınırlandırmış olacaktır.

Özetle, AB ülkeleri tarafından uygulanan taşıma kotaları, bir yandan geçiş belgesi yetersizliğiyle Türkiye'nin ihracatı üzerinde baskı oluştururken diğer yandan daha fazla maliyete (daha fazla yakıt, ilave yol ücretler vb.) ve zaman kaybına neden olmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre malın ulaşımında yaratılan bir günlük gecikme ticaret hacminin %1, taşımacılık maliyetlerini %10 artırma ise ticaret hacminin %20 daralması anlamına gelmektedir (Baydarol, 2008b). Yine teslimattaki 1 günlük gecikme, zamana karşı hassas ürünlerin ihracatını %7 azaltmaktadır (www.und.org.tr, Erişim: 11.07.2013). UND'nin yapmış olduğu hesaplamalara göre AB ülkelerinin uygulamış olduğu kotalar nedeniyle Türkiye ekonomisinde meydana gelen kayıp ortalama olarak yılda 5 milyar dolardır (Baydarol, 2008b).

AB üyesi devletler söz konusu taşıma kotalarını, karayolu taşımacılığının 1/95 sayılı OKK çerçevesinde düzenlenmediğini; söz konusu uygulamaların malların serbest dolaşımı kapsamında değil, hizmetlerin serbest dolaşımı kapsamında ele alınması gerektiğini ileri sürerek uygulamaktadırlar (Demirbulak, 2011: 33; www.euractiv.com.tr, Erişim: 06.01.2012). Gerçekten de 1/95 sayılı OKK'de taşımacılıkla ilgili bir bölüme yer verilmemiştir (Baydarol, 2008b) Ancak taşımacılığın kota uygulamaları ile kısıtlanması ilk bakışta hizmetlerin serbest dolaşımı

ile ilişkilendirilse de, burada asıl etki malların serbest dolaşımı üzerinde kendisini göstermektedir. Bu husus AT Anlaşmasının 50. maddesine göre de böyledir. Söz konusu madde de, bir ücret karşılığı yapılan faaliyetlerin, ancak malların serbest dolaşımının uygulama alanı bulmadığı hallerde hizmet olarak değerlendirilebileceği, bu iki özgürlüğün çakışması halinde ise hizmetlerin serbest dolaşım özgürlüğünün tali konumda olacağı hükme bağlanmıştır (Şahin, 2010: 151).

Taşıma kotalarının, malların serbest dolaşımı üzerinde direkt etkisi olduğunu ATAD kararlarında da görmek mümkündür. ATAD, 2005 tarihli “Comission v Austria” davasında, Avusturya’nın, İtalya ve Almanya arasındaki ticarete önemli bir güzergah olan Inn vadisindeki otoyolu çevre kaygılarını öne sürerek belirli ürünleri taşıyan ve ağırlığı 7,5 tondan fazla olan araçların geçişine kapatan düzenlemesinin, malların serbest dolaşımına aykırılık teşkil ettiği sonucuna ulaşmıştır (Şahin, 2010: 152). Taşımacılık konusu ile doğrudan ilgili olan SİOT kararında ise ATAD şu sonuca ulaşmıştır (Karakeçili, 2011: 32):

GB üye devletler arasındaki malların serbest dolaşımını da mutlak surette kapsar. Bu serbesti her ne şekilde olursa olsun malların transit geçişini engelleme ya da engelleme tehdidi oluşması durumunda tam olarak gerçekleşmez... GB sıkı sıkıya malların serbest dolaşımının tam olarak gerçekleşmesine bağlıdır... Ortak pazarın temeli olan bu serbesti aynı zaman da transit geçiş özgürlüğünü de kapsar. Bu durum ise, üye devletlerin toprakları üzerinden transit geçiş yapan mallara ne transit vergisi, ne de transit geçişe ilişkin herhangi bir ücret ya da zorluklar uygulanamayacağını ortaya koymaktadır

Öyleyse, söz konusu kota uygulamalarının, malların serbest dolaşımı üzerinde etkili olduğu aşikârdır. Ancak bahse konu kota düzenlemelerinin miktar kısıtlamalarına eş etkili birer tedbir olup olmadığının da irdelenmesi gerekmektedir (Şahin, 2010: 152). Bu hususta da ATAD’ın vermiş olduğu kararlara bakmak yerinde olacaktır. ATAD, 1973 tarihli “Geddo” kararında, ‘duruma göre ithalatın, ihracatın ya da transit malların

tamamen veya kısmen sınırlanmasına yol açan önlemleri ve tanımı ya da yönetimi ne olursa olsun aynı etkiyi doğuran yükleri' miktar kısıtlamasına eş etkili tedbir olarak nitelendirmiştir. ATAD, söz konusu tanımı, Dassonville kararı ile biraz daha açarak 'üye devletlerce çıkarılan ve Birlik içi ticareti doğrudan ya da dolaylı, fiilen ya da potansiyel olarak güçleştirmeye elverişli olan tüm ticari kurallar, miktar kısıtlamasına eşdeğer etkili önlem kabul edilir' ifadesini kullanmıştır (Göçmen, 2011: 195). Dolayısıyla Türk taşımacılarının AB pazarlarına girmesini zorlaştıran kota uygulamalarının miktar kısıtlamalarına eş etkili bir önlem olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan Nuhoglu'nun da ifade ettiği gibi "bir malın ithalatı ya da ihracatında adı ve nedeni her ne olursa olsun gereksiz maliyetlere yol açan uygulamaların gümrük vergisine eş etkili bir vergi olduğu" (Can, 2008: 65) da göz önüne alındığında görülmektedir ki AB üyesi ülkelerce uygulanan taşıma kotaları GB kurallarına aykırılık teşkil etmektedir. Zira 1/95 sayılı OKK'nın 4., 5. ve 6. maddeleri uyarınca Taraflar arasında gerçekleştirilecek ithalat ve ihracatta gümrük vergisi ile eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamaları ile eş etkili tüm önlemler yasaklanmıştır (Özen, 2002: 218).

Bahse konu taşıma kotaları, AB ülkelerinin iddia ettiği gibi, malların serbest dolaşımı kapsamında değil de hizmetlerin serbest dolaşımı kapsamında ele alınmış olsa dahi, AB ülkelerinin transit geçişlerde kota uygulamaları gerekmektedir. Zira GATT anlaşmasının 5. maddesi bunu gerektirmektedir. Söz konusu madde de , "... en elverişli güzergahlar kullanılmak suretiyle, her bir akit tarafın toprakları üzerinden transit serbestisi vardır. Ülkeler arasında hiçbir ayrımcılık yapılamaz" denilmiştir (MÜSİAD, 2010: 30). Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki AB bu hususta kendisi ile çelişmektedir. Öyle ki, Türkiye'nin, Kıbrıs Rum Yönetimi'nde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman

Kıbrıs Rum Yönetimi'nde olan gemi ve uçaklara liman ve havaalanlarını açmaması, AB tarafından malların serbest dolaşımının ihlali olarak değerlendirilmiştir(Avrupa Komisyonu, 2012: 46)

Öte yandan üye devletlerin ithalat ve ihracatı yasaklama yetkileri tamamıyla ellerinden alınmış değildir. Öyle ki, 1/95 sayılı OKK'nın 7. maddesi bazı istisnai durumlarda Tarafların ithalata ve ihracata bir takım kısıtlamalar getirebileceğini hükme bağlamıştır. İlgili maddeye göre Taraflar, genel ahlak, kamu düzeni veya kamu güvenliği; insanların, hayvanların ve bitkilerin sağlığının ve yaşamının korunması; sanat değeri veya tarihi ya da arkeolojik değer taşıyan ulusal varlıkların veya sınai ya da ticari mülkiyetin korunması gerekçesiyle malların ithalatını, ihracatını veya transit geçişini engelleyebilecektir. Ancak söz konusu yasak ya da kısıtlamaların Taraflar arasında ticarete keyfi bir ayrımcılığa neden olmaması gerekmektedir (Özen, 2002: 218). Bu durum AT Anlaşmasının 30. maddesine göre de böyledir ve söz konusu tedbirlere başvurmak için korunması gereken menfaatin ticareti daha az kısıtlayan yollarla korunmasının mümkün olmaması gerekir (Baykal, 2006:117-118). Bu bağlamda, Belçikalıların, Türk taşıtlarına kota uygularken “ineklerimiz rahatsız oluyor” şeklinde bir gerekçe sunmalarının (www.abgs.gov.tr, Erişim: 28.12.2011), hem hukuken hem de Ortaklık ilişkisi babından geçerliliğinin sorgulanması gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

En nihai analizde denilebilir ki, Türk taşımacılığının karşı karşıya kaldığı, taşıma maliyetlerini artıran, ürünlerin zamanından sonra raflarda yerini almasına neden olan, Türkiye'nin ihracatını kısıtlayan ve rekabet gücünü olumsuz etkileyen taşıma kotası uygulamaları (Keçeci, 2006; www.und.org.tr, Erişim: 27.04.2013; www.lojiport.com, Erişim: 29.04.2013), malların serbest dolaşımı bakımından miktar kısıtlamalarına eş

etkili bir tedbir oluşturmakta ve malların serbest dolaşım özgürlüğünü kısıtlayarak GB'ne aykırılık teşkil etmektedir (Şahin, 2010: 153). Burada şunu da belirtmek gerekiyor ki bu haksız uygulamadan olumsuz etkilenen sadece Türk üretici değil, aynı zamanda AB üreticileri de etkilenmektedir. Zira ülkemize yapılan doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kısmı AB'den gelmektedir (Baydarol, 2008b; Avrupa Komisyonu, 2012: 5).

Taşıma kotası engelinin aşılması açısından aşağıda belirtilen yollar izlenebilir;

- AB üye ülkelerinin uygulamış olduğu taşıma kotalarını ortadan kaldırmak için öncelikle hukuksal zeminde hakkımızı aramamız gerekmektedir. Bu yol için de en ideal mercilerden biri ATAD'dır. 1/95 sayılı OKK'nın 66. maddesine göre Türkiye ile Topluluk arasında GB'nin işleyişine yönelik bir ihtilaf meydana geldiği durumlarda ATAD kararlarının emsal alınacağı belirtilmiştir (Baydarol, 2008b). Dolayısıyla taşıma kotası sorunu malların serbest dolaşımı kapsamında ATAD'a taşınmalıdır.
- 1/95 sayılı OKK'nın ulaştırma hizmetlerini de kapsayacak şekilde tekrar düzenlenmesini talep etmek,
- Malların dolaşımının çevresel sorunlardan dolayı engellenmesinin önüne geçilmesi babından ulaştırma sektörüne yatırımlar yapılması ve daha çevreci araçların kullanılması,
- Konunun DTÖ nezdinde de ele alınmasına yönelik girişimlerde bulunulması,
- GBOK gibi Ortaklık organları toplantılarında ve üyelik müzakerelerinde taşıma kotalarının GB anlayışı ile uyuşmadığını ve GB kurallarına aykırılık teşkil ettiğini belirtmek ve kaldırılmasını sürekli olarak talep etmek.

SONUÇ

Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye arasında 1.1.1996 tarihinde tesis edilen Gümrük Birliği (GB), Taraflar arasındaki ticareti artırmış ve her iki tarafa da önemli avantajlar sağlamıştır. Taraflar arasındaki dış ticaret rakamları da bunun bir göstergesidir. AB(27) ile dış ticaret hacmi 1996'da 36,8 milyar dolar iken 2012 yılında 146,7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Aslında Türkiye'nin AB pazarlarına avantajlı olarak mal ihraç etmesi GB anlaşmasından öncesine dayanmaktadır. Zira AB, Türkiye menşeli ürünler için gümrük indirimlerini 1971 yılından itibaren uygulamaya başlamıştır.

Türkiye ve AB arasında tesis edilen gümrük birliği sadece Taraflar arasındaki ticareti serbestleştirecek olan, gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları ile bunlara eş etkili önlemleri kaldırmakla sınırlı kalmamış, ortak rekabet politikası, ortak ticaret politikası ve otonom rejimler, ticarete teknik engellerin kaldırılması, devlet yardımları vb. alanlarda da mevzuat uyumunu öngörerek klasik bir GB'nin ötesine geçmiştir.

Bu alışmada AB ve Türkiye arasında tesis edilen Gümrük Birliği'nin eksik yönleri sorgulanmıştır. Bu erevede Türkiye'nin gerek AB ile olan ticaretini gerekse nc ülkelerle olan ticaretini engelleyen bir takım sorunlu uygulamaların varlığı tespit edilmiştir.

Türkiye AB'ye ye olmadan AB'nin GB'ne taraf olmuştur ve Türkiye'nin AB'ye tam yeliği hala gerçekleşmiş değildir. Bu durumun GB ilişkilerine zarar verdiği görülmektedir. Öyle ki tam ye olmayan Türkiye GB'ni ilgilendiren konularda söz sahibi olamamaktadır. Zira karar alma mekanizmasında Türkiye'ye yer verilmemektedir. Bunla birlikte 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK)'da, GB'nin işleyişi ile doğrudan ilgili alanlarda Avrupa Komisyonu'nun ye devletlerin uzmanlarına danıştığı her durumda Türk uzmanlara da gayri resmi olarak danışması

öngörölmüştür. Ancak Komisyonun bu görevi çoğunlukla yerine getirmediği görölmektedir. Dolayısıyla danışma ve karar alma mekanizmasının işleyişinde meydana gelen bu aksaklıklar, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren ticari kararların ki özellikle GB ile doğrudan alakalı konulara yönelik kararların Türkiye'nin içinde bulunmadığı komiteler tarafından alınması ve Türkiye'ye sadece bu kararlara uyma yükümlülüğü getirmesi gibi güçlölklere neden olmaktadır. Ticaret politikalarının sürekli değişime uğradığı ve ölkelerin ekonomik anlamda yeni arayışlar içerine girdiği günümüzde fikir belirtemediğimiz, önceliklerimizi sıralayamadığımız ve alınmasında herhangi bir etki meydana getiremediğimiz kararlara sadece uymakla yükümlü bulunmamız, karşılıklı çıkarların gözetilmesini ve ilişkilerin iyi niyet çerçevesinde yürütölmesini gerekli kılan bir Gümrük Birliği ile bağdaşmamaktadır. Bu bağlamda GB'nin işleyişi ile ilgili sorunların görüştüğüğü Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK) toplantılarında bu durum sürekli dile getirilmeli ve ticari konuların görüştüğüğü ve kararların alındığı komitelere GB'nin AB içerisindeki işleyişinin izlenmesi, mevzuat değişikliklerine ilişkin bilgilerin zamanında ve düzenli olarak alınması bağlamında katılım sürekli talep edilmelidir. Ayrıca komitelere katılım gözlemci statüsünde değil, Türkiye'nin GB'ne ortak bir öлке olduğu göz önüne alınarak kararlarda etkisi olan taraf olarak gerçekleştirilmelidir.

AB-Türkiye Gümrük Birliği ilişkisinde bir sorun olarak tespit edilen ve çok acil olarak çözüme kavuşturulması gereken konulardan bir diğeri ise AB'nin üçüncü ölkeler ile gerçekleştirmiş olduğu/gerçekleştireceği Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) kaynaklıdır. Bilindiği üzere Türkiye 1/95 sayılı OKK gereğince AB'nin "tercihli ticaret anlaşmalarına" uyum sağlamakla yükümlüdür. Bu çerçevede Türkiye günümüze kadar 18 öлке ile STA imzalamakla beraber, 14 öлке/öлке grubu ile de müzakerelere başlama

girişimleri sürdürmektedir. Ayrıca AB üyelikleri nedeniyle, imzalanan serbest ticaret anlaşmasının GB'ye dönüştürüldüğü 11 ülke bulunmaktadır. Ancak bahse konu STA'lar Türkiye'nin çıkarlarının göz önünde bulundurulmadığı bir ortamda imzalanmakla beraber alınan kararlar doğrultusunda Türkiye üzerinde direkt bir etkiye sahiptir. Zira daha önce de belirtildiği üzere Türkiye'nin karar alma sürecinde söz hakkı bulunmamaktadır.

STA'lardan kaynaklanan sorunlar genellikle üçüncü ülke kaynaklı olarak kendisini göstermektedir. Öyle ki Türkiye STA'lara direk taraf olamadığı gibi anlaşma metinlerinde üçüncü ülkeleri, AB ile imzaladıkları STA'ya benzer bir anlaşmayı Türkiye ile de imzalaması yönünde bağlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla üçüncü ülkeler 1/95 sayılı OKK gereği (AB'nin OGT'sine uyma yükümlülüğü) kendilerine pazarını gümrüksüz olarak açan Türkiye ile, zaten gümrük avantajını yakalamış olmaları hasebiyle ya anlaşma imzalamaya yanaşmamakta ya da uzun yıllar anlaşma imzalama hususunda mutabakata varılamamaktadır. Nitekim AB ile STA imzaladıktan sonra benzer bir STA'yı Türkiye ile de imzalama süresi Şili, Lübnan ve Ürdün gibi ülkeler ile 5-6 yıl veya daha fazla bir süreyi bulmuş, Meksika, Güney Afrika ve Cezayir ile ise STA imzalama çerçevesinde müzakereler dahi başlatılamamıştır. Bu durum Türk ekonomisi aleyhinde sonuçlar doğurmaktadır. Zira bir yandan AB ile STA imzalayan üçüncü ülkelerin ürünleri AB üzerinden ülkemize gümrüksüz bir şekilde girerken bizim ürünlerimiz söz konusu ülkelere ihracında yüksek gümrük vergileri ile karşılaşılmakta, diğer yandan üçüncü ülke pazarına gümrüksüz erişen AB ülkeleri karşısında rekabet bağlamında avantajlar kaybolmaktadır. AB'nin STA müzakerelerini yürüttüğü ya da müzakerelere başlamayı düşündüğü ülkeler arasında ABD ve Japonya gibi oldukça güçlü bir ekonomiye sahip ve Türkiye'nin halihazırda zaten ticaret açığı verdiği

ülkelerin bulunması ise konunun önemini ve bu sorunun bir an önce çözüme kavuşturulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan AB'nin "yeni nesil STA"lar kapsamında anlaşmaya sadece malların serbest dolaşımını değil hizmetler, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları vb. konuları da dahil ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye üçüncü ülkeler ile bu konuları da müzakere etmek durumunda kalacaktır. Bu durumun en olası sonucu anlaşma sürecinin uzaması ve arada geçen sürenin Türkiye ekonomisinin aleyhine sonuçlar doğurması olacaktır. Bu bağlamda AB'nin üçüncü ülkeler ile STA imzalama sürecinde Türkiye ekonomisinin çıkarlarının göz önüne alınması ve imzalanan STA'ların Türkiye aleyhine ticaret saptırıcı bir etki meydana getirme olasılığının ortadan kaldırılması, hem GB'nin düzgün işleyişi açısından hem de 1/95 sayılı OKK'da yer alan hükümlere uyma yükümlülüğünün yerine getirilmesi açısından şarttır.

STA'lardan kaynaklanan sorunların çözümü için ilk olarak, AB'nin, imzalayacağı her STA öncesi gerçekleştirdiği ekonomik etki analizlerine Türkiye'yi dahil etmesi ve anlaşma metinlerini Türkiye'nin de bahse konu anlaşmaya kendisiyle eş zamanlı olarak taraf olmasını sağlayacak hükümleri eklemesi gerekmektedir. Bu konuda gerek ortaklık organları gerekse AB ülkeleri hükümetleri nezdinde girişimlerde bulunulmalıdır. Anlaşmaların eş zamanlı olarak gerçekleştirilememesi durumunda ise, üçüncü ülkelerin AB ile STA imzalamasının ardından "belirli bir süre içerisinde" benzer bir anlaşmayı Türkiye ile de yapacaklarına dair maddeler anlaşma metnine dahil edilmeli, geçen süre içerisinde Türkiye ya gümrük vergilerini kaldırma yükümlülüğünden muaf tutulmalı ya da bahse konu ülke mallarına yönelik telafi edici vergi uygulamalıdır. Böylece hem olası kayıpların önüne geçilmiş hemde üçüncü ülkelerin keyfi uygulamalarına maruz kalınmamış olur. Diğer bir çözüm yolu ise 1/95

sayılı OKK kapsamında Türkiye'nin tercihli ticaret anlaşmalarına uyum sağlama yükümlülüğünü düzenleyen maddelerinin, Türkiye'nin bahse konu anlaşmalara doğrudan ve eş zamanlı olarak taraf olacağını belirtir şekilde yeniden düzenlenmesidir.

Türkiye-AB GB ilişkisinde çözüme kavuşturulması gereken diğer bir önemli sorunun, AB ülkelerinin Türk vatandaşlarına uygulamış oldukları vizelerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. AB ülkeleri 1980'den beri Türk vatandaşlarına vize uygulamaktadır. Vize uygulamalarının Gümrük Birliği ile kesişmesi ise, bahse konu vizelerin, GB'ye konu oluşturacak büyüklükte ticaret yapan iş adamlarına ve malların ihraç ve ithalinin bir parçası olan, malları taşıyan şoförlere uygulanması ile ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar ilk bakışta vize uygulamasının malların serbest dolaşımı üzerinde bir etkiye sahip olmadığı düşünülse de, malların serbest dolaşımının prensipte malların piyasaya sürülmesini; sürümü artırıcı önlemler, numuneler, söz konusu ülkedeki hazırlık aşaması ve malların sürümü bağlantısında bulunan sözleşmelerin yapılması ve uygulanması vb. faktörleri koruduğu göz önüne alındığında vize ile malların serbest dolaşımı arasındaki ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Zira bu sayılanlar ya iş adamları ya da onların temsilcileri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Öte yandan iş adamların yeni bağlantılar kurması bir yana mevcut bağlantılarını yürütmekte zorlanmalarına, ihaleleri kaçırmalarına ve haksız rekabete maruz kalmalarına neden olan vize uygulamalarının haksız ve ortaklık hukukuna aykırı olduğu Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) tarafından da kabul edilmiştir. ATAD muhtelif kararlarında -ki özellikle Soysal kararında- Tarafların Katma Protokol m.41 den kaynaklanan yükümlülükleri doğrultusunda, "bazı AB ülkelerinin" hizmet sunan Türk vatandaşlarına vize uygulayamayacağına hükmetmiştir. Bu bağlamda kendileri açısından Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihte (bu tarih 1 Ocak 1973 tarihinden

önce AB'ye üye olan ülkeler için 1 Ocak 1973, daha sonra üye olan ülkeler içinse AB'ye üyelik tarihleridir) Türk vatandaşlarına vize uygulamayan AB ülkeleri bu tarihten sonra da uygulayamayacaktır. Zira Katma Protokol'ün 41. maddesi Taraflara, yerleşme serbestisi ve hizmet edimine yönelik yeni kısıtlamalar getiremeyeceklerini, hatta mevcut kısıtlamaları zaman içerisinde kaldıracaklarını hükme bağlamıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 12 AB üyesi ülkenin (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, İngiltere, Hollanda, Lüksemburg, İrlanda, Danimarka, Portekiz, İspanya ve Yunanistan) Türk vatandaşlarından vize talep edemeyeği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak ATAD kararlarına rağmen kimi ülkelerin Türk vatandaşlarına uyguladıkları vize prosedüründe bir değişikliğe gitmediği, kimi ülkelerin ise sınırlı bir kolaylık getirdiği; iş adamlarını kapsam dışı tutarak sınırlı sayıda hizmet sunucularına vizeleri kaldırma yoluna gittikleri; vizeyi kaldıran ülkelerin, vize yerine vize muafiyet belgesi (vize muafiyet belgesi de vizeye benzer bir uygulamadır ve katma protokol m.41 sadece vize prosedüründeki ağırlaştırmayı değil "standstill" hükmünü ihlal edecek bütün eş etkili tedbiri yasaklamıştır) talep ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla Türk vatandaşlarına AB ülkelerince uygulanan vizeler GB'nin düzgün işlemesi açısından çözüme ihtiyaç duyan önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Günümüzde bazı AB ülkeleri iş adamlarına uyguladıkları vize kapsamında bir takım kolaylıklar getirmekle beraber, Türk vatandaşlarına uygulanan vizenin tamamen kaldırılması için AB tarafından, Türkiye'nin, yasadışı göçmenlerin iadesi ile ilgili olan "geri kabul anlaşmasını" imzalaması talep edilmektedir. Geri kabul anlaşmasının imzalanması vize sorununa çözüm olabilecektir. Ancak Türkiye'ye getireceği demografik ve ekonomik yüklerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Diğer yandan Katma Protokol m.41 gereğince vize konusunda kazanılmış haklarımızın bulunması ve

bu hakların ATAD kararları ile de desteklenmesi hasebiyle, Türkiye'nin öncelikle her AB üyesi ülke için Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesinin ardından Türk vatandaşlarına uyguladıkları vize prosedüründe bir ağırlaştırma olup olmadığının tespiti, eğer bir ağırlaştırma söz konusu ise hukuki çerçevede haklarını aramaya devam etmesi; bunu yaparken Türk vatandaşlarının vize konusunda bilinçlendirilmesi, uzmanlar tarafından yönlendirilmesi ve maddi açıdan desteklenerek AB ülkelerine karşı dava açmalarının sağlanması sorunun çözümünde önemli rol oynayacaktır. Ayrıca başta Türk hükümeti olmak üzere AB Genel Sekreterliği gibi önemli merciler, ilgili AB kurumları ve AB üyesi ülkelerin hükümetleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunmalı ve gerekiyorsa ticari bir engel niteliğine haiz olan vize konusu Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Lahey Adalet Divanı gibi mercilere intikal ettirilmelidir.

Çalışmada son olarak irdelenen konu AB üyesi ülkelerin Türk taşıtlarına uyguladıkları geçiş belgesi kotalarıdır. AB ülkeleri 2001 yılından itibaren Türk taşıtlarına kota uygulamaktadırlar. Kotaların miktarları ise ilgili AB üyesi ülke ile Türkiye arasında imzalanan ikili anlaşmalarla belirlenmektedir. Ancak belirlenen kota miktarlarının Türkiye'nin ihracat potansiyelini karşılamakta yetersiz olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bir yandan transit geçiş belgelerinin diğer yandan ikili geçiş belgelerinin yetersizliği Türk ihracatı üzerinde baskı oluşturmakta, Türk ihracatçıların ilave bir takım masraflar yüklenmesine neden olmaktadır. Öyle ki transit geçiş güzergâhında olan bir AB üyesi ülkenin transit geçiş belgesinin tükenmesi durumunda Türk araçları ya ilgili ülke tarafından Ro-La tren yolu hatlarını kullanmaya zorlanmakta ya da Türk araçları istikametini değiştirerek başka ülkeler üzerinden dolambaçlı şekilde hedef ülkeye ulaşabilmektedir. Dolayısıyla ilave yakıt, yol ücretleri ve zaman maliyetleri ortaya çıkmaktadır. AB ülkeleri tarafından hukuksuz bir şekilde

uygulanmaya devam edilen kotaların Türk ekonomisine yıllık ortalama maliyeti 5 milyar dolardır. Ayrıca zaman kaybından dolayı Türk ürünlerinin, varış noktasına geç ulaşması rekabet ve pazarlama açısından da dezavantaj meydana getirmektedir

Öte yandan kota uygulamaları 1/95 sayılı OKK ve dolayısıyla GB'ne aykırılık teşkil etmektedir. Her ne kadar 1/95 sayılı OKK da ulaştırma ile hükümlere yer verilmemiş ve AB ülkeleri bahse konu kota uygulamalarının hizmetler kapsamına girdiğini (hizmetler kapsamında ele alınmış olsa dahi GATT anlaşmasının 5. maddesi gereğince transit geçiş hakkı tanınmalıdır), GB kapsamında yer almadığını savunuyor olsa da ATAD kararları incelendiğinde, ATAD'ın taşıtlara uygulanan kotaların malların serbest dolaşımı üzerinde doğrudan etkisi olduğuna hükmettiği görülmektedir. Yine ATAD, kararlarında, tanımı ve yöntemi ne olursa olsun malların ihracatını ve ithalatını ya da transit geçişini kısmen ya da tamamen engelleyen önlemlerin ve aynı etkiyi doğuran yüklerin miktar kısıtlamalarına eş etkili önlemler olduğunu hükme bağlamıştır. Diğer yandan malların serbest dolaşımında gereksiz maliyetlere sebebiyet veren uygulamaların gümrük vergisine eş etkili tedbir olduğu da göz önüne alındığında taşıma kotalarının Gümrük Birliğine aykırılık teşkil ettiği aşikâr olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sorunun çözüme kavuşturulması açısından yine ATAD'ın vermiş olduğu kararlar emsal alınıp sorun ATAD nezdinde çözüme ulaştırılabilir. Zira daha önce de belirtildiği üzere ATAD'ın, taşıtlara uygulanan kotaların malların serbest dolaşımı üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğuna dair vermiş olduğu kararlar mevcuttur. Diğer yandan konu GATT anlaşması çerçevesinde ele alınarak DTÖ'ye intikal ettirilebilir. Kesin bir çözüm olmamakla beraber, çevre kaygıları nedeniyle kota uygulayan ülkelerin itirazlarının önüne geçilmesi açısından daha çevreci taşıtların kullanılması da sorunun

çözümü açısından etkili olacaktır. Ayrıca kota sorunu özellikle GBOK toplantılarında sürekli gündeme getirilerek çözüm talep edilmelidir.

Türkiye-AB Gümrük Birliği'nde yaşanan sorunların çözülme ulaştırılması bağlamında yukarıda bahsi geçen çözüm önerileri ile sorunlu uygulamaların önüne geçilememesi durumunda GB kararının, mevcut sorunları ortadan kaldıracak şekilde, değişen ekonomi politikaları da göz önünde bulundurularak tekrar revize edilmesi nihai çözüm olabilecektir. Diğer bir çözüm yolu ise günümüzde de sıkça vurgulandığı üzere AB'nin Gümrük Birliği'nden çıkarak mevcut anlaşmayı STA'ya dönüştürmektir. Ancak bu durumun olası getiri ve götürülerinin iyi analiz edilmesi gerekmekte ve böyle bir durumda Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda ilerleyen ve DTÖ kapsamında bir takım sorumlulukları bulunan bir ülke olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmada Türkiye-AB Gümrük Birliği'nde yaşanan sorunlar ortaya konulurken genel manada hukuki ve siyasi bir çerçeve içerisinde hareket edilmiştir. Dolayısıyla bundan sonraki çalışmalarda yapılacak, ekonomik verilerin kullandığı ayrıntılı bir analiz çalışması sorunların daha net bir şekilde ortaya konmasında etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçay, B. (2011), **Aday Ülke Statüsü Kazanımı Sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Ekonomik Entegrasyonu: Koşullar ve Kısıtlar**, Maliye Dergisi, Sayı: 160, ss: 1-27.
- Arat, T. (1995), **Avrupa Birliği İle Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği'nin Yeri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 44, Sayı: 1-4, ss: 587-606.
- Atalay, I. (2011), **Türkiye'nin Dış Ticaretinde Serbest Ticaret Anlaşmaları Hakkında Bilgi ve Değerlendirme Notu**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (08.02.2012).
<http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/RaporlarYayinlar/TurkiyeninDisTicaretindeSerbestTicaretAnlasmalari.pdf>
- Ateş, A. (2011), **Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu**, (13. 11. 2011).
<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/2341-ekonomik-entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu>
- Ankara Ticaret Odası (ATO), (2007), **Gümrük Kamburu Raporu**, (19.12.2011).
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1054&l=1>
- Avrupa Komisyonu, (2009), **Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2009**, (25.11.2010).
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf
- Avrupa Komisyonu, (2012), **Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2012**, (20.11.2012).
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf

- Aydoğan, O. (2007), **Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye'nin AB ve Üçüncü Ülkelerle Olan Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aynagöz, Ö. (2003), **Gümrük Birliği Teorisinin Gelişimi**, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 44-46, ss: 23-39.
- Bakkalcı, A. C. (2002), **Avrupa Birliği İle Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Sayı: 2, ss:39-53.
- Balkır, C. (2010), **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Baydarol, C. (2008a), **Asimetri ya da Onlar Ortak Biz Pazar**, (5.09.2012).
<http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/analyze/asimetri-ya-da-onlar-ortak-biz-pazar>
- Baydarol, C. (2008b), **Gümrük Birliği ve Türk Taşımacılığı**, (19.12.2011).
<http://www.turktrade.org.tr/tr/article/b25692c9-a0a5-4e4a-81f0-35514eeb4b3c/gumruk-birligi-ve-turk-tasimaciligi.aspx>
- Baydur, C. M. ve B. Süslü (2004), **Ekonomik Bütünleşme Olarak Parasal Birlik**, T. Uzun ve S. Özen, (Ed.), Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye İçinde (231-262), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Bayhan, T. (2010), **Avrupa Birliği Ülkelerinde Türk İşçilerinin Serbest Dolaşım ve Aile Birleşimi Hakları: Sorunlar ve Beklentiler**, Çalışma İlişkileri Dergisi, Cilt:1, Sayı:1 ss:173-206.

- Baykal, S. (2006), **Avrupa Birliğinde Malların Serbest Dolaşımı ve Çevrenin Korunması: Farklı Menfaatler Arasında Denge Arayışı**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, ss: 103-129.
- Baykal, S. (2009), **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku Kapsamında Vize Uygulaması: Hukuki Durum Saptaması ve Öneriler**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu, AB Çalışmaları, Mayıs-2009.
- Bayraktutan, Y. (2007), **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, 4. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.
- Bilici, N. (2010), **Avrupa Birliği ve Türkiye: Temel Bilgiler**, İktisadi-Mali Konular, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Bozkurt, V. (2001), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Vipaş Yayınları, Bursa.
- Can, H. (2008), **Avrupa Birliği'nde Türk Girişimcilerin Serbest Dolaşım Hakkı**, Asomedy Dergisi, Mart-Nisan Sayısı, ss:56-67
- Can, H. ve Ç. Özen (2005), **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Çak, D. ve M. Çak (2007), **Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Verileri ve İhracat Gelirleri Analizi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-68, İstanbul.
- Çelebi, A. (2012), **Ekonomik Kriz Ortamında Sürdürülebilir Büyüme İçin Yeni İhraç Pazarlarının Yaratılmasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının Rolü**, Dış Ticarete Durum Dergisi, Sayı: 73, ss: 98-105.
- Dedeoğlu, B. (1996), **Adım Adım Avrupa Birliği**, Çınar Yayınları, İstanbul.
- Demirbulak, S. (2011), **Avrupa Birliği Hukuku ve Haklarımız**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Yayın No:192.

- Dilemre, H. (2010), **Avrupa Birliği İle Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Gelişimi**, Dış Ticarete Durum Dergisi, Sayı: 69, ss: 58-66.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (1993), **Ankara Anlaşması ve Katma Protokol, Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler Cilt: 2**, DPT Yayınları Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Avrupa Birliği ve Türkiye Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, DPT: 2545-ÖİK: 561, Ankara.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), (2002), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Dura, C. (2010), **Gümrük Birliği Neden Askıya Alınmalıdır?**, (14.03.2012).
http://www.cihandura.com/eski/index.php?option=com_content&task=view&id=516&Itemid=49
- Dura, C. ve H. Atik (2007), **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 3. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara
- Eralp, N. A. (2010), **Türkiye'nin Vize Politikası: AB'de Serbest Dolaşma Talebinden Vaz Mı Geçildi**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu, Şubat 2010.
- Eralp, N. A. (2011), **AB-Türkiye İlişkileri: Vizelerin Kaldırılmasına Doğru Toplantısından Ne Çıktı?**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu, Aralık 2011.
- Ergüt, Ö. (2009), **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısındaki Gelişmeler**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertürk, E. (2002), **Uluslararası İktisadi Birleşmeler**, 3. Baskı, Vipaş Yayınları, Bursa.

- Göçmen, İ. (2011), **İç Pazar Dolaşım Serbestleri İle Birlik Vatandaşlarının Dolaşım Serbestisinin Etkileşimi**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gökalp, M. F. ve A. Yıldırım (2004), **Türkiye-AB Sürecinin Ekonomik Etkileri**, T. Uzun ve S. Özen, (Ed.), Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye İçinde (263-288), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gümrükçü, H. (2002), **Türkiye ve Avrupa Birliği: İlişkinin Unutulan Yönleri Dünü ve Bugünü**, Avrupa-Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Gümrükçü, H. (2008), **A(E)T/AB Türkiye Ortaklık Hukukunun Türkiye'ye Yansımaları ve Hizmet Sektörü**, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve TUGİAD Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, Antalya.
- Gümrükçü, H. (2010), **Vizesiz Avrupa ve Avrupa'da Kazanılmış Haklarımıza Dair Değerlendirmeler: Vize ve Vize Ötesi Haklar İçin Doğru Adımlar**, H. Gümrükçü ve B. Aksoy, (Ed.), Vizesiz Avrupa'ya Giden Yol: İnişler, Çıkışlar, Vurdumduymazlıklar ve Bir Hak Arama Kavgasının Anatomisi İçinde (23-37), Akdeniz Üniversitesi İİBF Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, Antalya.
- Gümrükçü, H. ve W. Voegeli (2010), **Prof.Dr. Harun Gümrükçü ve Prof.Dr. Wolfgang Voegeli'nin Ortak Açıklamaları**, H. Gümrükçü ve B. Aksoy, (Ed.), Vizesiz Avrupaya Giden Yol: İnişler, Çıkışlar, Vurdumduymazlıklar ve Bir Hak Arama Kavgasının Anatomisi İçinde (120-124), Akdeniz Üniversitesi İİBF Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, Antalya.

- Gürlel, F ve K. Akın (2010), **Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin de Dahil Edilmesi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-18, İstanbul.
- Groenendijk, K. (2011), **19 Şubat 2009 Tarihli ve C-228/06 (Soysal) Numaralı Avrupa Topluluğu Adalet Divanı Kararı İle İlgili JV 2009/144 (Yabancılar Hukuku İçtihadı Dergisi) Yorumu**, H. Gümrükçü ve Y. Karabacak, (Ed.), Avrupa-Türkiye İlişkileri: Vizesiz Avrupa ve Vize Ötesi Atad Kararları: Avrupa'nın Avrupalılığı İnkârcılığı! İçinde (131-136), Akdeniz Üniversitesi İİBF Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, Antalya.
- Groenendijk, K. ve E. Guild (2010), **Visa Policy Of Member States and The EU Towards Turkish Nationals After Soysal**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 232.
- Hatıplı, M. (2011), **Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, Ss: 14-32.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), 2010, **Vize Şikayet Hattı Proje Raporu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 227
- İntepe, Y. (2011), **Avrupa Birliği Ticaret Politikası ve Yeni Nesil Ticaret Anlaşmaları**, AB Bakanlığı Yayınları, Aylık Bülten, Sayı:8, ss:16-19.
- Kabaalıoğlu, H. (2010), **Turkey-EU Customs Union: Problems and Prospects**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 2, ss: 47-57.

- Karakaş, C. (2008), **Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün Mü?: Türkiye'nin AB Üyelığının Hukuki Dayanakları ve Tam Üyelik Alternatifleri**, Uluslar Arası İlişkiler Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 16, ss: 23-49.
- Karakeçili, F. (2011), **15'inci Yılında Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Yaşanan Temel Sorunlar**, İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı: 159 ss: 25-32.
- Karluk, R. (2005), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul.
- Karluk, R. (2007), **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, 6.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Karluk, R. (2009), **Uluslararası Ekonomi: Teori-Politika**, 9. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Keçeci, A. (2006), **Türkiye'de Karayolu Taşımacılığı**, (04.03.2012).
http://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-karayolu-tasimaciligi-tr.mfa
- Keskin, H. (2010), **Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara.
- Kılıç, R. (2005), **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği**, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Kırdar, D. (2005), **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Koçak, S. Y. (2009), **Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları**, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, Ss: 133-146.
- Kutlay, M. (2011), **Türkiye-AB İlişkilerinin Değişen Seyri ve Gümrük Birliğini Yeniden Düşünmek**, USAK Analiz Dergisi, Analiz No: 1.
- Kurtbağ, Ö. (2002), **Avrupa Birliği Genişlemesi ve Türkiye'nin Birliğe Tam Üyeligi**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Manisalı, E. (1996), **Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Manisalı, E. (2005), **Avrupa Çıkmazı: İçyüzü ve Perde Arkasıyla Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, 7. Baskı, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Manisalı, E. (2009), **Türkiye'nin Askersiz İşgali: Gümrük Birliği**, 5. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Morgil, O. (2003), **Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, ss:103-116.
- Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), (2010), **2009 Lojistik Sektör Raporu**, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, Araştırma Raporları, Sayı: 65.
- Oy, M. (2008), **Gümrük Birliği Revize Edilmeli Mi ?**, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özcan, M., F. Y. Elmas, M. Kutlay ve C. Mutuş (2009), **Bundan Sonrası?: Senaryo Analizleriyle Türkiye-AB İlişkileri**, USAK Yayınları, Ankara.
- Özdemir, A. U. (2008), **Türkiye'de Avrupa Birliği Karşıtlığının Tarihi**, Alter Yayıncılık, Ankara.
- Özen, Ç. (2002), **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri**, Ceylan Kitabevi, İzmir.
- Özer, M. A. (2006), **Avrupa Birliği Yolunda Türk Kamu Yönetimi**, Platin Yayınları, Ankara.
- Özkan, I. (2007), **Türk Vatandaşlarının Avrupa Ülkelerine Giriş Hakkı ve Vize Sorunu**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Özel Sayı, ss: 409-446.

- Özler, Z. (2011), **Vizesiz Seyahat: AB Dış Politikası Aracı Olarak İşliyor Mu?**, İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı: 162, ss: 35-40.
- Özpençe, Ö. (2009), **Avrupa Parasal Birliği'nde Maliye Politikası Koordinasyonu ve Türkiye Analizi**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/391, Ankara.
- Özsoy, İ ve O. Özsoy (2006), **1838 Balta Limanı Sözleşmesi'nden Gümrük Birliği'ne Türkiye-Avrupa Ticari İlişkileri**, İ. Kalaycı, (Ed.), Türkiye-AB İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler İçinde (323-348), Beta Yayınları, İstanbul.
- Özsöz, M. (2013), **Türkiye'nin AB Üye Ülke Vatandaşlarına Uyguladığı Vize Politikası: AB Üye Ülke Vatandaşlarının Türkiye'ye Vizesiz Seyahatine İlişkin Senaryo**, İktisadi Kalkınma Vakfı, Değerlendirme Notu, Sayı: 66.
- Pınar, H. (2009), **Hizmetlerin Serbest Dolaşımı Kapsamında Türk Vatandaşları İçin Vizesiz Avrupa**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1-2 ss: 77-113.
- Reçber, K. (2004), **Türkiye-AB İlişkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2007), **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, 16. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Somuncuoğlu, S. (2002), **Gümrükte Kuşatma**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara.
- Süer, S. S. (2010), **Karayolu Taşıma Kotaları: Kavram, Türk Ekonomisine Etkileri ve Milletlerarası Hukuktaki Yeri**, (13.4.2012).
- http://haber.tobb.org.tr/uploads/3194_Karayolu%20Ta%C5%9F%C4%B1ma%20Kotalar%C4%B1%20Konulu%20Sunum.ppt

- Şahin, A. (2010), **Avrupa Birliği'nde Malların Serbest Dolaşımı ve Türkiye**, Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şahin, O. (2003), **Genişleme Sürecinde AB ve Türkiye'nin Entegrasyonu**, Arı Ofset Matbaacılık, Tokat.
- T.C. Meksika Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (2012), **Meksika ülke raporu 2011**, T.C. Meksika Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Yıllık Raporları, Eylül 2012, Meksika.
- T.C. Pretoria Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (2012), **Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ticari-Ekonomik İlişkileri**, T.C. Pretoria Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Yıllık Raporları, Eylül 2012, Pretoria.
- Tecer, M. (2007), **Avrupa Birliği ve Türkiye: Sorular-Yanıtlar**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Tezcan, N. İ. (2010), **AB'de Türk Vatandaşlarının Hakları**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 229.
- Tokatlıoğlu, M. Y. (2005), **Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği**, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 10, ss: 46-72
- Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), (2005), **Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri ve TMMOB**, TMMOB Yayınları, Ankara.
- Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), (2003), **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri**, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2003-10-364, İstanbul.

- Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), (2008), **Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri**, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467.
- Uysal, C. (2001), **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler**, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:1 Sayı:1 ss: 140-153
- Uyar, S. (2000), **Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi**, (17.11.2011) <http://www.econturk.org/dtp13.htm>
- Uysal, Y. (2007), **Gümrük Birliği ve Kur Sistemi Tartışmaları**, (07.03.2011). <http://kisi.deu.edu.tr/yasar.uysal/gazete/107.htm>
- Ünsal, E. M. (2005), **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi**, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Westphal, V. (2010), **1.1.1973 Tarihindeki Hukuki Duruma Göre Türk Vatandaşlarının Vize Muafiyeti**, H. Gümrükçü ve B. Aksoy, (Ed.), Vizesiz Avrupaya Giden Yol: İnişler, Çıkışlar, Vurdumduymazlıklar ve Bir Hak Arama Kavgasının Anatomisi İçinde (75-80), Akdeniz Üniversitesi İİBF Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, Antalya.
- Yaşar, H. N. (2011), **Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye İhracatının Çekim Modeli Uygulaması**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldırım, E. ve C. Dura (2007), **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış**, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 28, ss: 141-177.

Yılmaz, Ç. (2009), **Türkiye-AET Ortaklığının Geçiş Dönemi (1971-1996)**, Türkiye-AB Tarım İlişkilerinde Dönüm Noktaları (1964-2009) İçinde (33-52), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Yılmaz, N. (2008), **Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye Tarımının Uyumu**, AB Uzmanlık Tezi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı: Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.abgs.gov.tr/files/rehber/03_rehber.pdf, (23.07.2012).

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=42033&l=1>, (28.12.2011).

<http://abmaliye.gov.tr/node/187>, (07.11.2012).

<http://www.ayso.org.tr/webfolders/File/italyaulke.pdf>, (14.4.2013).

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/07/130701_hrvatistan_ab.shtml,
(1.07.2013).

http://www.counsellors.gov.tr/upload/ZA/pazara_giris.doc, (20.03.2013).

<http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/agreements/>,
(20.03.2013).

<http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/cemallettin-damlaci-tr.pdf>, (04.03.2012).

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/Turkiye-avrupa-birligi-gumruk-birligi.html>,
(27.9.2012).

<http://www.ekonomi.gov.tr/avrupabirligi/index.cfm?sayfa=DABA3CE2-D8D3-8566-452053C50B72713A>, (03.08.2012).

<http://www.ekonomi.gov.tr/avrupabirligi/index.cfm?sayfa=DAE8F91E-D8D3-8566-4520BDD177035C46>, (08.06.2012).

<http://www.ekonomi.gov.tr/avrupabirligi/index.cfm?sayfa=DDD6F9CC-D8D3-8566-45203CBF7F8CD901>, (23.09.2012).

<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=bakanlikofisi&bolum=detay&haberid=2280>, (26.04.2013).

<http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm>, (05.07.2013).

<http://ekonomi.haberturk.com/para/haber/825259-o-anlasma-turkiyeyi-vuracak>, (06.03.2013).

<http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/avrupali-uzman-ve-akademisyenlere-gore-de-turk-vatandaslarina-artik-vize-uygulanamaz-004858>, (22.05.2012).

<http://www.euractiv.com.tr/fileadmin/Documents/a.pdf>, (06.01.2012).

<http://www.gumrukticaret.gov.tr/icerik/105/284/ab-gumruk-mevzuati.html>,
(17.07.2012).

<http://gundem.milliyet.com.tr/vize-muafiyeti-tuzak-mi/gundem/gundemdetay/22.06.2012/1557409/default.htm>, (22.06.2012).

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/22195608.asp>, (20.12.2012)

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/22941739.asp>, (01.04.2013).

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/22913302.asp?yazarid=10&hid=22914400>,
(29.03.2013).

<http://www.ihha.com.tr/abd-ile-serbest-ticaret-antlasmasina-haziriz-267859-haber>,
(15.03. 2013).

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=gumrukbirligi&baslik=G%C3%BCmr%C3%BCk%20Birli%C3%B0i>, (23.11.2012).

<http://www.lojiport.com/ya-izin-ver-gecelim-ya-da-transite-kapaliyim-de/>,
(29.04.2013).

- http://www.mfa.gov.tr/no_172_-21-haziran-2012_-ab-komisyonu_nun-turk_vatandaslarina-vize-muafiyeti-saglanmasi-dogrultusunda-muzakereleri-baslatmak-ici.tr.mfa, (08.11.2012).
- <http://www.mfa.gov.tr/turk-vatandaslarinin-tabi-oldugu-vize-uygulamalari.tr.mfa>, (07.01.2013).
- http://www.milligazete.com.tr/haber/Sirtimiza_bir_de_Hirvat_kamburu/286003, (16.07.2013).
- http://www.radikal.com.tr/ekonomi/hollandadan_turk_isadamlarina_vize_kolayligi-1100182, (13.09.2012).
- <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/01/16/isvecten-vize-kolayligi>, (18.01.2013).
- <http://www.telif.gov.tr/ana/bolum.asp?id=261>, (13.06.2012).
- <http://www.tobb.org.tr/Lists/DuyurularListesi/Attachments/242/GBOK25DonemToplantiNotu.pdf>, (05.03.2012).
- <http://www.tobb.org.tr/Lists/DuyurularListesi/Attachments/916/GBOK%2028.%20Donem.pdf>, (12.01.2013).
- <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=933>, (11.07.2013).
- <http://www.trtturk.com.tr/haber/vize-muafiyet-belgesi-almak-vize-almaktan-cok-dahazor.html>, (28.02.2013).
- <http://www.und.org.tr/index.php?id=3968>, (02.04.2013).
- <http://www.und.org.tr/tr/12727/15-milyar-dolarlik-ab-ihracati-tehdit-altinda>, (27.04.2013).
- <http://www.und.org.tr/tr/12772/avusturya-kukk-toplantisinda-tarihi-gelisme>, (12.05.2013).
- <http://www.und.org.tr/tr/12831/kamu-ve-und-500-milyar-dolarlik-ihracat-hedefinin-lojistik-altyapisini-masaya-yatirdi>, (11.07.2013).

<http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=1390>, (11.01.2012).

http://www.zamanbritain.com/en-tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=6095,

(13.09.2012).

http://www.zaman.com.tr/dunya_turklerin-ab-ulkelerine-vizesiz-sureci-geri-kabul-anlasmasina-bagli_2047400.html, (08.2.2013).

http://www.zaman.com.tr/ekonomi_bu-cilginliga-izin-vermeyiz_2060651.html,

(05.03.2013).

www.ekonomi.gov.tr.

www.tuik.gov.tr.

ÖZGEÇMİŞ

Cihangir CENGİZ, 1986 yılında Sivas'ta doğmuştur. 2003 yılında Osmaniye Mehmet Akif Ersoy Lisesi'nden mezun olmuştur. 2005 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde lisans eğitime başlamıştır. 2010 yılında lisans eğitimini tamamlayarak, aynı yıl Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitime başlamıştır.